

İUAD

İDİL-URAL

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Volga-Ural Studies
Журнал Волжско-Уральских Исследований
Cilt/Volume: 6 | Yıl/Year: 2024 | Sayı/Number: 1

İDİL-URAL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2687-3680
ISSN: 2667-8500

İDİL-URAL

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Journal of Volga-Ural Studies
Журнал Волжско-Уральских Исследований

Cilt/Volume: 6 Yıl/Year: 2024 Sayı/Number: 1

ISSN: 2667-8500
E-ISSN: 2687-3680

İDİL-URAL ARAŞTIRMALARI DERGİSİ [İUAD]

ISSN: 2667-8500
E-ISSN: 2687-3680

<p>KURUCUSU VE SAHİBİ FOUNDER AND OWNER Prof. Dr. Bülent BAYRAM</p> <p>YAYIN KURULU EDITORIAL BOARD EDİTÖR ■ EDITOR Prof. Dr. Bülent BAYRAM</p> <p>EDİTÖR YARDIMCISI DEPUTY EDITOR Doç. Dr. Adil AKINCI</p> <p>ALAN EDİTÖRLERİ FIELD EDITORS Dil-Language: Doç. Dr. Abdülkadir ATICI Tarih-History: Doç. Dr. Cengiz FEDAKAR Ekonomi Bilimleri-Economical Sciences: Doç. Dr. Adil AKINCI Politik Bilimler-Political Sciences: Prof. Dr. Fahri TÜRK Edebiyat-Literature: Doç. Dr. Cemile KINACI Folklor-Folklore: Doç. Dr. Ömer AKSOY İlahiyat-Theology: Prof. Dr. İbrahim MARAŞ</p>	<p>YAYIN DANIŞMA KURULU PUBLICATION BOARD OF OVERSEERS Prof. Dr. Bülent BAYRAM [Kırklareli Üniversitesi-Türkiye] • Prof. Dr. Fahri TÜRK [Trakya Üniversitesi-Türkiye] • Prof. Dr. Durmuş ARIK [Ankara Üniversitesi-Türkiye] • Prof. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU [Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi-Türkiye] • Prof. Dr. İlsiyar ZAKIROVA [Tataristan – Rusya Federasyonu] • Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV [Özbekistan Devlet Sanat ve Medeniyet Enstitüsü – Özbekistan] • Prof. Dr. Nadir DEVLET [Marmara Üniversitesi, Emekli - Türkiye] • Prof. Dr. Nikolay YEGOROV [Emekli, Çuvaşistan - Rusya Federasyonu] • Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ [Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-Türkiye] • Doç. Dr. Aleksandr KUZNETSOV [Çuvaş Devlet İnanı Bilimler Enstitüsü, Çuvaşistan – Rusya Federasyonu] • Dr. Ruth BARTHOLOMÄ [Orient Institut - Almanya/Türkiye]</p>
<p>DİL EDİTÖRLERİ LANGAUGE EDITORS İNGİLİZCE • ENGLISH: Nihan İÇÖZ • Mehmet Bilal YAMAK RUSÇA • RUSSIAN: Madina MOLDAŞHEVA • Elmira SALAKHATDINOVA</p> <p>YAYIN KURULU ÜYELERİ MEMBERS OF EDITORIAL BOARD Prof. Dr. Ercan ALKAYA (Firat Üniversitesi) • Prof. Dr. İbrahim MARAŞ (Ankara Üniversitesi) • Prof. Dr. Fahri TÜRK (Trakya Üniversitesi) • Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ (Abant İzzet Baysal Üniversitesi) • Dr. Ş. H. Çağatay ÇAPRAZ (Kırklareli Üniversitesi)</p> <p>DİZGİ VE DÜZELTİ DESIGN AND EMENTATION Dr. Cemalettin YAVUZ • M. Utku ÖDEN • Sabri TOPAL</p> <p>KAPAK TASARIMI COVER DESIGN Eren GÖRGÜLÜ</p> <p>İLETİŞİM ADRESİ INFORMATION ADDRESS Prof. Dr. Bülent BAYRAM Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Kayalı Kampüsü, 39000 Kırklareli - TÜRKİYE E-posta: idiluraleditor@gmail.com http://dergipark.gov.tr/iuad</p>	<p>YAYIN HAKEM KURULU BOARD OF REFEREES Prof. Dr. Mehmet AĞA • Prof. Dr. Ferruh AĞCA • Prof. Dr. Yavuz AKPINAR • Prof. Dr. Ercan ALKAYA • Prof. Dr. Mustafa ARGUNSAH • Prof. Dr. Durmuş ARIK • Prof. Dr. Metin ARIKAN • Doç. Dr. Abdülkadir ATICI • Dr. Mikail CENGİZ • Prof. Dr. Hülya KASAPÖĞLU ÇENGEL • Doç. Dr. Çulpan Zaripova ÇETİN • Prof. Dr. Nurettin DEMİR • Prof. Dr. İbrahim DİLEK • Prof. Dr. Oğuzhan DURMUŞ • Prof. Dr. Ali Merthan DÜNDAR • Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ • Prof. Dr. Feyzi ERSOY • Prof. Dr. Bülent GÜL • Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU • Doç. Dr. Sinan GÜZEL • Prof. Dr. Alimcan İNAYET • Prof. Dr. Yuri İSAYEV • Doç. Dr. Erkan KARAGÖZ • Doç. Dr. Ertuğrul KARAKUŞ • Dr. Mehmet Yasin KAYA • Doç. Dr. Cemile KINACI • Prof. Dr. Kemalettin KUZUCU • Doç. Dr. Eduard LEBEDEV • Doç. Dr. Valerya LEMSKAYA • Prof. Dr. İbrahim MARAŞ • Prof. Dr. Nebi MEHDİYEV • Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK • Prof. Dr. Adem ÖGER • Prof. Dr. Mustafa ÖNER • Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN • Doç. Dr. Yılmaz ÖZKAYA • Doç. Dr. Murat ÖZSAHİN • Prof. Dr. Erdal ŞAHİN • Prof. Dr. Abdullah TEMİZKAN • Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU • Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL • Prof. Dr. Vahit TÜRK • Prof. Dr. Fahri TÜRK • Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK • Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN • Prof. Dr. İsmail TÜRKÖĞLU • Prof. Dr. Paşa YAVUZARSLAN • Prof. Dr. Habibe YAZICI ERSOY • Prof. Dr. Nikolay YEGOROV • Prof. Dr. Dursun YILDIRIM • Prof. Dr. Kürşat YILDIRIM • Prof. Dr. Ramilya Yarullina YILDIRIM • Prof. Dr. Emine YILMAZ</p>
<p>BU SAYININ HAKEMLERİ REFEREES OF THIS VOLUME Prof. Dr. Fatih ÜNAL (Ordu Ü.) • Doç. Dr. Ahmet Turan TÜRK (Çanakkale Onsekiz Mart Ü.) • Doç. Dr. Ömer AKSOY (Trakya Ü.) • Doç. Dr. Alper ALP (Ankara Hacı Bayram Veli Ü.) • Doç. Dr. Hatice KERİMOĞLU • Doç. Dr. Yılmaz ÖZKAYA (Ege Ü.) • Dr. Arzu KIYAT (Kırgızistan-Türkiye Manas Ü.) • Dr. Nassiba JUNAYEVA (Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Ü.) • Dr. Ali TORAMAN (Amasya Ü.) • Dr. Ayşe ŞENER (Kırklareli Ü.)</p>	
<p>YAYIN TÜRÜ DESCRIPTION OF PUBLICATION <i>İdil-Ural Araştırmaları Dergisi</i>, İdil-Ural Bölgesi hakkında sosyal bilimler alanında yapılan bilimsel çalışmaların Türkçe, İngilizce, Rusça ve Türk şive ve lehçelerinde yayımlandığı uluslararası hakemli süreli (altı aylık) dergidir. <i>İdil-Ural Araştırmaları Dergisi</i>’nde yayımlanan makaleler yayıncının yazılı izni olmaksızın tamamen ya da kısmen herhangi bir şekilde çoğaltılamaz. Yazıların fikri sorumluluğu ve imlâ tercihi yazarlarına aittir. Yazılarda başka kaynaklardan alınmış öğelerin kullanımının sorumluluğu yazarlara aittir. <i>İdil-Ural Araştırmaları Dergisi</i> (The Journal of Volga-Ural Studies) is an internationally refereed and biannual journal in which scientific articles in the field of social sciences about Volga-Ural Region are published in Turkish, English, Russian and Turkic accents and dialects. The manuscripts published in the journal are not allowed to be published anywhere or be copied partially or wholly without permission of Editorial Board. Every kind of scientific, orthography preference and referencing responsibilities of the manuscripts published in the <i>İdil-Ural Araştırmaları Dergisi</i> pertain to writers.</p>	
<p>İNDEKSLER INDEXES Index Copernicus • Asos İndeks • Academic Resource Index-ResearchBib • Google Scholar • Directory of Research Journal Indexing • Eurasian Scientific Journal Index • MLA International Bibliography</p> <p>BASKI PRINT Universal Copy Center Karadeniz Teknik Üniversitesi Kanuni Kampüsü - TRABZON</p>	

İÇİNDEKİLER CONTENTS

MAKALELER ARTICLES

Ezgi KARSLI

**Ayaz GıyaleceV'in "Bir Avu Toprak" Adlı Hikâyesinde Kimlik,
İdeoloji ve Yabancılaşma**

Identity, ideology and alienation in Ayaz GıyaleceV's story called "A Funny Land"

Идентичность, Идеология И Отчуждение В Повести Аяза Гийлецева «Веселая Земля»

(Araştırma Makalesi • Research Article • Научно-Исследовательская Статья)

1-20

MİLEUŞE KHABUTDİNOVA

**Tatar Rya Yorumu Kitaplarını Toplama ve Derleme
Faaliyetine Neki İsenbet'in Kazandırdıkları**

Naki Isanbet's Contribution to the Collection and Systematization of Tatar Dream Interpretations

Вклад Наки Исанбета в Собираание и Систематизацию Татарских Нотолкований

(Araştırma Makalesi • Research Article • Научно-Исследовательская Статья)

21-35

EMRE ÖZSOY

**İdil-Ural Türklerinin Balkan Savaşlarına İlgisi: Aliasker
Kemal ve Balkan Savaşlarına Dair Notları**

The Interest of Idel (Volga)-Ural Turks in The Balkan Wars: Aliasker Kemal and His Notes on The Balkan Wars

Интерес Волго-Уральских Тюрков к Балканским Войнам: Алиаскер Кемаль и Его Заметки о Балканских Войнах

(Araştırma Makalesi • Research Article • Научно-Исследовательская Статья)

37-59

ALSU SHAMSUTDİNOVA

Ferit Yahin'in Eserlerinde Felsefi Yansımalar

Philosophical Reflections In The Works Of Farit Yahin
Философские Размышления в Творчестве Фарйта Яхина

(Araştırma Makalesi • Research Article • Научно-Исследовательская Статья)

61-79

MECNUN TARIK YILMAZ

XVII. Yüzyılda İdil Kalmukları ile Ruslar Arasındaki Meseleler

81-91

Problems Between The Idil Kalmyks And The Russians In The 17th
Century

Проблемы Между Волжским Калмыками и Русскими в XVII Веке
(Araştırma Makalesi • Research Article • Научно-Исследовательская Статья)

EDİTÖRDEN

Merhaba saygıdeğer okuyucular!

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi'nin 2024 yılının birinci sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Bu sayı aynı zamanda dergimizin altıncı yılının ilk sayıdır. Tarih, edebiyat ve folklor alanında Tataristan ve Türkiye'den beş bilim insanının beş makalesi derginin bu sayısında yayımlanmıştır.

Dergimizin bu sayısına yazar, hakem, editör, tasarımcı olarak katkıda bulunan bütün meslektaşlarıma tekraren teşekkür etmek her sayıda olduğu gibi boynumuzun borcudur.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle saygılar sunarız.

Prof. Dr. Bülent Bayram

Editör

AYAZ GIYLECEV'İN “BİR AVUÇ TOPRAK” ADLI HİKÂYESİNDE KİMLİK, İDEOLOJİ VE YABANCILAŞMA

EZGİ KARSLI*

Öz: Kimlik, ideoloji ve yabancılaşma kavramları bireyin hayatını şekillendiren önemli kavramlardır. Bu kavramlar eşiğinde birey, kendi olma yolunda yeni bir boyut kazanır. Böylece dönüştüğü bu hayat yolunda konumu ve değerleri de şekillenmektedir. Edebi eserlerde sıklıkla değinilen bu üç kavram yaşanılan dönemin zihniyetini yansıtmaktadır. İdeoloji kimliği etkisi altına alarak bireyin içinde bir dönüşüm gerçekleştirir. İdeoloji ve kimliğin birbiri ile çatışmasının etkisiyle birey kendi kimliğine yabancılaşır. Kendi değerlerine, kültürüne yabancılaşan birey, içindeki çatışma sonucunda buhranlı bir döneme girer. Birey kimliğini bunalımlı ruh hâlinin gölgesinde yaşarken bulunduğu koşullara ayak uyduramadığı için yalnızlaşır ve nesne konumuna evrilir. Bu evrilme sürecinde birey, kendi olmaktan uzaklaşır, yaşamının ve yaşamın getirdiklerinin farkında dahi olamaz. Mirveli’de bu kavramlar etrafında şekillenir ve sonunda yurduna dönerken yaptığı hataların farkına varır ve pişmanlık duyar. Modern Tatar edebiyatının önemli hikâye yazarlarından biri olan Ayaz Gıyलेcev’in Bir Avuç Toprak adlı hikâyesi Sovyet dönemi kolhozlaştırma faaliyetleri sırasında topraklarına el konulan insanları konu almaktadır. Mirveli varlıklı bir aileye mensupken bir gece toprakları elinden alınır. O da kızarak tüm köyü ateşe verir ve köyünden başka bir yere eşiyile birlikte göç eder. Mirveli şehir hayatında alışmaya çalıştığı düzen içinde zamanla kendisine yabancı bir birey olmaya başlar. Çalışmada ideoloji ile birlikte kimliğini unutma çabası ve geçmişe dönük izlerin yansıtıldığı eserdeki bireyin doğduğu, büyüdüğü toprağa hasreti ve özüne dönüşü, kimlik, ideoloji ve yabancılaşma çerçevesinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayaz Gıyलेcev, Bir Avuç Toprak, Tatar edebiyatı, kimlik, ideoloji, yabancılaşma.

IDENTITY, IDEOLOGY AND ALIENATION IN AYAZ GIYLECEV'S STORY CALLED “A FUNNY LAND”

Abstract: The concepts of identity, ideology and alienation are important concepts that shape the life of the individual. At the threshold of these concepts, the individual gains a new dimension towards being himself. Thus, his position and values are shaped in this life path he transforms into. These three concepts, frequently mentioned in literary

* Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, ezgkrsl@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6120-8428.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 16.02.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 16.04.2024)

DOI: 10.47089/iuad.1438613

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License

works, reflect the mentality of the period. Ideology carries out a transformation within the individual by influencing the identity. Due to the conflict between ideology and identity, the individual becomes alienated from his own identity. The individual, alienated from his own values and culture, enters a period of depression as a result of the conflict within him. While the individual lives his identity in the shadow of his depressed mood, he becomes lonely and turns into an object because he cannot keep up with the circumstances. In this evolution process, the individual moves away from himself and cannot even be aware of his life and what life brings. Mirveli is also shaped around these concepts and eventually realizes and regrets the mistakes she made while returning to her homeland. The story A Handful of Land by Ayaz Gıylecev, one of the important story writers of modern Tatar literature, is about people whose lands were confiscated during the Soviet period kolkhozization activities. While Mirveli belongs to a wealthy family, one night her lands are taken away from her. He gets angry and sets all the bad things on fire and migrates from his village to another place with his wife. Over time, Mirveli begins to become a stranger to herself in the order she tries to get used to in city life. In the study, the effort to forget his identity along with ideology and the individual's longing for the land where he was born and raised and his return to his essence in the work, in which traces of the past are reflected, will be discussed within the framework of identity, ideology and alienation.

Key words: Ayaz Gıylecev, A Handful of Soil, Tatar literature, Identity, Ideology, Alienation.

Giriş

Toplumsal edimin bir parçası olan kimlik, insanların bir arada yaşadığı toplumda yine insanlar tarafından var edilen ideoloji, bireyin kendi dünyası hususunda ve çevre tesirinde ortaya koyulan yabancılaşma kavramları birbirleri ile ilişkilidir. İdeoloji kimliği etkileyerek bireyi kendisine ve hatta çevresine yabancı, yabancılaşan bir şeye dönüştürebilir. İdeoloji ve kimlik çatışması bireyi kendi konumuna, değerlerine yabancılaştıran bir nesneye evirebilir. Böylece birey, yaşadığı kimlik bunalımı neticesinde ideolojinin de etkisi ile yabancılaşır. İdeoloji kimliği etkileyerek yabancılaşmaya dönüşür.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Sovyetler Birliği, tek tip insan modelinden yola çıkarak “Sovyet adamı” yaratmak amacıyla proleter birliğini kurma çabası içinde olmuştur. Böylece 1917 Ekim Devrimi’nden sonra uluslararası proleter birliğinin kurulması için başta toplumsal değişimler olmak üzere kültür ve etnik bakımından karışıklığın giderileceğine dair bir düşünce içinde hareket edilmiştir. Kısa vadede sonuçların gerçekleşemeyeceği anlaşılınca istenilen yönetim biçiminin kurulabilmesi için birtakım önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda atılan ilk adım Sovyetler Birliği’ne zıt giden görüşler başta milliyetçiler olmak üzere zengin sınıfı,-ağa ve beyler- ortadan kaldırılmış, birliğin içinde yer alan halkların geçmişlerine ait kültürel ilişkileri sonlandırılmaya çalışılmıştır. Kimlik ve hafızanın birleşimi Sovyet insanı yaratma çalışmaları içinde başlangıçta karşı çıkılmaz bir ideoloji ile şekillenirken; Sovyet okulları ve gençlik kuruluşları ile başlayan Ekim Devrimi ve piyонерlik ile yetişen, sosyalist ahlakla sosyalistçe davranmayı öğrenen halk, eski dünyanın parçası olduğu söylenen geleneklerin

ve atalarından miras kalan kültür birikiminin temsilinde baskın çıkan milli duyguların etkisi ile Sovyet adamı yaratma projesi başarılı olamamıştır. Bu açıdan milli benliğe ters düşen, Sovyet adamı yaratma çalışmalarından en etkili olanı alfabe değişimine gidilmiştir (Hasanoğlu, 2015:315). Alfabe değişimi çok uluslu bir yapıya sahip olan Sovyetler Birliği’nde Sovyet adamı yaratma ideası içinde kimlikle ters düşen, bireyi olduğundan farklı konumlandıran, ideolojik faaliyetleri benimsetmeye çalışan, dilini değiştiren dolayısıyla bu idea etrafında kimliği ile çelişmektedir. Bu bunalım sonucu birey yabancılaşan bir evrede olabilir.

Sovyet düşüncesinin diğer toplumlara mal edilmesi için ve bir kimlik olarak Sovyet coğrafyasının temel alınması için folklor bir araç olmuştur (Öztürk, 2022:206). Bu doğrultuda dönemin ideolojisini yansıtmaları için devlet tarafından yazar ve şairlere sanatlarını icra etmelerine yönelik teşvikler yapılmıştır. Bu teşviklerle birlikte ideoloji halka indirgenmeye çalışılmıştır.

Kimlik kavramı geçmişten günümüze sosyal sistemin temel parçasını oluşturmaktadır. Bireylerin yaşadıkları çevre ve buldukları konumun bir yansıması olarak çok boyutlu olarak ifade edilebilir. Bunun yanında inanç, değer yargıları ve tutum gibi bireyin yaşama biçimine önemli etkilerin kapsamı altında değerlendirilebilir. Toplumların farklı yaşam koşullarını da işine alan kimlik kavramı, bireylerin gelenek göreneklere ve yaşayış biçimleri içinde oluşan değişimlerle beraber gelen farklılıklardan başka bir boyut kazanabilir (Yıldız, 2007:9). Aynı kimliği hafızasına kazıyan toplum, farklı olanı ayırt ederek tasnif eder. Ötekileştirilen farklılık, böylece toplumun dışında bir öge olarak görülür. Yaşam alanındaki her türlü ilişki kimliği şekillendirirken inanç sistemlerin bu şekillendirmeye doğrudan bir etkisi vardır. İnanç sisteminin ayırt edici özellikleri bireyleri farklı kimliklere sürüklerken ötekileştirmeye de neden olmaktadır (Şengün,2022: 36). Dolayısıyla kendi içinde ötekileşen ve çevre ile ötekileştirilen birey, kimliğine yabancılaşır ve bununla değer yargıları, tutumu ve inancında değişimler yaşanır ve farklı bir kişiye dönüşebilir.

“Bir Avuç Toprak” Adlı Hikâyede Kimlik, İdeoloji Ve Yabancılaşma

Mirveli ve eşi Şemsigayan yıllar önce köylerinden ayrılarak uzakta yaşamlarını sürdürmektedir. Şemsigayan tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanır ve köyleri Karaçura’ya gitmek istediğini Mirveli’ye ifade etmesi ile olaylar yaşanmaya başlar. Mirveli başta bu yolculuğa sıcak bakmasa da eşini kıramaz ve trenle Karaçura’ya doğru yol alırlar. Böylece hikâyenin ana olayları başlamış olur. Yolda giderlerken eşinin hastalığı gittikçe ağırlaşır. Trendekiler eşinin hasta olduğunu söylemeyen ve umursamaz bir tavır takıyan Mirveli’ye kızarlar. Bulduğu vagonun amiri Mirveli’ye kızarak:

“— Hanımı ölmek üzere, onun umurunda bile değil! Sabahın köründe çıkar koridora sigarasını tütürür durur. Bütün vagonu dumana boğdu” (Gıyilece, 2008:16) der.

Düşüncesizce ve umarsızca davranan Mirveli bu söylemleri alaycı bir şekilde dinlerken konuşmalara kulağını tıkamaktadır. Onun söylenenlere

cevap vermeyip sessizlikte inat etmesi vagondakileri daha da sinirlendirmektedir. Çünkü tren bir uzun yol kat etmesine rağmen Mirveli bu aralıklarda hiçbir zaman karısının hasta olduğunu söylememiştir. Yardım etmek isteyenlere kulağını tıkayan Mirveli'nin bu duyarsız hâli hasta olan kişinin kendi karısı değilmiş gibi umursamazlığı, insanları daha da sinirlendirmiştir.

“— Hissizin tekidir bu! Taş yüreklidir, taş!”(Gıylecev, 2008:16)

Mirveli bir zamanlar köyünden iyi bir şekilde ayrılmamış, uzun bir süre içinde bastırıldığı köy özlemiyle yaşamış biridir. “Yabancılaşma, ötekileşmenin; başka bir ‘ben’e yönelmenin de başlangıcıdır.” (Sarıçiçek, 2013:186) Dolayısıyla kendi özüne yabancılaşarak bastırıldığı duyguların etkisi ile farklı biri gibi davranmaktadır. Bunun temelinde geçmişte yaptığı ve henüz yüzleşemediği büyük bir hata vardır. Şemsigayan'ın sağlık durumu zamanla daha da kötüye gitmektedir. Mirveli ise eşinin durumunun bu kadar kötü olacağını tahmin etmemekle birlikte farkında bile olmamıştır. Sağlık memuru hastaneye yatırılması gerektiğini söylese de eşi köye gitmek ve bir an evvel Karaçura'ya gidip ölmeden önce görmek istemektedir. Sağlık memuru ve vagondakiler onu her ne kadar sağlık durumu ile ilgili uyarmaya çalışsa da en sonunda Mirveli sinirlenerek şöyle söylemiştir:

— Siz bir şey bildiğinizi mi zannediyorsunuz, ölüm cellâtları! Bir nane bildiğiniz yok... Yardım lazım... Doktor bozması! Siz benim bu yolculuğa kendi isteğimle mi çıktığımı sanıyorsunuz? Trenden indirmek istediğinizi hele bir duysun, bakın ne oluyor o zaman! Ne yaparsanız yapın, o burada kalmayacak. Sürüne sürüne dahi olsa trenin peşinden gelecek... (Gıylecev, 2008:22)

Bireyin dış dünya ile kurduğu bağların zayıflamasının ve yalnızlaşmasının nedeni toplumsal sebeplere dayanır (Gürsel, 2007:143)İç dünyasını dışsallaştırarak var olmaya çalışan Mirveli yabancılaşarak kapalı dünyasında gerçek olanı anılarda bulmaya çalışır. Bu yolculuğa hiçbir zaman çıkmak istemeyen hatta köyünün adını, kültürünü ağzına dahi almayan Mirveli düştüğü durumdan hiç hoşnut değildir. Unutmak istediği, iç dünyasının derinlerinde gizlediği, hatırlamaya korktuğu anılar canlanmaya başlayacak ve kendisi bununla yüzleşecektir. İç dünyasını başkaları ile paylaşmayı sevmeyen Mirveli kendisini bir kenarda tutarak başkalarının hayatlarına karışmasından hoşlanmamaktadır. Bu yüzden ona yardımcı olmaya çalışan trendeki insanlara sinirlenmektedir. Mirveli karşılaştığı bu durumdan dolayı tren amirinin karşısına dikilir. Tren amiri Mirveli'nin endamı karşısında güçsüz olduğunu anlar ve onu mahkemeye vermekle tehdit eder. Yazar Mirveli'nin karakter özelliklerinde güçlü Tatar portresi çizmiştir. Zorba bir güce karşı çıkış sergileyen Mirveli Tatar bilincinin yansımasıdır. “İrkilen tren amirin mahkemeye tehdit etmesi Alhusser'in ideolojik devlet aygıtlarıyla bireysel bir direnişe kurumsal geniş bir güç uygulamayla tehdit etmesidir.” (Çekiç, 2016:136-137). Sovyet ideolojisini iyi bilen biri olarak Mirveli bu karşı çıkış sonrasında geri çekilmek zorunda kalır. İdeoloji karşısında

yaşayabilmek için başka bir çaresi yoktur. Köyüne gitmek istemeyen Mirveli eşinin Karaçura sayıklamalarından rahatsızlık duymaktadır. Gitmek istemediği, zamanında ayrıldığı memleketine yeniden gitmek onun için korkutucudur. Eşinin memleketinin adını dilinden düşürmemesine sinirlenmiştir.

Şemsigayan ne: “Biz niçin trende değiliz?” ne de: “Eşyaların hepsini de aldın mı?” diye bir soru sordu, hala o tek bildiği: Karaçura! Ağzında daha ne kadar geveleyeceksin bu sözü? Yola çıkıldıysa ulaşılır elbet! İşte, arabacı da söyledi. Karaçura yerinde duruyormuş; ne yer yutmuş, ne yıldırım düşmüş! (Gıylecev, 2008:28)

Karaçura’ya varmadan ölmek istemeyen Şemsigayan köyüne büyük bir özlem duymaktadır. Şemsigayan’ın sağlık durumu köyünün yakınlarında kötüleşir. Köy hastanesine yatırılan Şemsigayan bir ara kendine geldiği zaman öleceğini ve Karaçura’ya gömülmek istediğini söyler. Topraklarına varmak Mirveli için korkutucu aynı zamanda kabullenmediği duyguların ortaya çıkmasına neden olur. Karaçura’ya gömülmek isteyen Şemsigayan’ın buraya gelmek istemesine bir türlü anlam veremez.

Düşe kalka Karaçura’ya gitmenin ne âlemi var? Hasretle iki büklüm bekleyen kardeşleri mi var? He var, pastaları börekleri fırına sürmüş bekliyorlar(!) Hepsi didisimin didisi! Onlar da hayattaysa daha, bilen yok, kader rüzgârı kim bilir nerelere savurmuştur onları... Yok hayır! Gerekirse bu köyden bir iki günlüğüne, bilemedin bir iki haftalığına ev tutarlar, amma Mirveli kendisi buradan bir adım bile öteye gitmeyecek! Bir adım bile! Şemsigayan’ı da Karaçura’ya göndermeyecek!. Tamam, yeter, fazlasıyla yeter! İçinin yumuşadığı bir anda böyle bir yolculuğa razı olmuş olabilir, ama her zaman öyle olacak değil ya... (Gıylecev, 2008:36)

Eşinin hasta olduğunu bilmek Mirveli için bu ana kadar korkutucu bir durum doğurmamıştır. Zaman zaman Karaçura’ya gitmek için hasta numarasını yaptığını düşünür. Kazan’a vardıklarında ayağa kalkıp güle oynaya karşısına dikileceğini bile ihtimal dâhilinde tutar. Ancak işler düşündüğü gibi ilerlemez.

“Hayır hayır, burada ölmemeli! Asla! Doktorla da Şemsigayan’la da kesin ve net konuşmalıyım!” (Gıylecev, 2008:37)

Sıradan bir insan tarafından hasta birine verilebilecek en faydalı ilacın tatlı dille konuşmak, moral ve teselli vermek olduğunu bilen Mirveli ufacık bir teselli sözcüğü bile söylememiştir. Kişiliğindeki bu değişim uzun yıllardır böyle sözlerin ne demek olduğunu ona unutturmuş, donuk bir insana dönüşmüştür. Sessiz bir şekilde eşinin vasiyetini dinleyen Mirveli duydukları karşısında şok olmuştur.

— Mirveli “Son sözüm, vasiyetim şu: Beni Karaçura’ya götürüp göm oldu mu?”
— Karaçura’ya?
— Evet... Yabancı memlekette derbeder ve perişan, utanç içinde yeterince dolaştık. İnsanın kalbi meğer nelere tahammül ediyormuş...

— Boş laflarınla neden tepemi attırıyor, canımı sıkıyorsun sen? Yüzüne renk gelmiş, bak iyileşirsin daha düzelirsin... Hem ben senin yanına başka şeyler demek için gelmiştim (Gıyalece, 2008:40)

Karaçura'ya gömülmek istediğini ısrarla tekrar eden eşinin söyledikleri karşısında canı sıkılan Mirveli gitmekten korkmaktadır.

— Al götür beni Karaçura'ya! Sen de kal orada!
— Ben de?
— Köy halkı ikimizi de barındırır korkma... Benimle ilgili şeyleri onlara uzun uzun anlatırsın... Kabir taşına ismim iyice kazılsın, göze çarpsın şöyle! Bak erineyim filan deme ha! Söylediklerimi aynen yerine getir. Unutmamışlardır daha. Gerçi çok zaman geçti... Otuz yıl! Otuz yıl çok uzun zaman; değil mi Mirveli? Dünyaya yeni kuşak gelmiştir... Onları seninle biz göremedik de... Uzun bir süre... (Gıyalece, 2008:41)

Vedalaşamadan gittikleri Karaçura'ya selam vermek kendi ayaklarıyla memleketinin toprağına ayak basmak isteyen Şemsigayan, köy halkının incindiğini düşünmektedir. Canının tedaviye ihtiyacı olduğu söyleyen Şemsigayan, Mirveli'den memleketine gidip yaptıkları ayıbı temizlemesini, akrabaları dolaşmasını, hepsine selamını ulaştırmasını, onları çok özlediğini belirtmesini, bavulunda bulunan hediyelikleri vermesini, çoluk çocuğu da düşünmesini söyler. Hatta Şemsigayan'ın Karaçura'ya gidip orada kalması, yalnız başına yaşaması yönündeki beyanlarına Mirveli olumsuz tepki verir. Köklerinin bulunduğu doğup büyüdüğü yere gitmek istemeyen Mirveli şöyle cevap verir:

“Şemsigayan! Ben oraya dönemem! Olmaz. Israr etme, zorlama beni... Hayır, bu mümkün değil” (Gıyalece, 2008:43)

Şemsigayan otuz yılını köyden uzakta geçirmiş ve memleketine güçlü bir özlem duygusu ile hareket etmektedir. Dolayısıyla ölmeden önce köyünü görmek istemiş ancak bu isteği gerçekleşmeden vefat etmiştir. Bulunduğu kasabadan at kiralayarak eşinin na'şını taşıtan Mirveli Şemsigayan'ın bu arzusuna uzaktır. Yolda giderken Mirveli Şemsigayan'a daha önce anlatmadığı şeyleri anlatmaya başlar. Memleketine dönme korkusu, kimliğini ona hatırlatan bir unsur olmuştur. Geçmişe dönüp bakmadan yıllarını geçiren Mirveli eskiden yaramaz bir çocukluk geçirdiği, bahadır bir delikanlı olduğu bu diyardan korkmaktadır.

Elli sekiz yıl... Mirveli niye, elli sekiz yıllık hayatını da arkasına dönüp bakmadan geçirmişti! Niçin dönüp bakmamıştı acaba? Elli sekizini doldurduğunu da neden daha bu gün, şu yerde, ıssız kırlarda aklına getirdi? Neden arkasına dönüp bakmaktan korkuyordu? Kimden ürküyordu? Ne? Ne zaman başladı bu korku? Kendisi de işte şu alalı bulalı ata binip güle oynaya giden çocuklar gibi yaramaz, işveli bir çocuktaki eskiden! (Gıyalece, 2008:48)

Aklının bir köşesinden silinmeyen bu anıların varlığına şaşırmıştır. Unuttuğunu düşündüğü anılar memleketiyle birlikte geri gelmiştir. Yazar da beklenmedik bu durum karşısında şaşırır.

“Bütün ömrünü ardına bakmadan “Allah’a bin şükür, yarın da gün var, o günün de hepsi bizim, yaşanacak günler daha ilerde!” diyen adam Mirveli, geçmişini mi hatırlıyordu? Garip bir durumdu bu, tuhaf, çok tuhaftı”(Gıylecev, 2008:50).

Karaçura’ya gitmek onun için varılacak yolun belirsizliğini, köylülerin ona takınacakları tavırları düşündürmekte, karışık duygular içinde yaşadığı korku onu arkasına dönüp baktırmakta ve geçmişi kazımaya mecbur bırakmaktadır. Böylece alışık olmadıkları duygular içinde yabancılaşma kimlik bunalımı arasında yaşadığı duygu karmaşası onu bir bilinmeze götürmektedir.

“Bu alışık olmadık yabancı ruh haleti ve duygulardan gelen sıcaklık, kapalı hava gibi onu sarıp sarmaladı, Mirveli gittikçe hatıralar bulutuna derinden derine gömüldü, dolandı” (Gıylecev, 2008:50)

Hegel ve Marks yabancılaşmayı “kişinin kendisini kaybetmesi ve artık kendisini etkinliklerinin merkezi olarak algılamaz olması” olarak ifade etmiştir. Birçok şeye sahip olan birey birçok şey kullanır, ancak kendisi azdır. Birey kendini ve yaşamını az ifade ederse ve sahip oldukları artarsa yabancılaşmış yaşam o kadar artmakta yabancılaşan varlığını daha fazla korumaktadır. Kişi sadece az olmakla kalmaz, hiç de olur. Zira kendisi “yaratmış olduğu şeyleri ve koşulların egemenliği altına” girmiştir (Fromm, 2020:23).

Geçmişine yabancılaştığı korkular gün yüzüne çıkınca aslında bastırılmış olduğu duyguların yansıması ortaya çıkmıştır. Kendini buna inandıran Mirveli kurtulacağını düşünse de karmaşık duygu hâlleri onu içten içe daha da kemirmiş, hafızasından sildiğini düşünse dahi geçmişi onu bırakmamış, peşinden sürüklemiştir. Bir taraftan yapamadıkları ve söyleyemedikleri üzerine sorgulamalar yaşarken diğer yandan geçmişte yaptıkları ile yüzleşmektedir.

Şimdi de aha kurtuldum, aha kurtulacağım, zerresini bile hafıza sandığımda bırakmayacağım, iyice düşünüp hepsini de çıkaracağım diye ne kadar çabaladı, çırpındıysa da geçmişi onu, yakasından tuttu ve peşine takip sürükledi. Kurumuş dudaklarını yaladı. Uzun yollarda kaybolmuş, karanlık gecelerde sayıklayan, uyku sersemi, dilsiz kalmış akıl hastaları gibi hissetti kendisini (Gıylecev, 2008:51).

Çocukluk yıllarının sevincini hatırında tutan Mirveli geçmişe dönüp baktığında o yılın muhakemesini yapar. Yaş ilerledikçe unutulmuş sevinçlerin yerine yürekte filizlenen acı, derinlere inmiş ve unutulmamaya yüz tutmuştur.

“Yine de eğer Mirveli sevinmeyi bilseydi, gerek kendisine, gerekse başkalarına mutlu dakikalar getiren günleri hatırında saklardı... En azından bir günü!” (Gıylecev, 2008: 57).

Mirveli zengin bir ailede büyümüş olmasına rağmen küçüklüğünden beri çalışan, iş peşinde koşan biridir. Çalışmayı sevmektedir. Çevreden birinin başı sıkışsa yardıma ilk koşan kişidir. Bu çiftin çocukları olmamış, Şemsigayan bu yüzden kendini suçlamıştır. Rahat bir yaşam süren Mirveli’nin eşiyile birlikte köyden ayrılmaları huzursuz günlerin başlangıcı oluşturur. Şemsigayan’ın

zamanında memleketlerine geri dönme yönündeki sözlerine kulak asmayan Mirveli geri dönme konusuna öfkeyle karşı çıkmıştır. Yine de Şemsigayan Mirveli'ye bu zamana kadar hiç şikâyetçi olmamıştır. Orta hâlli bir evde yaşadıklarında Mirveli değirmende işe girmiş çalışmaya başlamıştır. Mirveli'nin değirmende işe girmesini baştan beri istemeyen Şemsigayan değişmeye başlayan eşinin farkındadır. Eşinin öncesinde bu pis, adamakıllı tatilinin olmadığı bu yerde çalışmasına kızmış, zaman zaman azarlamıştır. Bir gün Mirveli buna istinaden:

— Niçin girdin, demiştin ya Şemsigayan... Gizli bir sebebi vardı... Sebebi! Perişan ve pejmürde, işsiz güçsüz dolaştığım bir günde kendimi değirmenin yanında buldum... Baktım at arabaları duruyor... Ekin kokusu geliyor... Buğday kokusu... Ciğerlerim genişledi... Tarla işlerini seviyordum, ömrüm ekin ekmekle geçer sanıyordum. Şimdi beni oradan, memleketimden, mahrum etmişler madem, en azından burada tahılların arasında olayım diye girdim ben bu değirmene! Hep ekinlerin arasında! Gelenlerin kocaman çuvallarını geniş arabalardan indirip içeriye taşmak, taşdıktan sonra çuvalların ağzını açıp elimi bileğime kadar tahılların içine sokmayı seviyordum ben! Kir kokusu geliyordu buğdaydan! Harman kokusu! At kokusu, at arabası kokusu... Desteler, ekin tozunun kokusu, güz demetlerinin kokusu yayılıyordu ondan... Bir sebebi daha vardı, Şemsigayan... Kat ettiğimiz yollar uzak, yaşadığımız şeyler ağırdı... Bizim arkamızdan neler konuşulmamıştı ki! Fakat değirmende topu topu üç kişi çalışıyorduk... Nereden geldin sen, niçin geldin, sen kimsin, diye merak eden, soru yağmuruna tutan yoktu. Hepimiz de eşittik... Değirmen taşı her şeyi una çeviriyordu! (Gıylecev, 2008:60-61) demiştir.

“Yabancılaşan bireylerde mantıksız davranışlar sergileme, nefret ve öfke içeren ifadeler kullanma gibi özelliklere rastlanabilir.” (Kırman ve Atak, 2020:290). Geçmişinden kaçarken oradan oraya savrulan Mirveli kendini içkiye verir. Dünyanın manasını yitirdiğini düşünerek geçmişine dair hatırında kalan anıları sarhoş olunca unutacağını düşünmektedir. Alkol kullanan insanlarda, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde bulunan kaygı, sıkıntı, öfke, kızgınlık, saldırganlık gibi tutum ve davranışları bastırmak, azaltmak ve çözüme kavuşturmak gibi ortak bir beklenti vardır. Yani alkol tüm bu sorunları bastırmada bir araçtır (Köknel, 1999:171). Mirveli'nin geçmişi ile birlikte eşini de unutmaya var olan çabası boşunadır. Geçmişin canlı şahidi eşi, ona üstünü örttüğü anıların ortaya çıkmasına, canlı kültür taşıyıcı olarak karşısında durmasına neden olmaktadır. Değirmende hiç durmadan çalışmasının sebebi de budur. Bu itirafı eşi öldükten sonra yapmaktadır. Kültürel direnişi muhafaza çabası hafıza sayesinde olur. Hafıza, kimlik ve kültürün korunmasını ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli bir belgedir. Geçmişin canlı kaydını muhafaza ederek sürekli yenilenmekte ve kimliğin devamlılığını sağlamaktadır (Çekiç, 2016:136). “Kimlik, insanın oynayabileceği tüm rollerin toplamınca oluşturulur.” (Fromm, 1994:79) Mirveli de memleketine dair unutmaya çabaladığı anıları tazedir. Bu yüzden değirmende çalışırken tahıllar, at ve at arabası kokusu, ekinler demetler ona hatırlatıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliğini unutamayıp unuttuğunu sanan Mirveli'nin çalıştığı yerdeki insanların kim olduklarının belli olmaması

yani herkesin eşit olması vurgusu ile bahsettiği aslında çevreye geçmişini unuttuğu şekilde bir gösterebilir. Ayrıca iç dünyasında öğütücü değirmen taşının her şeyi una çevirmesi ile görüldüğü gibi olmadığını göstermiştir.

Yabancılaşan birey genellikle kendi çalışma sürecine karşı öznel olarak bir güçsüzlük yaşamaktadır (Yalçın ve Dönmez, 2017:161) Mirveli Şemsigayan’a içindekileri söyledikçe kendini tükenmiş ve boşlukta hissetmekte, gönlündeki bu boşluğu yaşadığı zamanın acısı doldurmakta, gönlünün derinlerinde olan bu yeni hisler ona ağırlık yaparak gün yüzüne çıkmaktadır. Memleketine duyduğu özlem derinlerde yer edinirken zaman zaman yaptığı işle birlikte aklından geçirmesine sebep olur ancak diline dökülemez. Aklından geçirdiği için kendini azarlarken ve bu düşünceleri söylemeye cesaret edemezken o geçmişini, memleketini, toprağını hatırlatan canlı örnek Şemsigayan karşısında durmaktadır. Birey kendini anlamsız, sıradan ve boş hissetmeye çok uzun bir süre dayanamaz. Eğer herhangi bir aktiviteye doğru kaymaya başlamamışsa, kısa zamanda ruhsal devinimi korkunç boyutta yavaşlar; var olan potansiyel yerini boş vermişlik ve umutsuzluğa bırakır. Durum böyle olunca da yıkmaya ve yok etmeye dayalı davranışlar kaçınılmaz sonu oluşturur (May, 1997:26).

Şemsigayan, seni çok az düşünüyordum ben... Seni de unutmaya çalışıyordum. Niçin? Belki de sen, Karaçura’yı her zaman hatırlatan yegâne canlı bir şahit olduğun içindir? Bunu kendim de bilmiyorum... Köyden aldığım eşyalar yavaş yavaş eskidi, seccadeleri bozup bana pantolon yaptın. Şalın sobanın yanında kedi döşeği oldu... Fakat ben ne yapsam da sen hala Karaçura’yı hatırlatıyordun! Ama ben onu sonsuza dek unutmak, kalbimden iyice silmek, söküp atmak istiyordum. Köyde yaşadığım o günleri lanetlendiğim günler olarak düşünüyordum. Başta unutmak hiç mümkün olmadı... Yaşadıkça unuttur gibi oldum... Fakat bu köyle beraber seni de kafamdan çıkarıp attım sanırım... Kızmışsındır mutlaka bana... Bunların hepsini, sezmiş, hissetmişsindir... Hissetmemen mümkün mü? Öyle yufka yürekliydin ki Şemsigayan! Kızma bana, emi? (Giylece, 2008:61-62)

Bu satırlar Mirveli’nin pişmanlığını ifade etse de karısının cansız bedeninin başında memleketinden koparışı ile ilgili sözlerinin acı verici olduğu anlamıştır. Şemsigayan’ın gönlünü sessiz kalışı ile yaralayan Mirveli, büyük üzüntü ve acı içindedir. Değirmende geçirdiği sarhoş geçen zamanları hatırlayan Mirveli düşünmeyi unuttuğu günler içinde bilinçsiz ve hissiz bir şekilde yaşadığını hatırlamıştır. Çuvallarla geçen zamanlarında sevdiği, biricik eşine olan ilgi ve alakasını da kaybetmiştir. Çünkü eşi ona memleketini hatırlamaktadır. Bu yüzden bu pişmanlık içinde derin acı ve üzüntü duymaktadır.

Meğer elli sekiz yılın kaç gününü şuursuz, hissiz, muhabbetsiz, gönlü karanlığa gömülü halde, sadece bir can taşıdığı için kımlıdayarak, sürünerek, azap içinde yaşamıştı... Pek çok günlerini, aylarını, yıllarını... Hafta sonunda değirmen bekçisi büyük çavdar çuvalıyla bakkala boş şişeler taşıyordu. Aah! Mirveli o çuvallarda sana verilmiş sayılı, kıymetli ömrünün en güzel günlerinin çalınıp gittiğini bir bilseydin... Ah ah! Bu

çuvallarda Şemsigayan'ıym, o ciğer pareyin kıymetli dakikaları da kaybolup gitmişti! (Gıylecev, 2008:62).

O zamanlar eşiyle aralarında olan konuşma ruhsuz ve donuktur. Haftalarca tek bir kelime konuşmanın yaşanmadığı zamanlar da olmuştur. Mirveli sessizdir. Gece geç gelmeye başlayan Mirveli yüzünü ekşiterek yemeğini yemektedir. Onu can kulağıyla bekleyen Şemsigayan bu değişimin farkındadır. Böylece ikisinin arasındaki dirlik ve düzen kaybolmaya başlamıştır. Bunları hatırlayıp sessiz oluşuna hayıflanarak Karaçura'yı hatırlamaktan yarım yamalak olan dili hepten susmuştur.

Aman Ya Rabbi! Böylesine fakir miydi onun dili? Günlük güneşlik yemyeşil tabiatın kucagında doğduğu halde, Şemsigayan'ın gönlünü hoş edecek sözler bulamamış mıydı? Buğday tarlasında dilencilik eden bildircim hesabı habire aynı lafları mı lakırdamıştı? Hala şu Karaçura'yı hatırlamaktan korkup geçmişte, kendi yaptığı şeylerden tedirgin olmuş ve böyle yarım yamalak bir dile mi kalmıştı? (Gıylecev, 2008: 64)

Şemsigayan Karaçura'dan ayrıldıktan sonra köyün adını bir daha anmamıştır. O Mirveli'nin kalbindeki derin yaranın kapanmasını beklemiştir. Ancak Saban Toy günlerinde çeşitli hazırlıklar yapan Şemsigayan istemeden de olsa Mirveli'nin yarasına tuz basmakta, geçmişini ona hatırlatmaktadır. Bu yüzden Mirveli yavaş yavaş bunların hiçbirine önem vermemeye başlar. “Nihayet Şemsigayan şu yere batası köyü aklından çıkarıp attı.” (Gıylecev, 2008:66) Tesellileriyle kendini avutmuştur. Geçmişin önemli parçalarından biri olan bu kutlama kimliğinin bir parçasıdır ve hafızasında yer eder. Çünkü o bu kutlamada yapılan güreşlerin kahramanıdır.

Uzun yıllar geçmesine rağmen köyden buldukları yere geldiklerinde küçük bir kent olan bu yer büyümüş ve gelişmiş ve şehir olmuştur. Çalıştığı değirmen büyük bir un fabrikası hâline gelmiş, Mirveli'ye de bir daire vermişlerdir. Şehrin göbeğinde, güzel bir dairenin üçüncü katında yaşamaktadırlar. Yeni ev, mekânla birlikte değişen Şemsigayan görünüşte huzur yakalamıştır! Bir gün eve döndüğünde duvarda asılı işlemeli havluyu görünce nereden çıktığını sorar, aldığı cevap onu sinirlendirir.

“— Ben işledim. Güzel mi?

— Sen? Güzel... Yalnız bundan sonra böyle şeyleri gözüm görmesin!”
(Gıylecev, 2008:66).

“İnsanlar içinde yaşadıkları mekânlar ile tıpkı diğer nesnelere kurdukları tarzda ilişki kurmakta, onlara bağlanmakta ve kimliklerini onlarla oluşturmaktadırlar.” (Göregenli, 2021:183) Havlu ona köyünü hatırlatmıştır. Çünkü böyle işlemeli nakışlı havlular yalnızca onun köyünde olmaktadır. Bundan bir hafta sonra pencere kenarındaki kitapları gören Mirveli kitabın hangi dilde olduğunu sorar. Verilen cevap onu sevindirmiştir.

“— Rusça mı okuyorsun sen?

— Rusça.

— Oku oku... Kitaplara sözüm yok. Bunların ziyarı olmaz!” (Gıylecev, 2008:67)

Yabancılaşma bireyi hem kendine dönmek hem de çevreye, zamana, mekâna ve değerlere, toplumsal edimlere göre şekillendirir. Birey kendini resetlemek istediğinde yani kendini yıkmak, silmek istediğinde kendisiyle bir çelişkiye düşer. Bu resetleme süreci ayak uydurmanın diğer bir adıdır. Başarılı olmadığı sürece tepkisizleşir ve uyumsuz özellikler taşımaya başlar. Böylece birey yalnızlaşabilir, yabancılaşabilir ya da değişimi inkâr edebilir, kendi içine çekilir, sessizleşir. Başarılı olursa bile eskisi gibi olamayacağı için parçalanmış bir özellik gösterebilir (Aşkaroğlu, 2017:75) Tatar Türkçesi ile yazılan kitabı okumak onun için doğduğu yerleri hatırlatan bir unsundur. Yabancılaşan ve kimliği ile kıvranan Mirveli için bu sevindirici bir durumdur. Böylece evden kitap eksilmez olur. Şemsigayan’ın varlığı evde tekrar hissedilmeye başlanmıştır.

Savaş yılları geldiğinde Mirveli değirmende çalışırken kolunu sakatlar. İş göremez duruma düşer. Bunun yanı sıra sol gözünü de sakatlar. Çolak diyerek onu askere almazlar. İşçilerin azaldığı bir dönemde Mirveli gibi bir adamı güçlü olduğu için fabrika sahipleri göndermek istemezler. O zamanlar Mirveli yedi kişinin yaptığı işi tek başına yapmaktadır. Bir zamanlar askere gitmediği için çok sevilen Mirveli bugün için pişmanlık duymaktadır.

—Niçin beni savaşa almadılar dersin Şemsigayan! En azından hayatımda biraz değişiklik olurdu. Akı karayı seçen birisi olarak dönmüş olurum... Zira biz “Hayat hep aynı, hiçbir değişiklik yok, her şey sabit kararında duruyor.” naraları atıyoruz, oysa hayat çoktan değişmiş, başkalaşmış olarak karşımıza çıkıyor. Çok şeyler olmuştur olmasına ama neden beni de büyük bir törenle savaşa götürmediler? Ben de değişmiş olurum. Benim gözlerim senin gözlerin kapanmadan açılmış olurdu... (Gıylecev, 2008:68).

Çocukluktan itibaren şekillenmeye başlayan bir yere bağlılık süreci, çevreyle bir bağın kurulması ile birlikte farklılaşmaya başlar. Bu gelişim süresinde bireyin bağlı olduğu çevresinde, kimlik duygusunun etkisi ile aidiyet sağladığı nesnelere, bir yeri kişileştirmiş ve tanıdık kılması nedeniyle yuva özelliği gösteren kişisel mekânlar, bir taraftan kimliğini yansıtırken diğer yanda ise kimliğin sürekliliğini ifade eder (Göregenli, 2021:183). Dolayısıyla memleket özlemi çeken Şemsigayan hastane kokusu çekmeden Karaçura’ya kendisini götürmesini ister. Memleketini, onun kimliği yansıtan, “benim” olarak gördüğü bir yer, onun gerçek yuvasıdır.

—Götür beni Karaçura’ya! Orada çavdar tarlaların da bir dolaşsam, ölmem, iyileşirim, uzun yıllar yaşarım gibi geliyor bana!
—Ne dedin? Karaçura’ya mi? Unutmadın mı sen daha o ismi?
—Peki sen Mirveli, sen unuttun mu? (Gıylecev, 2008:71)

Köyüne dönmek Mirveli için cesaret edemediği, korkutucu bir durumdur. Çaresizce eşinin cansız bedeninin yanında içten içe yaptığı bu serzeniş içindeki sancıyı gün yüzüne çıkarır. Bir zamanlar yıkıp geçtiği akrabaları ve köylüleri ile

yüzleşmek zorken, memleketinden başka bir diyarda bulduğu bir avuç toprakla yaşamak onun için yeterlidir.

Köye gidip selam verecekmişim, neme lazım? İnsanoğluna bir avuç toprak yeter. Onu da her yerde bulur insan.... Bir avuç toprak dediğin nedir ki... Fazlasının da gereği yok zaten... Hayat dediğin çok basit bir şeymiş, Şemsigayan. Biz onu, bir avuç toprağı diyorum, her yerde buluruz! Gidelim biz buradan! Ben oraya gidemem, duyuyor musun beni, yapamam bunu (Gıylecev, 2008:72).

Şemsigayan neden bu kadar korktuğuna anlam veremez, köylüye karşı affedilemez bir suç işlediği için korktuğunu düşünür.

Yahu sen iyi biriydin Mirveli! Artık sakalın da ağarmaya başladı, kabahatini zaman yeli süpürmüştür artık... Sen ne yaparsan yap, beni alakadar etmez, ama ben, dizlerimde derman varken doğup büyüdüğüm yeri dünya gözüyle görmek istiyorum. Öz vatanımıza yumuşak beşiğim Karaçura'ya selam vermeden yapamam ben... Köy halkının gönlünde –tabi unutmamışlarsa- kaçıp gitmiş alçak bir serseri olarak kalmak istemiyorum... İçimizde ur gibi kanser büyüttük. Kansere de dayandık. Ama işte o beni yıprattı. Bittim Mirveli. Şöyle doya doya istirahat edecek yer yok burada. Beni suyuyla güneşle büyüten, senin lanet ettiğin toprakları özledim. Eğer tavşan yürekliysen sen kal burada! Dürüstçe bir hayat yaşadığımı talancı, yağmacı olmadığımı kendi ağızıyla köydekilere söylemekte geç kalmayayım diyorum...(Gıylecev, 2008:73-74)

Onu köyünden koparan sebep babasının ölümüyle yaşanır. Annesi vefat ettikten sonra babasını da kaybeden Mirveli eşini yanına alarak babasının evine yerleşir. Artık zengindir, malın mülkün sahibi sadece odur. Mirveli'nin komşusu Haydar İhtiyar bir akşam zenginlerin mallarına el konulduğunu, kendisinin de son yıllarda babasının evine hiçbir katkı sağlamadığını, baba malından vazgeçerse kendisine kimsenin dokunmayacağını, malını devlete vermesini söyler. Mirveli buna karşı çıkar. Sovyetlerin kolektifleştirme kararını aldığı bu dönemde herkesin tarlasına, ekinine el konulmuştur. Mirveli de babasından kalan malların elinden alınacağını duyunca öfkelenir. Zenginliğin kendisine ait olduğunu düşünüp köy ahalisinin aldığı kararı duyunca kahrolur. Kolhoz idaresinin de devreye girmesi ile Mirveli her şeyi anlar. Malın mülkün onlara verileceği, kendisinin de yurtta kalacak olmasına sinirler. Mirveli'yi kimse yola getiremez. Uykuların kaçtığı, huzurun kaybolduğu evde, tedirginlik havası hâkim olur. Sigaradan nefret eden Mirveli sigara içmeye başlar. Mal sahibi orada yokken kendisine danışılmadan böyle bir karar alınmasına daha da öfkelenir. Eşi de dil dökse dahi nafiye. Mirveli ona da karşı çıkar. Malını mülkünü yakar, hayvanların yemine zehir katar. Her şeyi kullanılmayacak duruma getirdikten sonra eşini yanına alarak köyünü terk eder.

—Madem bana yar etmediler köpeklere de kalmasin!

—Daha ne yapacaksın! Yetmedi mi yaptığın? Köy var, yanı başımızda komşular! Onları da mı harap edeceksin? Yarın milletin yüzüne nasıl bakarsın? Zaten yapacağımı yaptın...

—Ne yüzlerine bakması! Bir daha göremeyecekler beni! Hazırlan!
(Gıyilecev, 2008:78)

İnsan kendi kültür değerlerine ‘günübirlik endişelere ve ‘moda eğilimler’ nedeniyle yabancılaştığında, varoluş kaynakları için potansiyel bir tehdit mekanizmasına dönüşmektedir. Kendi özünü tahrip eden bilinç, evren için de kaotik bir yıkım/kıyım imgesidir (Korkmaz, 2016:58). Köyden yapılan bu gidişten sonra kurulmaya çalışılan düzen, kişide yaşanan değişimleri beraberinde getirir. Zaten alkol almaya başlayan Mirveli, köyünü çağrıştıran her türlü eşyadan iğreti duymaya hatta eşinden bile uzaklaşmaya başlar. Şemsigayan eşinin hareketlerindeki değişikliği anlamış ona ne düşündüğünü, neden böyle hareketler içinde olduğunu sorar. Mirveli ise en sonunda anlatamamaktan çırpındığı sözcükleri ağzından çıkarır:

—Dünya neden böyle? Yoksa ben mi yaşamasını bilmedim? Hayatın hangi döneminde tökezledim, sürçtüm ben? Evi yurdu olan, üstü başı bütün bir çocuktum, elimden her iş geliyordu, neden böyle pejmürde de, yâd ellerde sıkıntıdan sıkıntıya koşuyorum ben? Beni sıcak döşeğimden kaldırıp soğuk sokağa atmaya kimin hakkı vardı? Kulak çocuğu olmak benim suçum mu? Kulak’ın hizmetçisiydim ben be, hizmetçisi! On bir yaşında emrine girdim ben onun! Ben şöyle düşünüyordum: Tamam servete el koyma kararlarına da sözüm yok... Peki ya böyle bir karar alınırken neden beni çağırmadılar? Neden? Ben hayal ediyorum; bir gözümle bile olsa, Karaçura’yı görmek istiyordum... Beni bu hale getirenlerin işine, hayatlarına göz atmak istiyordum. Nedense, onların işi de benimki gibi kötü gidiyor, kendi aralarında kavgalılar gibi geliyordu bana! Onların da gizli acıları vardır, bu karanlık dünyada onlara da rahat yoktur gibi geliyor bana. Böyle düşünmem için hiçbir gerekçem olmasa da aşağılanan, kırık gönlüm böyle düşünüp avunuyordu (Gıyilecev, 2008:79-80).

Tüm bu yaptıklarını ve geçmişle olan anılarını unutmaya çabalasa da eşi ona bunları hatırlatmaktadır. İçinde gizlediği duygular zamanla ortaya çıkar.

Körü körüne hayat arabasının tekerleği altında kalıp aksak bir civcive döndüğünü hanımına nasıl itiraf eder ki insan... Ufacık evimde, boş avlumda ben küçük de olsam padişahım, kraldım. Bütün dünyaya kızıp içimdeki kin ve öfke dolu duyguların zehre dönüştüğü; gömleğime sığmadığı anlarda eve geldiğimde, senin halim selim, itaatkâr halini görünce ağırlaşan ayaklarım hafifliyor, iki büklüm olmuş belim doğruluyordu. İnsan hep bel kırıp boyun büküp yaşayamaz, mutlaka birilerinin yanında belini doğrultup başı dik gezmeli! Fakat içimi hep bir düşünce kemiriyordu “Karaçura.. Karaçura...” (Gıyilecev, 2008:80)

Bir taraftan onu unutmaya, sana unutturmaya çalışıyordum. Ama onu düşünmekten kendimi de kurtaramıyordum. Böyle daha nereye kadar gidecekti? Hangi yollarla, geçmişi kafamdan söküp atabilir, başkaları gibi işimden gücümden zevk alarak, mutluluk içinde yaşamaya başlayabilirdim? Nasıl kurtulmalıydı bu ağır yükten? (Gıyilecev, 2008:80-81)

Mirveli düşüncelerini toplayabilmek için evden uzaklaşmak ister. Yüreğinin derinliklerinde yaşadığı acı ve özlem ona geçmişinden bir parça olarak geri dönerken memleketini hatırlatan her şeyden uzaklaşma düşüncesi içinde olur.

— Senin kalbin seziyor, benimki istiyor! Yola çıkmam lazım benim. Korkudan, deliğe saklanmış bir böcek gibi yaşayamayacağım ben. Daha ne kadar ıstırap çekeceğim? Dünya beni soydu, ben anadan doğma çırl çıplak kaldım... Ne ismim, ne doğduğum yer, ne de evim yurdum var benim. Pejmürde bir serseriyim dilenciyim ben... Fakat pejmürdenin de kalbi var! Kalbimde dinmeyen bir sızı! Bir ağrı var! Ben bu ağrıyı kesip atmak istiyorum. En azından kim olduğumu anlamak istiyorum... Yanılmış mıyım, yanılmamış mıyım onu anlamaya gidiyorum. Bilet cebimde!
— Yolculuk nereye kadar Mirveli?
— Çok uzaklara! (Gıylecev, 2008:81)

İki hafta sonra dönen Mirveli yabancı ve gizemli bir hâl almıştır. Şemsigayan'ın yanında sanki başka biri vardır. Eşinin bu tavırlara karşın ısrarcı ve iğneli bakışlarını gördükçe bağırıp çağırmak isteyen tavrı “Nereledeydin?” sorusuna karşın sessizdir. Bir gün sarhoş bir şekilde eve döndüğünde bunlara dayanamaz:

Söylesene kadın? Kabirde münker nekirle karşılaşacağız daha, onlar da soracaklar! Daracık çukur, çırpınsan da çıkamazsın! Ama bu koca dünyada, beni mahkûm edecek kimseyi tanımıyorum! Hiç kimseden de korkmuyorum! Kimse beni mahkûm edemez. Ne sen ne de bir başkası. Bana bir daha öyle bakma! Hiçbir şey sorma! Anladın mı? (Gıylecev, 2008:83)

Toplumsal, ekonomik, siyasi ve birçok anlamda değişen dünya sürecinde insanlar da bir değişim ve farklılaşma yaşamıştır. Bu farklılaşmayla birlikte karakterlerde bozulmaya başlar. İnsan yapısına ters gelen hedef ve amaçlar belirmeye başlayınca sevginin gücü de azalış gösterir. Neticede huzuru bozulan ve iç güven eksikliği kaybolan bireylerin bunları dengeleyebilmek amacıyla “dikkat çekmek” ve “meşhur olmak” gibi farklı yollara başvurmaktadır. Ayrıca hayat biçimlerine ve kendilerine yönelik olumsuz düşüncelerin de tesirin de olurlar (Fromm, 2017:53).

Sanayideki hesap kitap, denge ve kâr ilkeleri ekonomik olarak bütünüyle insanda da uygulanmış, insan bir iş girişimi olmuştur. İnsanın yaşamı sermayesi, görevi de bu sermayeyi mümkün olduğunca güçlü bir yatırıma çevirmesidir. Sermaye yatırımı iyi yaptığı takdirde başarılı, kötü olması durumunda ise başarısız olur. Böylece birey bir nesneye dönüşür. Fromm bireyin nesneye dönüşmesi hâlinde fizyolojik olarak yaşıyor gibi gözüксе de ölü bir birey olduğunu ifade eder. “Kişi, fizyolojik açıdan hâlâ canlı olmasına rağmen manevi açıdan ölüyse, o zaman yalnızca çürümeye mahkûm olmakla kalmaz, tehlikeli-kendisi ve başkaları için tehlikeli- bir hal de alır” (Fromm, 2020:20). Köye doğru giderken şayet kendisinin ölümü durumunda bütün köylünün eskisi gibi

yaşayacağını, bu kadar acı çekemeyeceğini düşünmektedir. Kendisini küçük ve önemsiz biri olarak görür. Çektiği acıları sorgulamaya başlar.

Orada Kızılyar’daki ormanın kenarında, kendimi yapayalnız kalmış, işe yaramayan basit bir zavallı gibi hissettim! Demek hem dünya hem Karaçura benim varlığımı yokluğumu kâle almadan yaşayabiliyormuş. Öyleyse ben niye yaşıyorum? Orada şunu anladım: Şayet ben köylümlle beraber, hayat kazanında kaynasa, çalışsa, işimden zevk alsam, mücadele esteydim, böyle beynimi kemiren sorularla işkence çekmezdim. Yalnızlık, cezaymış! Fakat onlarla da olamazdım ben! (Gıylecev, 2008:85)

Darmaduman ettiği köyünde insanlar onun çıkardığı yangını söndürmeye çalışırken o insanlarla alay etmekteydi. Evin önünde onu görenler “lahavle” diyerek giderler. Tüm bu hatıralar ışığında köye gitmek onun için zordur.

“Şemsigayan, canımın içi! Nereye götürüyorsun beni? Duyuyor musun? Ne olur dinle beni! Ben oraya gidemem, gidemem! Sana her şeyi söyledim, hepsini anlattım” (Gıylecev, 2008:87).

Bütün köyü yakmaya niyetlendiğini, elinden gelmese gönlünde çoktan Karaçura’yı yaktığını söyler.

“Hayır, hayır! Karaçura’ya gidemem ben. Kendi ayaklarımla gidip ceza mı isteyim? “Köylülerim, ben size karşı suçluyum! Hem kendi ömrümü hem onun ömrünü zehirleyip kin içinde yaşadım!” diyerek baş mı eğeyim?” (Gıylecev, 2008:88)

Mirveli kendisini bir gün bile üzmemiş olan eşine karşı ilgisiz ve gösterdiği tavırlarla da bir o kadar alakasız tutum sergiler. Buna rağmen eşi içinde yanan yangınları bilmeden onu hep alttan almıştır.

“— Kızma Şemsigayan. Ben seni terk ederek, kendi yaptığım ve yapmaya niyetlendiğim işlerimi bırakıp hiçbir yere gidemeyeceğimi anladım! Yapamıyorum, olmuyor... Affet beni!” (Gıylecev, 2008:90).

Köye yapılan bu yolculuktan sonra Şemsigayan’ı arzu ettiği yere gömerler. Köylüler de onu unutmamış, ona yakından alaka göstererek eski adetleri yerine getirmişlerdir. Mirveli ise köylülerin çoğunu tanımamakta, köylülerde onu tanımamaktadırlar. Bu durum başta sevindirici gibi gözükse de sonradan ona çok ağır gelmeye başlamıştır. Bilhassa yanına sadece Şemsigayan’ı sormak için gelmeleri gücüne gitmektedir. Köylülerin özellikle kendisini görmezden gelmeleri onun için zor bir durumdur.

“Niçin kimse onun halini hatırını sormuyor, saçlarını bembeyaz eden acısını dinlemeyi hiç düşünmüyordu? Neden! O da bu köyün insanı değil miydi, burada doğmuş, burada büyümemiş miydi?” (Gıylecev, 2008:95).

Defin işlemi tamamlandıktan sonra guruplar hâlinde köylüler mezarlıktan ayrılırlar. Ancak kimse Mirveli’ye dönüp bakmaz, evine buyur etmez, planının ne olduğunu, nereye gitmek istediğini dahi sormaz.

Hayatı boyunca, teselli veren, başkaları için kaygılanan değil de avutularak, nazlanarak yaşamaya alışmış olan Mirveli için böyle birdenbire hem de apaçık dışlanmak, adam yerine konmamak çok ağır oldu. Hısım akrabalarına, köylülerine, tanıdıklarına çok incindi. Zaten yeterince kırılmış olan gönlü, kendini kâle almamaları karşısında, hepten perişan oldu, eridi, tükendi...(Gıyalece, 2008:95).

Azıcık da olsa sığınmaya ihtiyacı olan Mirveli'nin köylüleri tarafından önemsenmeyişi onu perişan bir duruma çevirir. Değerli hissedilmek ve önemsenmek başta kendisini insan gibi hissetmesi için gereklidir. Zira yok sayılma düşüncesi dayanmaya gücü kalmayacak bir hâle düşmesine neden olacaktır.

“Kendini insan gibi hissetmen için başkalarının da seni yakın görmeleri şarttı” (Gıyalece, 2008:97).

Mirveli otuz yıl boyunca Şemsigayan'la yaşadığı hayat arkadaşı artık dünyadan göçmüştür. Onunla birlikte güzel sözler, yüreğini ısıtan sözcükler de kaybolmuştur. Köyde onunla kimse konuşmazken Şerifcan isimli köylüsü konuşmaya başlayınca derin manaya sahip sözcükler içinde bu yakınlığı hissetmenin değerli olduğunu farkına varır. Eskiden kendisine “enişte” diye seslenen Şerifcan'ın tekrar bu şekilde seslenmesini diler. Özlem duyduğu hısım akraba ilişkileri gözünde canlanır.

“Bir kez olsun “Hısım” dedirtmek için Mirveli neler vermezdi. Ama nesi vardı ki ne verebilirdi. Neyi kalmıştı ki onun? Köylüm, kardeşim, adaşım, akramım... Ne derin manaya sahip, ne kıymetli sözlermiş bunlar!” (Gıyalece, 2008:99)

Bir tanıdığıнын oğluna rastlar. İsmi Mirveli'dir. Mirveli, diğer Mirveli'ye “adaşım” diye hitap etmesi garip gelir. Mirveli'nin geçmişte yaptıklarından dolayı otuz yıldır köyde bu isim başka kimseye verilmemiştir.

- Tanımadan oturuyormuşum be seni adaş, dedi Mirveli.
- Adaş mı? diye az önceki gibi gülümsedi diğer Mirveli.
- Adaş... Çok tuhaf oldum. Karaçura'da adaşlarım yok şimdi... Bu ismi çoktandır duymuşluğum da yok!
- Niçin yok?
- Otuz yıldır hiç kimse çocuğuna Mirveli ismini koymuyor...
- Neden?
- Sevmiyorlardır, dedi direk yüzüne bakarak (Gıyalece, 2008:101).

Duydukları karşısında soğuk terler döken Mirveli oradan ayrılmak ister ancak yapamaz. Sessizce otururken kendisi hakkında verilen hükmün farkına varır. Köyde kalmayı düşünürken köylü onu affetmemiştir. Köyü telef eden birinin affı mümkün olur mu? Adaşıyla yaptığı konuşmadan bazı satırlar:

Kendi köyünü kahreden kimseyi, üstümüze başımıza giyecek bulamazken bir sürü giyeceği, paramparça eden kişiyi, gözbebeği gibi kıymetli hububatı katranla karıştıran, onca hayvanı zehirleyip giden adamı... Bağışlamayı,

kucak açmayı, ona ev, toprak vermeyi mi diyorsun? Bilemem, bilemem (Gıylecev, 2008:102).

Şemsigayan “kal” dediğini için kalmayı istediği bir anda bu konuşmalar kalmak istese bile reisle anlaşamayacağını göstergesidir.

— Bir avuç toprak istiyorsun. Çok kıymetlidir memleket toprağı! Hem de ne kıymetli! Bizim devirde bile köy halkı bu topraklar için nice başlar feda etti. Berlin’de, Budapeşte’de. Katı kalpli sanma beni, o pay için kavga etmeye hakkım var benim! Bir avuç toprak! Çok şey istiyorsun sen Mirveli! E, peki neden kaçtın sen Karaçura’dan? Hele bir söyle!

— Aşağıladılar, onurumla oynadılar.

— Peki ya bizi? Yıllar yılı kan ter içinde çalışıp da hiçbir vermeyerek bizi aşağıladılar mı sanki? Biz kırılmadık mı, incinmedik mi? Fakat köyüne kahrederek, ihanet edip kaçanlardan olmadık! (Gıylecev, 2008:103).

Sözler karşısında kahrolan Mirveli kendisine burada bir yer olmadığını anlar. Korktuğu için gittiği bu yere şimdi yerleşmek istemekte ancak onu barındırmayacaklarını da anlamıştır. Etrafında vedalaşmak için kimseyi görememiştir. Şemsigayan’ın söylediği hediyeleri dağıtmayı arzu etmekte ancak kimse onunla konuşma teşebbüsünde bulunmamıştır. Eserin sonunda Şerifcan Mirveli’ye sahip çıkar ve köyde kalır.

Sonuç

Sovyetlerin uyguladığı kolhozlaştırma politikası sonucunda büyük bir trajedi yaşanmış, Mirveli bu trajedi sonucunda köyüne hatta eşine yabancılaşan bir insana dönüşmüştür. Eşinin hastalanması ve köyüne gittiği süreçte kimliği ve yabancılaşma arasında gelgitler yaşayarak ruhsal bir döngüden geçer. Memleketinde, özüne döndüğü bir ortamda kimlik ön plana çıkararak hatalarından pişmanlık duymuş ve ideoloji karşısında Mirveli kendi şahsında öfkesine kapılarak unuttuğu anıların etkisi altına girmiştir. Sovyetleştirme çalışmalarının yapıldığı dönemde kişileri kendi kimliklerinden uzaklaştırıp tek tip insan modeli çerçevesinde birleştirme amacıyla ortaya çıkararak geçmişini unutan Mirveli yabancılaşan bir birey olarak eşi Şemsigayan ona geçmişi hatırlatan, anılarını tazeleyen bir nesnelere korunmasını sağlama görevi görmektedir. Böylece ideoloji, kimlik ve yabancılaşma üçgeninde savrulan Mirveli’nin eserin sonunda köyüne gitmesi kimliğini geri kazandırır Mirveli’nin yaşadığı çelişkili hayat, eşinin ölüm acısıyla birleşince zorlanır ve acının pençesinde pişmanlık hissi onu sıkıştırır.

Sonuç olarak “Bir Avuç toprak” otuz yıllık memleket hasreti Şemsigayan’a derin bir yara olur ve sonu ölüme götürür. Mirveli ise bu süre zarfında mutlu olamaz. Unutmaya çalıştığı, yabancılaştığı her anı gün yüzüne çıkar ve yaşarken ölü bir hâl alır.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Ezgi Karşlı (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Aşkaroğlu, Vedi. (2017). Toplum ve Birey: Yabancılaşma Üzerine Kuramsal Bir Tartışma. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 35, s.78-83.
- Çekiç, Abdulkadir. (2016). Ayaz Gıyalece'ın Eserlerinde Kültürün Direnişii. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi*.
- Fromm, Eric. (1994). *Kendini Savunan İnsan* (Çev. Nejla Arat). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Eric. (2017). *Rüyalar, Masallar, Mitler* (Çev. Aydın Arıtan, Kağan H. Ökten). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, Eric. (2020). *İnsan Olmak Üzerine* (Çev. Şükrü Alpagut), İstanbul: Say Yayınları.
- Gıyalece, Ayaz. (2008). *Bir Avuç Toprak* (Çev. Fatih Kutlu). İzmir:Sütun Yayınları.
- Göregenli, Melek. (2021). *Çevre Psikolojisi-İnsan Mekân İlişkileri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gürsel, Nedim. (2007). *Başkaldıran Edebiyat*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Hasanoğlu, İbrahim (2015). Homo Sovieticus: SSCB'de Sovyet Halkı İnşası Çabaları, *Turkish Studies*, 10 (1), 311-340
- Kırman, Tuğba ve Atak, Hasan. (2020) Yabancılaşma: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Değerlendirme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, s.279-295.
- Korkmaz, Ramazan. (2016). *Aytmatov Anlatılarında Ötekileştirme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Köknel, Özcan. (1999). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- May, Rollo. (1997). *Kendini Arayan İnsan* (Çev. Ayşen Karpat). İstanbul: Kuraldışı Yayınları.
- Öztürk, Zamire. (2022). Sovyet Adamı Yaratma Çalışmalarının Orta Asya'ya Yansıması. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 3, s.197-210.
- Sarıççek, Mümtaz. (2013). *Modern Kahramanın Mitolojik Yolculuğu*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Şengün, Aygöl. (2022).Edebiyat ve İdeoloji: 1917 Sorası Sovyet Edebiyatında Kimlik Yozlaşması. *Nevehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*,
- Yalçın, Özgen ve Dönmez, Ali. (2017). Sosyal Psikolojik Açından Yabancılaşma: Dean'in Yabancılaşma Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), s. 150-175.
- Yıldız, Süleyman. (2007). Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği. *Milli Folklor*, 74, s.9-16.

ИДЕНТИЧНОСТЬ, ИДЕОЛОГИЯ И ОТЧУЖДЕНИЕ В ПОВЕСТИ АЯЗА ГИЙЛЕЦЕВА «ВЕСЕЛАЯ ЗЕМЛЯ»

АННОТАЦИЯ

Понятия идентичности, идеологии и отчуждения являются важными понятиями, формирующими жизнь личности. На пороге этих понятий человек обретает новое измерение на пути к бытию самим собой. Таким образом, его позиция и ценности формируются на том жизненном пути, в который он превращается. Эти три понятия, часто упоминаемые в литературных произведениях, отражают менталитет того времени. Идеология осуществляет трансформацию внутри личности, воздействуя на личность. В результате конфликта идеологии и идентичности человек отчуждается от собственной идентичности. Индивид, отчужденный от собственных ценностей и культуры, затягивается в тупик и вступает в период депрессии в результате конфликта внутри него. Пока человек проживает свою идентичность в тени своего депрессивного настроения, он становится одиноким и превращается в объект, потому что не может идти в ногу с обстоятельствами. В этом процессе эволюции человек отдаляется от самого себя и даже не может осознавать свою жизнь и то, что жизнь приносит. Это состояние неосознанности является зеркалом для человека, вырывая его из окружающей среды. Он пытается не отставать от окружения, но ему это не удается. Он превращается в человека, отличного от той среды, от которой дистанцируется. Он не осознает объектов или вещей, которые находятся под влиянием его личности. Определить это человеку очень сложно. Потому что эти объекты, напоминающие ему о его личности, толкают его еще дальше в ситуации, из которых он не может выбраться. Эта дрейфующая ситуация заставляет его еще больше убежать, в результате чего он не может противостоять ему. Потому что человеку трудно противостоять мыслям, с которыми он не хочет столкнуться и пытается забыть. Мирвели также формируется вокруг этих концепций, и когда она, наконец, возвращается на родину, она осознает ошибки, которые она совершила после смерти мужа. Несчастные события, которые она переживает, вызывают у нее сожаление, но она не может компенсировать пережитое. Таким образом, он не может выйти из депрессии, в которой находится. Во время поездки в деревню с женой Шемсигян он даже не может осознать, что его жена вот-вот умрет. Он становится чужим для себя и даже для своей жены. Он теряет жену, но понимает это слишком поздно. Потому что он даже не осознает своего поведения по отношению к жене. Отношение, с которым он столкнулся со стороны жителей деревни, когда вернулся в родной город, было для него неожиданным. Пока он ждал, пока они его обнимут, смерть жены заставила его почувствовать себя одиноким перед реакционным отношением жителей деревни. Столкновение с ошибками, которые он совершил в свое время, заставляет его подавленные эмоции выйти наружу. Таким образом, Мирвели попадает под влияние ее личности. Он приобретает иную личность под влиянием подавленного чувства тоски по родине и элементов, напоминающих ему о ней. Рассказ «Горсть земли» Аяза Гийлецева, одного из выдающихся писателей современной татарской литературы, рассказывает о людях, чьи земли были конфискованы во время

колхозизации советского периода. Хотя Мирвели принадлежит к богатой семье, однажды ночью у нее отбирают земли. Он злится, поджигает всю деревню и вместе с женой переезжает из своей деревни в другое место. Со временем Мирвели начинает становиться чужой для себя в том порядке, к которому она пытается привыкнуть в городской жизни. В произведении, где отражены идеология и стремление забыть свою идентичность и следы прошлого, в рамках идентичности, идеологии и воспитания будет обсуждаться тоска человека по земле, где он родился и вырос, и его возвращение к своей сущности. отчуждение.

Ключевые слова: Аяз Гийлецев, Горсть земли, татарская литература, идентичность, идеология, отчуждение

TATAR RÜYA YORUMU KİTAPLARINI TOPLAMA VE DERLEME FAALİYETİNE NEKİ İSENBET'İN KAZANDIRDIKLARI*

MİLEUŞE KHABUTDİNOVA**

Öz: Bu makale, ansiklopedist âlim N. İsenbet'in (1899-1992) Tatarca sözel olarak aktarılan gelen rüya yorumlarına kazandırdığı katkılarını araştırma üzerinedir. Makalenin amacı N. İsenbet'in rüya derlemesindeki rüyaları, Tatarca sözel yorum özellikleri ve anahtar birimlerinin semantiği açısından yeniden yapılandırmaktır. Araştırma materyalini N. İsenbet'in 1910-1940'lı yıllarda Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Sibirya, Gor'kovsky ve Orenburg bölgelerinde topladığı ve önceden hiçbir yerde yayınlanmamış olan saha araştırmaları oluşturur. Bu çalışmanın bilimsel yeniliği N. İsenbet'in saha materyallerindeki Tatarca rüya yorumlarına analiz yapma teşebbüsünün ilk kez gerçekleşmesindedir: rüya derlemesinin yapısı tanımlanır, rüya yorumlarının semantik ve kültürel ulusal özellikleri belirlenir. N. İsenbet'in rüya yorumları Tatarların inanç dizgesiyle sıkıca örüle gelmiş kutsal bilgilerinin kaynağını oluşturmaktadır. N. İsenbet'in rüya derlemesi metni, söz-kelimenin Tatar kültüründe pekişen kültürel çağırışımı (konotasyon) olarak belirlenen çarelerden biri olarak önem taşımaktadır.
Anahtar Kelimeler: Tatar folkloru, N. İsenbet, rüya kitabı, rüya yorumları.

NAKİ İSENBET'S CONTRIBUTION TO THE COLLECTION AND SYSTEMATIZATION OF TATAR DREAM INTERPRETATIONS

ABSTRACT: The article is devoted to the study of the contribution of the encyclopaedist scholar N. Isenbet (1899-1992) to the Tatar verbal interpretation of dreams. The aim of the article is to reconstruct the dreams in N. Isenbet's dream corpus from the point of view of the features of Tatar verbal interpretation and semantics of key units. The research material consists of N. Isenbet's field researches collected in 1910-1940s in the present-day Republic of Tatarstan, Republic of Bashkortostan, Siberia, Gor'kovsky and Orenburg regions of the Russian Federation, which have not been published anywhere

* N. İsenbet'in akrabaları Yu. İsenbet ve İ. Nizamutdinova'ya, bilim adamı-ansiklopedistin kişisel arşivinde saklanan saha araştırmaları materyallerine ulaşımı ve bu çalışma için büyük bir özveriyle sağlamış oldukları katkı ve yardımları için şükranlarımızı sunuyoruz. Bu çalışma, Kazan Federal Üniversitesi Stratejik Akademik Liderlik Programının uygulanmasının bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir.

** Prof. Dr., Kazan Federal Üniversitesi, mileuscha@mail.ru ORCID: 0000-0001-8110-4001.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 13.06.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 24.06.2024)

DOI: 10.47089/iuad.1500677

before. The scientific novelty of this work lies in the fact that for the first time N. Isenbet attempted to analyse Tatar dream interpretations in the field material: the structure of the dream corpus is described, the semantic and cultural national characteristics of dream interpretations are determined. N. Isenbet's dream interpretations are the source of the sacred knowledge of the Tatars, which is tightly interwoven with their belief system. The text of N. Isenbet's dream corpus is important as one of the means of determining the cultural connotation (conotation) of the word, which is consolidated in the Tatar culture.

Key words: Tatar folklore, Naki Isanbet, Dream book, Dream interpretations.

Giriş

Tatarlar arasında yaygın olan/ yüzyıllardır süregelen rüya yorumlamanın gerekliliği üzerine, alimler tarafından yapılan konuşmaların yoğunlaşması 20. yüzyılın başlarına denk gelir. Edebiyatçılar G. Rehim, G. Gaziz (66–67) tarafından bu sorun 1922 yılında ortaya atılır ancak rüya yorumları hakkındaki bilgilerin sistemleştirilmesine yedi yıl sonra girişilir. Diğer yandan bu dönemde Tatarca rüya yorumları yerli basında yayımlanmaya başlar (*Töş Yurau Kitabı*). Müstakil dizgeler niteliğinde ortaya çıkması ise Perestroyka yıllarına kadar geri götürülebilir (Ahmetcanov, *Töş*; Yahin, *Töşlek*. Arkeograf M. Ahmetcanov, 1991 yılında yayımladığı *Rüya Yorumu Kitabı (Töş)* adlı çalışmasının giriş/önsöz bölümünde, Tatar yöresinde yürürlükte olan rüya yorumlarını kısaca anlatır. 1997 yılında F. Yahin, Muhyiddin el-Arabi'nin (1164-1240) rüya yorumlarını yeniden yayımlar. *Giriş Söz*'ünde edebiyat eleştirmeni okurlarına eski Türkler ve Tatarlar arasında yürürlükte olan rüya yorumlarını tanıtır (Yahin, *Töşlek* 3–369. Daha sonra o, eski Tatar şiiri üzerine hazırladığı monografisinde, kaynaklar hakkındaki incelemesini derinleştirir (Yahin, *Urta* 10-38). 2012 yılında M. Ahmetcanov (*Tatar*, 232–268), Tataristan Cumhuriyeti topraklarındaki arkeografik keşif gezileri sırasında keşfedilen eski Tatar rüya kitaplarını yayımlar.

Ansiklopedist A. Timergalin (311–323), halkbilimci Z. Brusko gibi düşünürler, makalelerinde rüyaların Tatarların geleneksel dünya görüşü dizgesindeki yerini belirlemeye çalışmışlardır.

Materyaller ve Yöntemler

Araştırmamız, N. İsenbet'in (*Töş*) kişisel arşivinde saklanan saha materyallerine dayanır. Alim ve halkbilimciye ait olan bu materyaller, onun Tatar ortamında yürürlükte olan sözlü rüya yorumlarının sistemetizasyonu ile meşgul olduğuna tanıklık etmekle birlikte “Letarji Uyuşukluğuna Düşen Gölçire” adlı uzun şiirine yazdığı notlarını da içerir (İsenbet, “Mertke...” 2). Bu arşiv materyalleri maalesef, rüya yorumlarının Sovyet yıllarında savaşılmaması gereken batıl inançlar olarak kabul edilmesinden dolayı henüz hiçbir yerde yayınlanmadı.

Rüya yorumlarına yaklaşımımızda betimleyici, dizgesel yapısal, bağdaştırıcı, bileşen analiz yöntemi gibi çözümlere başvurduk.

Araştırmamızın Kuramsal Temeli

Araştırmamızın kuramsal temelini N. İ. Tolstoy, A. Kaivola-Bregenhoj, S. Niebzegowska, L. Virtanen, F. Wigzell gibi düşünürlerin çalışmaları vd. araştırmalar (*Po Sledam*) oluşturur.

Tartışma

Uyku İle İlgili Tatarca Kelimeler

Tatar dilinde rüya yorumları ile ilgili, insanların bu fenomeni algılamasına ilişkin özellikleri ortaya çıkaran kavramlar aşağıda verilen türdendir: *Rüya*, *rüya görmek* “төш, төш күрү” (*töş, töş kürü*), *rüyaya girmek* “төшкә керү” (*töşke kerü*) (*Tatarsko* 416), *rüya kitabı*, *rüyaların yorumu kitabı* “тәгъбирнәмә” (*tabirname*) (*Tatarsko* 335), *rüyaların yorumlanması üzerine yazı* “төшлек” (*töşlek*) (*Tatarsko* 418), *rüya yorumu yazısı ile ilişkili olarak rüyanın yorumuna baktırmak* “төшлек карату” (*töşlek karatu*), *belli bir konu hakkında rüya görmek için metafizikle ilişkili olarak algılanan rüya siparişi vermek* “төшлек салдыру” (*töşlek saldıru*) (çoğunlukla aynı aziz tarafından yorumlanır) (*Tatarsko* 418). Tatarlarda, rüya yorumları üzerine uzmanlaşmış insanların özel bir kategorisi olan kahinler vardı. Bu kategorideki insanlar, ‘rüya yorumcuları’ olmak üzere “мәгаббирләп” (*mögabbirler*) (Timergalin 312), ‘rüyacı’ “төшлекче” (*töşlekçe*) (*Tatarsko* 418), ‘rüya ninesi’ “төшлек әби” (*töşlek ebi*) (*Tatarsko* 418) gibi adlar ile anılır. Kehanet rüyaları sırasında metafizik bir anlam taşıyan ‘derin, uyuşuk uykuya dalma’ - “мәрткә китү” (*mertke kitü*) tabirine rastlanır (*Tatar* 420).

Tatar Kültüründe Rüya Tabircisi Olgusu

Z. Brusko, günümüzde bile *rüya siparişi* “төшлек салу” (*töşlek salu*) geleneğinin canlı olduğunu dile getirmektedir (94). Dünyaca ünlü bilim adamı ansiklopedici N. İsenbet’in soyunda rüya tabirleri ile uğraşan din adamları mollalar vardı. Tanınmış Tatar din adamı, içtimai figür, öğretmen, hoca, eğitimci, Laklin Ahmediye medresesi müderrisi Ahmetsafa Bahautdin onlardan biridir. Köylüler onun gördü kabiliyetine, ruhu ve bedeni iyileştirme yetilerine sahip olduğuna inanıyorlardı. Bu din adamı yanına gelen inananları kabul eder ve köşkünden çok uzak olmayan, etrafını kayın ağaçlarının bolca sardığı sekizgen biçimindeki bina içerisinde yer alan kütüphanesinde Tasavvuf pratik ibadetleri gerçekleştirmiş. N. İsenbet de Ahmetsafa Bahautdin’in evini ziyaret edenlerden biri olmuş.

Tatar Edebiyatında Rüya Hikâyeleri ve O Gelişime N. İsenbet’in Katkısı

Uyuşuk Uykü Konusu

N. İsenbet’in rüya olayları örgüsüne dayanan ilk ciddi eseri *Mertke Kitken Gölçire* (*Uyuşuk Uyküye Dalan Gölçire* 1916) destansı şiiridir. Şiirin notunda N. İsenbet, “Mertke kitü” yani *Uyuşuk uyküye dalma* fenomen olayını “Ölüm ile dirlik arasında bir yerlerde bulunan derin ve uyuşuk uyküye dalmak” (Litarjik uykusu) olarak anlatılır. Sinir sisteminin özel bir durumundan kaynaklanan

durumdur bu. Millet, böyle bir uykuya dalan birinin öbür dünya gezisini gerçekleştiriyor olduğuna inanıyor, *oradakilerin* ağzındanmışçasına hayali öyküleri aktarıyor, halk arasında dağıtılmak için *Mertke Kitken Gölçire* tarzında kitap yayınlarının sayısı artıyor (İsenbet, “Mertke...” 2, 16). N. İsenbet'in destansı şiirinde uyku eğretilmesi, yazarın pozisyonunu anlamamanın anahtarı, eserin ana karakterinin psikolojik özelliklerini aktarmanın bir aracı haline gelir.

F. Yahin “Edebi Miras” dizisinde, ahrette bulunmuş olan *Kunakbay'ın Kızı Selime* (1881) adlı öyküsünü (povestini) açıklamalarıyla yeniden yayımlar (“Kunakbay...” 35-40). Bu yayım da, N. İsenbet tarafından yapılan yorumların doğru olduğunun bir kanıtıdır.

Tatar folklorunda gerçek (peygamberlik) rüya motifi

Kehanet rüya motifi Tatar folklorunda sıkça rastlanan bir unsurdur. *Kızı Kurpeç belen Mayansılı* epik eseri (Ahmetova), peri masalı *Beyaz Yılan* (*Tatarskoe* 217-221), *İdegey* destanı (İsenbet, “İdegey...”) gibi vd., Tatar edebiyatında ise Kul Gali'nin *Yusuf Efsanesi* (İvanov), F. Emirhan'ın (Amirhan 125-128) *Arife Akşamı Rüyamda* (“Garefe Kiç Töşemde”) gibi vd. eserlerde, gerçek olan (Peygamberlik rüyası da denilen) kehanet rüyaları eseri yaratan olayların diziliminde merkezi bir yer alan unsur olarak karşımıza çıkar.

N. İsenbet sadece bir halkbilimci olarak değil, aynı zamanda yetenekli metinbilimci olarak da ün kazanmıştır. Bu bilim adamı, 13.-14. yüzyıllarda yaşayan Tatarların, tüm Türkler arasında eşit ve büyük halk olarak gösterilmesinden dolayı Sovyetler Birliğinde öğrenilmesi yasaklanmış olan görkemli Tatar destanı “Edige”in birleştirilmiş metninin derleyicisidir. Makalemizin nesnesi ve ele alınan sorunları açısından bakıldığında, destanın gelmişek Moğol Tatarlarının önderi Toktamış Han ile kendi topraklarını savunan Edige gibi kahramanları anlamsal (semantik) olarak farklı olmalarının yanı sıra poetikasında benzerlik arz eden kehanet rüyaları içeren bölümleri ilgi çekicidir.

Destanda Edige, on yedi savaşçısına rüyasını çözmeleri için ricada bulunur: “Söyle bana/ Bu rüya hakkında tüm gerçeği, / Ne anlama gelebilir?..”. Ancak onlar “yüzlerce düşünce üzerine fikir yürütseler de” önderlerinin rüyasını açıklayamamışlardır.

Rüyanın sırrı takımın savaşçılarından yalnızca on sekizincisi olan bilge yaşlı adam tarafından çözüme kavuşur. O, Edige'nin rüyasındaki tüm işaretleri iyiye yorumladıktan sonra, Toktamış'ın katliamını, tahtı ve “güç ordusu”nun ele geçeceğini öngörür (İsenbet, “İdegey...” 69).

Destanda Toktamış'ın da rüya tabircisi (*Rüya yorumu yapan yaşlı hoca* «Töş yuracı kart hoca») vardı. Han kötü rüya gördüğünde yardım bekleyerek ona başvururdu. Kahin, Toktamış'ın ve ordusundaki doksan askerin Edige ve savaşçıların elinden gelecek olan ölüm tehdidinin olasılığını söyler. Böyle bir rüya tabirini işiten *Ülkelerin Efendisi* çileden çıkar, sonra ihtiyarı ihanetle suçlayarak onun zindana atılmasını emreder (a.y. 42-43).

Kehaneti duyduktan sonra Hanın ruhu önce buz tutup sonra ateşle dolduğunda Edige ve ekibine savaşı kazanmaları için ilham verir. N. İsenbet destanın derleme metnindeki kahramanların rüyalarını, daha saha gezileri ve eski el yazmaları üzerinde yapılan çalışmalar sırasında tanıştığı ve Türk halkları arasında yürürlükte olan temel rüya tabirleri ve imge-işaretler temelinde ustaca yeniden kurma başarısına ulaşmıştır.

Rüya tabirleri yazılı ve sözlü olmak üzere iki şekilde mevcuttur. Yazılı geleneğe göre rüya yorumları el yazısı halinde ve basılı olarak vardır. Türk halkları arasındaki en eski rüya kitabı olarak 9. yüzyıla ait Türk runik yazısı anıtı olan *Yrk Bitig (Kehanet Kitabı)* sayılır. Şiir şeklinde yazılan bu edebiyat eseri, İ. V. Stebleva fikrine göre işlevsel bir önem taşır (12). Arkeograf M. Ahmetcanov, çalışmasında Müslümanlara ait en eski rüya kitabının, din adamı Cafer ibn Muhammed ibn Ali es-Sadık (MS 702-765) tarafından derlendiğini ve bu el yazmasının Taşkent'te muhafaza edildiğini belirtir (*Tatar* 233). Eski yazılar uzmanının gözlemlerine göre, Tatarlar arasında el yazısıyla yazılmış rüya kitaplarının derlemesi vardı. En eskisi Bulgar dönemine ait olanı, şair Kul Gali'nin *Kıssa-i-Yusuf (Yusuf'un Masalları)* temelinde geliştirilmiş olan *Peygamber Yusufun Rüyalara Kitabı*'dir. İlk kez 1881 yılında Kazan'da yayınlanır; daha sonra ise dünya çapında pek çok baskısı yapılır (Ahmetcanov, *Töş* 7).

Edebiyat eleştirmeni F. Yahin (*Urta Gasırlar*), araştırmasında ilahiyat bilginlerine atfedilen rüya tabirleri kitaplarının Tatarlar arasında yaygın olarak kullanıldığını yazar. *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi* kitabı özellikle Tatarlar arasında büyük popülerlik kazanmıştır. Arabi'nin 1907 yılında Kazan'da yayımlanmış bu rüya kitabındaki haşiyelerin birine göre *Tuhfet ül-Mülk (Hükümdarlara Hediye)*, bir tabirnamedir (Garebi). *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi* ile *Tuhfet ül-Mülk* gibi eserler birbirine bağlı olan iki farklı birimdir. *Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi*'nin sayfa kenarlarında yazarına atıfta bulunmaksızın *Tuhfet ül-Mülk* adlı başka bir rüya kitabı ibraz edilmiştir (Yahin, *Urta Gasırlar* 2-3).

Tabirname-i Muhyiddin-i Arabi kitabının omurgası Endülüslü İslam ilahiyatçısı, felsefeci Muhittin Arabi (1165-1240) tarafından oluşturulmuştur. F. Yahin'in gözlemlerine göre, Tatarların Ortaçağ rüya kitaplarında, kehanet üzerine tavsiyeler haftanın günlerine, gökteki ayın evrelerine ve mevsimlere göre ayırt edilip detaylandırılarak verilir, rüya sınıflandırılmaları yapılır (a.y.). Böylece, yazılı rüya tabirleri geleneği, üzerinde kitap geleneğinin damgasını taşır. Bu geleneğe göre kitaplar kendinde yazarının yorumlarını ve edebi tasarımı içerir. Rüya araştırmacıları tarafından ise analiz için yalnızca sözlü (folklor) gelenek tanınmaktadır. Bu açıdan, N. İsenbet'in rüya kitabının alt-başlığını "Rüya görme üzerine halkın kendisi şöyle dedi" ("Töş kürü turında halk üze tübendekileri eytti") olarak şekillendirmesi tesadüf değildir.

Halkbilimcinin arşivinde, Tatarların yoğun olarak yaşadığı yerlerde kayda geçirmiş olduğu yaklaşık iki yüz rüya tabirini bulduk. Yerleşim adlarına bakılırsa

onlar, günümüzdeki Tataristan Cumhuriyeti, Başkurdistan Cumhuriyeti, Gorki, Orenburg bölgeleri topraklarında ve Sibiry'a da yapılmıştır. N. İsenbet'in folklor toplamaya girişmesi G. Tukay'dan sonraki dönemde, 1910 yıllarında daha Ufa medresesi Hasaniye'nin şakirdiyken başlar. Kazan'daki Muhammediye medresesinde H. Badıgy önderliğindeki folklor grubuna katıldığı bilinmektedir. Eğitimci, medreseden mezun olduktan sonra onlarca yıl devamında bağımsız alanda çalışmalar yürütür. Bu araştırmalarının bazıları devletin Tüm-birlik folklor gezileri kapsamında gerçekleşir (1928). N. İsenbet tarafından derlenen folklor materyalleri ona daha hayattayken dünya çapında ün kazandırır. Bu büyük bilim adamı tarafından Tatarca el yazısı ile hazırlanan kitaplar toplanmaktadır.

N. İsenbet'in topladığı rüya yorumlarında, habercilerin ikamet ettikleri yerler ve kayıtların yapıldığı yıllar tanımlanmaktadır: 1919, 1919, 1939, 1939. Kayda geçirdiği tarihler, onun aktif pedagojik faaliyetlerde bulunduğu yirmi yıllık bir dönemi temsil etmektedir. N. İsenbet, Başkurdistan ile Tataristan okul ve meslek okullarında dersler ve lisans dersleri vermiştir.

Halkbilimci, öğrenciler arasında folkloru sevdirmeye bütün varlığıyla katılıp öğrencileri folklor materyali toplamaya teşvik etmiştir. Buna tanıklık eden de, rüya yorumlarında yürürlükte olan dört Ufa okulunun adının geçmesidir. Yazarın arşivinde, 1928'de Başkurt Bilimler Akademisi keşif gezisindeki Dil ve Folklor alt-grubunun bir üyesi olduğunu serimleyen bir sertifika korunmuştur. N. İsenbet'in bu tür keşiflere dâhil edilmesinde, onun Muhammediye medresesindeyken sınıf hocası olan dördüncü mektep müdürü Z. Şakirov'un etkisi kuşkusuzdur.

N. İsenbet'in rüya tabirlerinin yapısı

N. İsenbet (*Töş 1*) rüya tabirleri ("töş yurau") üzerine saha materyallerini şöyle gruplandırır: 1. Rüya görmek; 2. Rüyada görenleri iyi veya kötü üzerine yorumlamak.

Materyaller, halkbilimci tarafından anahtar kelimelere göre değil, metnin ilk harfine göre alfabetik sırayla verilir. Birinci gruptaki materyallerin insanlara rüya ile etkileşim kurmayı öğreten talimat niteliğinde olması dikkat çekicidir. Örneğin, insana uykusunun nasıl yönetileceğine işaret eder: *Rüyada gördüğünüz birini tekrar görmek isterseniz, yastığın köşesini ısırarak yatağa gitmelisiniz denilir* ("Ber keşene töşte kürgeç, yanadan küresen kilse, mender poçmagnın teşlep yatırğa kirek, diler") 'Kazan Ardı, 1938'¹ (a.y.). *Pantolonunu başının altına alarak yatan kimse rüyasında görmek istediği kişiyi görür* ("Baş astına ıştan salıp yatkan keşe töşende telegen keşesene küre") 'Apas' (a.y.).

Aralarında büyüler, kalıplaşan formüller içeren rüya yorumları vardır: *Sabahki*

¹ N.İsenbet'in tarihi gösterilmeyen *Töş Yurau* kitabından alınan örneklerin yanındaki tek turnak işaretli ayrıçlarda verilen notlar, materyalin kayda alındığı yer ve tarihi göstermektedir: 'Kazan ardı, 1938'

rüyam olsun (“İrtenge töşem bulsın”) (a.y.). Rüyada kötü şeyler görürsen sola dönerek üç defa “Bismillah” deyip tükürmelisin. Bu, kendini kötü rüyanın getirdiği acı verici beklentilerden alıkoyup tek bir hamlede kendini kurtarmak için yapılır ‘Kazan’ (a.y.).

N. İsenbet halk arasında büyülere dair yaygın olan açıklamaları getirir:

Sabahki rüya kimseye söylenmez (“İrtenge töşne keşege söylerge yaramıy”) ‘Teteş’ (a.y.). *Şafak vakti görülen rüya kehanet olur denilir* (“Tan aldında kürgen töş hak bula, di”) (a.y.).

Rüya yorumları arasında rüyayı günün belirli bir zaman kısmıyla bağdaştıran yorumların dışında, belli bir mekân koşulları içinde ele alanları da vardır.

Göz ağacı² altında uyuyan kimse rüyasında üzerine ağırlık çöktüğünü görür, korkutucu acılar çeker (“Matça turısında yoklagan keşe töşende sataşa, bastırıla”) ‘Egerci’ (a.y.).

Halkbilimci Z. L. Brusko’nun görüşüne katılmamak mümkün değil, ona göre,

“Tatar halkının geleneksel dünya görüşünde, rüyaların kutsallığı konusunda çok istikrarlı bir fikir geliştirdi. Rüya, doğaüstü güçler dünyası, ölümler dünyası vb. ile iletişim yolu olarak ortaya çıkar, gelecek üzerine tahminlerde bulunmak için bir fırsat haline gelir. İçeriğine göre rüyalar başkalarına anlatılabilir olan “iyi rüyalar” ve kimseyle paylaşılabilir olan “kötü rüyalar” olarak ikiye ayrılır” (90).

N. İsenbet’in sınıflandırması bunun canlı bir teyididir. Rüya yorumlarında, rüyanın gerçekleşmesini garanti altına alan dinleyicilerin tercih edilen kitlesi ana hatlarıyla belirtilir. Burada aynı zamanda yasak çizelgeler de ibraz edilmektedir:

Rüya gündüz vakti rüzgara anlatılmalıdır. Rüyanın sabah erkenden çocuğa değil de daha bilge birine anlatılması tavsiye edilir (“Töşne tulı könde irtelen belen cilge söylerge. Bik irtelen, sabıyga söylemeske, akıl iyenesene söylerge kuşalar”) (a.y.).

Z. Brusko, bu yasağın ortaya çıkışını şu şekilde açıklar: “Bu tür eylemlerin sembolizmi, nehrin (rüzgarın) kötü içerikli rüyanın gerçekleşmesi üzerine endişe, korku, hastalık gibi olumsuz olan her şeyi alıp götürücü güce sahip olduğu hakkındaki fikirlerle bağlantılıdır” (91).

Öz rüya yorumlarından oluşan ikinci grup materyaller yüz seksen birimden oluşmaktadır. Halkbilimcinin yaptığı kayıt ve sistemleştirme sürecinde yazılı geleneğin sözlü gelenek üzerindeki etki derecesini takip etmesi dikkatimizi çekmiştir. Bu, yazarın sonraki yorumuna rastladığımızda ortaya çıktı. *Semiz inek görürsen, yıl verimli olur* (“Simez sıyrır kürsen, yahşı yıl bula”) ‘Kazan’ Yusuf

² *Göz ağacı*; çatıyı desteklemek için binanın tavanına yatay konulan taşıyıcı düz omurga (hatlı) ahşaba verilen addır.

Masalı'ndan alınmıştır (İsenbet, Töş 6).

Rüya yorumlarının analizi sırasında, rüya tahminlerinin aşağıda verilen unsurlarla ilgili olabileceğini ayırt ettik.

1. Rüya gören kimse: *Ata bindiğini görürsen yolun başarılı olur, hedefine ulaşırsın* (“Atka atlanıp yörgeyenne kürsen, unışlı yul bula, moradına ireşesen”) ‘Kazan, Orenburg’ (a.y. 2). Rüyanda ekşi elma yersen, hayatında üzüntüler bol olur (“Açı alma aşasan, gömeren kaygılı üter) ‘Apas’ (a.y.).

2. Doğrudan bu kimseyle ilgisi: *Ağrısını çektiğin dışın kanayıp düşerse yakınından birisi ölür; kan göstermeden kopup düşerse yakının olan birinden ayrılırsın veya birinden öldüğü haberi gelir* (“Teşen sızlap kanap töşse, yakının üle; bolay gına töşse, yakınınan ayrılarsın ya berersen en ülgenen işetesen) ‘Kazan’. *Dışın düşerse bir yakının ölür* (“Teşen töşse, yakın keşen üle”) ‘Ufa, 4. Okul’ (a.y. 5).

Bir bahar gününü görürsen uzaktaki kardeşin ile görüşeceksin (“Yaz könen kürsen, eraktan kardeşen kile”) ‘Kazan’ veya *misafir gelecektir* (“kunak kile”) ‘Başkurtlarda’ (a.y. 7).

N. İsenbet'in derlediği rüya yorumlarının millî özellikleri

N. İsenbet tarafından derlenen Tatar rüya yorumlarında, eski Türk inanç izlerinin bulunduğu zoomorfik (hayvanların biçim ve yapısı ile ilgili) eğretilmeleri ayrı bir önem taşır. Bu sırada en sık at veya aygır resminin yansımalarına rastlanılır. N. İsenbet tarafından derlenen yorumlardaki anahtar sembol olan ‘at’ sembolü olumlu bir çağrışımla çoğu zaman hayallerin gerçekleşmesiyle ilişkilendirilen sistematik bir eğretilmeyi yaratır. Beyaz at resmi, Türklerin eski geleneklerinin izlerini taşır: *Kendini beyaz bir atın üstünde görürsen muradına erişirsin* (“Ak atka atlanıp yörsen, moradına citesen”) (a.y. 1).

Beyaz renkli atların Türkler tarafından eski zamanlardan beri kutsal sayıldığı genel olarak bilinmektedir. Tarihte “Çin Hyan hükümdarlarıyla ittifak yemini ederken, *Khiongnu Shanyuslarının* beyaz atın kanını şaraba karıştırıp yemin töreni sırasında içtiği” haberi korunmuştur (Mendeşeva 251).

Rüya yorumlarının birinde, aynı adı taşıyan Tatar halk masalında olduğu gibi ak yılan görüntüsüne rastlanır. *Ak yılan görürsen düşman Tatarlardan olacaktır* (“Ak elan kürsen Tatardan bulgan doşman”) ‘Kazan’ (İsenbet, Töş 1). Ak Yılan, Tatarlar arasında yılanların kralı sayılır. O, bilge bir danışman, insanın koruyucusudur, insanı tehlikeye karşı uyarır, gelecekteki kaderini önceden gören ve anlatandır (Daha fazla bilgi edinmek için F. Urmançeev’e bkz.). Aynı adı taşıyan sözü edilen halk masalında söz konusu, iç düşmanlardır. Zavallı kahraman karısı tarafından ihanete uğrar, kendisi de büyülü sihirbazını ihanete uğratar. Yılan, kahramana onun yaptığı hatalarının aslını anlatır, ayrıca birkaç ikna edici örnek üzerinden hanlıkta süregelen yaşamın hükümdar olan hanın eylemleri ile

koşullu olduğu üzerine açıklamalarda bulunur (Garipova, ve Mardanova 217–220).

N. İsenbet'in rüya yorumlarında bazı zoomorfik eğretilmeler, örneğin kuğunun totem görüntüsü, karşıtlık (kontrast) ilkesine göre ele alınır: *Yılbaşında rüyanda beyaz bir kuğu görürsen iyidir, siyahını görürsen başın beladadır* (“El başında töşende akkoş kürsen, yahşığa, karakoş kürsen – naçar bula) ‘Apas’ (a.y. 4).

Rüya tabirlerinde başka bir totemik başlangıç olan ayının (ayı kültürünün) da izleri vardır: *Rüyanda ayı görürsen ölürsün* (“Töşende ayu kürsen, ülesen”) ‘Alabuga (a.y. 7).

Sonraki yoruma bakarsak Tatarların İslami inançlardan etkilendiği açıktır:

Domuz görürsen zenginliğe, kâra fakat bu çeşit kârın çoğu İslam dininde haramdır, yasak türdendir (“Dungız kürsen – mal, baylık kere hem kübrege – haram mal”) ‘Kazan ardı’ (a.y. 3).

Rüya tabirlerinde deve eğretilmesine de rastlanır: *Kendini deveye binerken görürsen zirveye turmanırsın, devenin altında kalırsan ölüm işaretidir* (“Tevege atlanganını kürersen, mertebege menü, astında kalganını kürersen, ülüge işare”) ‘Malayaz’ (a.e. 7).

Türk Mitolojisi Sözlüğü'ne göre,

“Mitolojide deve en yüksek varlık küresi ile ilişkilendirilir. Bizi çevreleyen dünyanın tüm fenomen ve unsurlarını çeşitli hayvanların ve tanrıların kişileşmesi olarak algılayan arkaik bilincin figüratif ve sembolik hiyerarşisinde, devenin insan ve gökler arasında bir aracı olarak özel bir yeri vardır. Deve, tek ve bölünmez evrenin simgesidir, hiçten yaratılmış ve ilk temel ilkedir. Türklerin zihninde o, ilkel dünyanın simgesidir” (Abişeva, 108).

N. İsenbet tarafından derlenen rüya yorumlarının çoğu çeşitli türden benzerlik ilkesine göre düzenlenmektedir: a) niteliğe göre: *Siyah kıyafetler, üzüntüdür* (“Kara kiem –kaygı”) (a.y. 5). Yorumların çoğu beyaz rengin kutsallığına işaret eder: Beyaz un, süt, bal gibi rızıklar görmek, her şeyin iyi ve neşeli geçeceği, devlet ve malın geleceği olarak açıklanır ‘Kazan’ (a.y. 2). b) Benzerlik ilkesinde dış görünüş, biçime göre: *Çizgili bir şey görürsen yola çıkarsın* (“Yullı eyber kürsen, yulga çıgasın”) ‘Kazan ardı’ (a.y. 10). *İnci görürsen, gözyaşlarıdır* (“Enje kürsen, küz yeşe bula”) ‘Teteş, 1919’ (a.y.).

Rüya tabirleri arasında sembol-işaret anlamını tersine çevirme yoluyla oluşturulmuş yorumlara rastlanmaktadır: *Öldüğünü görürsen, uzun ömürlü olursun* (“Ülgenenne kürsen, ozın gomerle bulasın”) ‘Kazan’ (a.y. 9). Rüya biriyile kavgaya tutuşursan, ileride onunla dost olacaksın (“Töşende keşe belen sugışsan, önünde anın belen dus bulaçağın kürene”) (a.y. 8).

Bu yorumlar, rüya görüntüsü ile anlamı arasındaki karşıtlığa temellendirilir.

Baş ayak çevrilmiş yorum türleri halk tarafından rüyanın gerçekte olanların tersine döndüğü yani hayatın görüntülenemeyen geri yönü olarak kabul edildiğini yansıtır.

N. İsenbet'in derlediği yorumlarda özdeşlik ilkesine göre sembolik bir bağ üzerine temellendirilen yorumlar vardır: *Rüyada suda boğulursan ölürsün diyorlar* ("Töşte suga batsan – ülesen, diler") 'Öfe'³ (a.y.).

N. İsenbet'in (a.y. 7) derlediği yorumlarda güneş, su, ateş, nehir gibi vs. evrensel sembollere rastlanır. Örnek olarak kan ve dişler gibi somatik (bedensel) sembolleri ele alalım. Yukarıda dile getirdiğimiz Ufa ve Kazan kentlerinde kaydedilen misallerde, bir dizi *dişin* üyeleri birbiriyle sıkı bağ içinde olan *soy* ile istikrarlı bir bağlantı uyandırdığı kültürün anatomik koduyla karşı karşıyayız.

Rüya yorumlarında 'güneş' ile 'hayat' gibi kavramların birbirine yakın anlamda kullanıldığı görünmektedir: *Güneş çıkışını görürsen uzun ömürlü olursun, batımını görürsen yakında ölürsün* ("Koyaş çıkkanın kürsen – gömerle bulırğa, batkanın kürsen – gömer betüğe işare") 'Kazan' (a.y.). Gün (güneş) batımı ile yaşlılık unsurları eğretilme ile birbirine bağlanmaktadır.

Ay, rüya tabirlerinde hastalık ile bağıntılı algılanır: *Rüyanda beyaz ay görürsen hastalanırsın* ("Töşende ak ay kürsen, çirlisen") 'Etne, Ecem' (a.y.).

Rüya yorumlarının kalıplaşan değişmezliği, oturganlığı, Tatar dil-kültür topluluğuna özgü olan geleneksel sembol ve motifler ile doğrulanır. Mesela, tarım, hayvancılık ile ilgili tüm nesne ve öğeler olumlu anlamlarla donatılmıştır: *Keçi, koyun görürsen baş sayıları artacaktır* ("Kuy-sarı kürsen, malın kübeye") 'Malayaz' (a.y. 5). *Kimse kendini saban sürüp ekmek ekerken görürse, ne arzusu varsa ona erişecektir* ("Saban sörep, aşlık çeçkenen kürse, keşe ni telege bulsa, şuna ireşe") 'Malayaz' (a.y. 6). *Yağlı et görürsen, zengin olursun* ("Simez it kürsen, bayıysın") 'Etne' (a.y.).

N. İsenbet tarafından yorumlar üzerinden toplanan kültürel çağrışımlar ve çok anlamlılık, kural olarak, Tatarlar arasında kabul edilen ve ulusal kültürde sabitlenen atamaları, gerçekliğin nesnesi veya olayını sözde şekillendirir, yerleşik gelenekleri aktarır. En açık örneği, renkli resim düzeyinde görülmesidir. Beyaz rengin Tatarlar arasında kutsallık ile ilintilendirilmesine ilişkin örnekler vermiştik. Sarı renk ise ulusal kültürümüzde talihsizlik, hastalık, üzüntü ile ilişkilendirilir. N. İsenbet yorumuna göre de: *Rüyadaki sarı renk üzüntüdür* ("Sarı – töşte sağış") (a.y.). *Eğer sararmış ağaç, saman görürsen hasret üzüntü olacaktır* ("Sargaygan ağaç, salam kürsen, sağınu, sağış bula") 'Çallı Başı' (a.y.). *Sarı boya talihsizlik demektir* ("Sarı buyau – behetsezlek") 'Kazan' (a.y.). *Sarı giyesi görürsen bela gelir* ("Sarı külmek kürsen, sağış küresen") 'Malayaz' (a.y.). *Eritilmiş sarı yağ görürsen veya tadına bakarsan rahatsızlanırsın* ("Sarı may kürsen yeki aşasan – sırhau") 'Gorki bölgesi' (a.y.). *Sarı kürk giydiğini görürsen*

³ Günümüzdeki Ufa kentinin adının eski yazımı.

ölürsün (“Sarı tun kigenenne kürsen, ülesen”) ‘Öfe’ (a.y.).

Yeşil renk ise neşe rengidir. *Rüyada yeşil renkten görürsen iyi olacak, yeşil giyersen sevineceksin* (“Töşte yeşel kürsen, yahşığa bula, yeşel kisen – söeneçke”) (a.y. 8). Siyah renk de üzerinde keder anlamını taşır: *Rüyada kendini siyah giyesi, siyah başörtüsü veya şalda görürsen kederi bekle* (“Töşende kara külmek, kara yaulık yeki şel urap yörgegenne kürsen, avır kaygı bula”) ‘Etne’ (a.y.).

N. İsenbet tarafından toplanan rüya yorumlarına analiz yaparken, bazı anahtar kelimelerin içerdiği kültürel çağrışımlarda, Tatarlar ile ilintili olan kültürel malumatı aktarmada sözel olarak değil de yazıya başvurdukları dikkatimiz çektir. Bazı eş anlamlı rüya yorum kitaplarında Tatarların cenaze ayinlerine özgü olan etnografik özellikleri kalmıştır. Mesela, rüyadaki kütük evin yaptığı çağrışım ölüm, mezar, ölenin son mekânı olarak belirlenmektedir. M. Ahmetcanov (Garipova, ve Mardanova 4), Z. Brusko (92) gibi düşünürler araştırmalarında, daha yakın bir geçmişte Tatarların mezar üzerine kütük mekânın bir benzerini inşa ettiklerini dile getirirler. Bu gelenek Sibiryâ’da Rus bilim adamları tarafından 19. yüzyılda mezarları inceledikleri sırasında kaydedilmiş (Mendeşeva). N. İsenbet yorumlarında benzer yapıları Ural dağlarında ve Tobol’sk kenti civarlarında gördüğünü belirtir (a.y. 3).

N. İsenbet tarafından toplanan rüya yorumlarından kütüklerden yapılan kulübenin benzeri, ahşap evin ölümle çağrışım yaptığı açıktır. *Rüyanda ahşap ev görürsen öleceksin* (“Töşende ağaç öyge kergenenne kürsen, ülesen di”) ‘Mamadış’ (a.y. 1). *Kütüklerden yapılan kulübe mezardır, birlerinin ölümüdür* (“Öy burası – kabir, kem de bulsa üle”) (a.y. 6). *Ev inşa edersen ölüm olacaktır* (“Öy salsan ülem bula”) ‘MFS⁴, 1917’ (a.y.).

Tatar rüya geleneğinde aşağıya sarkma, akma, dökülme, düşme gibi motiflerin de yeri vardır. *Dağdan atlarsan ölürsün* (“Taudan sikerep töşsen, ülesen”). *Dağdan aşağı yuvarlanırsan ölümedir* (“Taudan tegerep töşsen, ülerge”) (a.y. 7). *Rüyada fırın parçalanırsa insanın ölümüdür* (“Töşende miç cimerelse, keşe üle”) ‘Etne, Ecem’ (a.y. 8). *Su doldururken kovani düşürürsen evdeki biri ölecek* (“Töşende su alganda çilegen töşep kitse, yorta bereü üle”) ‘Etne, Ecem’ (a.y.).

N. İsenbet’in derlediği rüya tefsirlerinde yorum seçeneklerini içeren vakalar da gözlemlenmektedir. Bir yandan ateş (ut) insana sıcaklık iyiliğini sağlar, diğer yandan ise kendinde yok etme kuvvetini taşır. *Rüyada ateş görürsen gün açık, duman görürsen bulutlu olacaktır* (“Töşende ut kürsen, ayaz bula, töten kürsen, kön bolitlı bula”) ‘Etne, Ecem’ (a.y.). *Duman görürsen belayadır* (“Töten kürsen, kaygı”) ‘Kazan’ (a.y. 7).

Su üzerine yorumların seçeneklerine N. İsenbet’in kendisi de işaret etmiştir: “Su meselesinde, saflığı, bulanıklığı, sıcak veya soğuk olmasına göre farklı

⁴ Açıklanması bizim için henüz belirsiz kalan kısaltmadır.

yorumlar vardır” (a.y. 6).

Rüya yorumlarında görsel *vizüel* görüntüleri betimlemelerin yanı sıra *akustik* sesin aktarımına da rastlanmaktadır: *Semaver kaynarken yaptığı sesi duyarsan mektup veya bir haber bekle* (“Samavır şaulaganın ishetsen, hat-heber köt”) (a.y.). *Rüyanda zil sesleri duyarsan, gerçekte haksız suçlamalar duyarsın* (“Töşende kınğirau tavışları işetsen, önende nahak süz işetesen”) ‘Kazan’. *Bazı yörelerde yol seferine diye çözerler* (a.y. 8).

Sonuç

N. İsenbet’in arşivi, folklorcunun bilimsel dolaşıma çıkarmaya yetişemediği çok büyük bir folklor materyali katmanını gizler. Bu makale, ansiklopedici ve bilim adamı tarafından Rusya Federasyonu’ndaki Tatarların yoğun ikamet ettikleri topraklarda yirmi yıllık pedagojik ve eğitim faaliyeti boyunca topladığı ve sistematik düzenlediği sözlü yorumlar derlemesinin basımını hazırlamaya yönelik ilk adımdır.

Çalışmamızda N. İsenbet’in saha araştırma materyalleri temelinde topladığı Tatarların sözlü rüya tabir geleneği betimlenmektedir. Analiz esnasında, rüyada görünen işaret-sembol ile böyle bir işaretin ortaya çıkmasından beklenen sonucu arasındaki ilişkinin doğası ortaya çıktı. İmgelerin göstergebilimsel yorumu için temel ilkeleri belirledik. Rüya tabirlerinin poetikasının temel teknikleri çözüme kavuştu. Araştırmada rüya yorumlarının Tatar ulusal dil dünyasının ayrılmaz bir parçası olduğunu, Tatarlara özgü olan faaliyet, bilinç ve düşünce özelliklerini yansıttığını kanıtladık. Halkbilimci tarafından uyku motifinin metinler üzerine faaliyetinde (*İdegey* destanının derleme metni) ve yarattığı *Uyuşuk Uykuya Dalan Gölçire* (İsenbet, “Mertke...” 5), *Miyaubike’nin Rüyası* (İsenbet, *Bereze* 177–178) gibi eserlerinde aktif olarak kullanıldığını gösterdik.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Mileuše Khabutdinova (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

- Abihşeva, O. “Puteşestvie V Kray Aruanı: Sakral’ne smıslı obraza”, *Prostor*, no.12, 2013, ss. 108–117.
- Ahmetova F. V. *Tatarskoe Narodnoe Tvorçestvo: Dastanı*, haz. F. V. Ahmetova. Tatar. Kn. İzd-vo, 1984.
- Amirhan, F. *Na Pereput’e*. Tatar Kn. İzd-vo, 1979.
- Ahmetcanov, M. *Tatar Halkning Boringı İrum-Arbauları Hem Törle Falnamelele*, haz. M. Ahmetcanov. B. İ., 2012.
- Ahmetcanov M. *Töş Yurau Kitabı (Tegbirname, Yoramışlar, İrimnar)*, haz. M. Ahmetcanov. Tatar Miras Fondu, 1991.
- Brus’ko, Z. M. “Snovideniya V Sisteme Traditsionnogo Mirovozzreniya Tatar”, *Sbornik Nauçnih Statey ‘Vserossiyskogo Kongressa Fol’kloristov’*, no. 4, 2019, ss. 90–96.
- Garebi, M. *Tegbirnamei-Muhetdin*. Dombrovskiy Matbagasy, 1907.
- Garipova, L. Ş., ve Mardanova D. Z. “Tatarskoe Rukopisnoe Nasledie: İzuçenie İ Sohranenie”. *Materialı Vserossiyskoy Nauçno-Praktičeskoy Konferentsii, Posvyaçennoy 130-letiyu S. Vahidi*, sost.: L.Ş. Garipova, D.Z. Mardanova; ed. İ.G. Gumerova. İYaLİ, 2017.
- İsenbet, N. *Bereze Pesie Miraubay Batır Majaraları Hem Başkalar*. Tatar Kit.Neşr., 1974.
- İsenbet, N. “İdegey: Tatar Halık Dastanı”, hazırl. N.İsenbet, *Sovet Edebiyatı*, no. 11, 1940, ss. 39–76; no. 12, ss. 34–82.
- İsenbet, N. “Mertke Kitken Gölçire Turında Avtor İskermese”, *N. İsenbetnen Şahsi Arhivi, Kul”yazma, Maşinkada Basılğan*. Datasız.
- İsenbet, N. *Töş Yurau*. N. İsenbetnen Şahsi Arhivi, Kul”yazma, Maşinkada Basılğan. Datasız.
- İvanov, S. *Kul Gali. Skazanie O Yusufe*. Pervod S. İvanova, (Avt. Predisl. İ Komment. N. Hisamov; İllustratsii T. Haziakhmetova), Tatar Kn. İzd-vo, 1985.
- Kaivola-Bregenhøj, A. “From Dream to Interpretation”, *International Folklore Review*, no. 7, 1990, ss. 88–96.
- Mendeşeva, V. M. “Kon’ V Traditsionnoy Kul’ture Altaytsev”, *Narody İ Religii Evrazii*, no. 2, 2008, ss. 250-260.
- Niebzegowska S. *Polski Sennik Ludowy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1996.
- Po Sledam Drevnikh Kul’tur. Ot Volgi Do Tikhogo Okeana*. Gos. İzd-vo Kul’turno-Prosvet. Literaturı, 1954.
- Rehim G., ve Gaziz G. *Tatar Edebiyatı Tarihi*. Berençe Cild. Boringı Dever. Öçençe Bülek, Kazan: Tat. Cömh. Devlet Neşr., 1922.
- Stebleva İ.V. *Poeziya Drevnih Tyurkov VI-XII Vekov*. Raritet, 1993.
- Tatar Telenen Anlatmalı Süzlege. 3 Tomda*, 2. T., Tat. Kit. Neşr.,1979.
- Tatarskoe Narodnoe Tvorçestvo V 14 T.* 2. T., Rannur, 2001.
- Tatarsko-Russkiy Slovar’ V 2 T.* 2. T., Magarif, 1997.
- Timergalin A. *Milliyat Süzlege 3 T.* T. 3. Tat. Kit. Neşr., 2018.
- Tolstoy, N. İ. *Oçerki Slavyanskogo Yazıçestva*. Indrik, 2003.
- “Töş Yurau Kitabı.” *Şehri Kazan*. 1991. 28 Mays, 13 Haziran.
- Urmançev F. İ. “Ak Elan Hem Elannar.” *Medeni Jomga*, no. 6, 7, 11, 12, 2001.

Virtanen L. "Dream-Telling Today." ed. Siikala A.-L. *Studies in Oral Narrative* (Studia Fennica 33), 1989.

Yahin, F. "Kunakbay Kızı Selimenen Beir Esere." *Edebi Miras (Öçençe Kitap)*, haz. F. Yahin, Tatar. Kit. Neşr., 1996, ss. 35-40.

Yahin F. *Töşlek*, haz. F. Yahin. Rannur Neşr., 1997.

Yahin F. Z. *Urta Gasırlar Tatar Edebiyatı: Tatar Şigriyatende Dini Mistika Hem Mifologiya*. Rannur, 2003.

Wigzell, F. "The Dreambook in Russia." *Dreams and History*. Routledge, 2004, ss. 191-210.

ВКЛАД НАКИ ИСАНБЕТА В СОБИРАНИЕ И СИСТЕМАТИЗАЦИЮ ТАТАРСКИХ НОТОЛКОВАНИЙ*

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена исследованию вклада ученого-энциклопедиста Наки Исанбета (1899–1992) в соби́рание и систематизацию татарских устных снотолкований.

Предметом исследования являются семантика и структура сонника известного татарского фольклориста.

Цель статьи: изучение особенностей татарских устных снотолкований в соннике Наки Исанбета, реконструкция семантики его ключевых единиц.

Материалы исследования – материалы полевых исследований Наки Исанбета, собранные в 1910-1940 гг. на территории Республики Татарстан, Республики Башкортостан, Сибири, Горьковской и Оренбургской областей. Они до сих пор не были опубликованы, т.к. при жизни ученого в СССР снотолкования были признаны суеверием, с которыми следовало бороться.

Результаты и научная новизна. Научная новизна работы состоит в том, что впервые предпринята попытка анализа татарских устных снотолкований из полевых материалов Наки Исанбета: охарактеризована структура сонника, выявлены семантические особенности и культурно-национальная специфика снотолкований.

В татарском языке в круг лексики о сновидениях входят следующие слова и выражения, раскрывающие специфику восприятия народом этого феномена: *төш*, *төшкә күрү*, *тәгъбирнәмә*, *төшлек*, *төшлек карату*, *төшлек салдыру*. У татар существовала особая категория людей, которая специализировалась на толковании вещей снов: *мөгаббирләр*, *төшлекче*, *төшлек эби*. В татарской

* Выражаем благодарность родственникам Н. Исанбета: Ю. Исанбет и И. Низамутдиновой, за содействие и оперативное предоставление для исследовательской работы материалов полевых исследований ученого-энциклопедиста, хранящихся в его личном архиве.

Работа выполнена в рамках реализации Программы стратегического академического лидерства Казанского (Приволжского) Федерального университета.

фольклорной и литературной традиции встречаются сюжет богатырского, летаргического сна, мотив вещего сна. Наки Исанбет внес посильный вклад в художественное осмысление феномена сновидений (поэма «Гульчира, впавшая в летаргический сон»; трагедия «Идегей»; драматическая поэма «Абугалисина» 1956 и др.).

Самым ранним сонником у тюркских народов считается памятник тюркской руники IX в. «Ырк битиг» («Гадательная книга»). До XIX в. в среде татар бытовали рукописные сборники сонников («Йосыф пэйгамбар тэгъбирнамэсе», «Тэгъбирнамэи-Мөхетдин Гарэби. Хашийэсендэ улан «Төхфэтүл-мөлүк» нам тэгъбирнамэдер»). В снотолкованиях, собранных Наки Исанбетом, помимо мест проживания информантов указаны годы, когда были сделаны записи: 1917, 1919, 1938, 1939 гг.. Они совпадают с двумя десятилетиями его активной педагогической деятельности. Материалы даются фольклористом в алфавитном порядке, в зависимости от начальной буквы текста, а не ключевых слов.

Материалы первой группы носят характер инструкций, т.е. учат людей взаимодействовать со сновидением. Среди них встречаются снотолкования, содержащие заклинания, устойчивые формулы. Среди снотолкований есть демонстрирующие связь сна не только с определенным временем суток, но и взаимообусловленные с тем или иным местом. В снотолкованиях очерчена предпочтительная аудитория слушателей сна, гарантирующая его исполнение, воплощение в жизнь.

Вторая группа, состоящая из собственно снотолкований, состоит из 180 единиц. При систематизации фольклорист отслеживал степень влияния письменной традиции на устную. В ходе анализа снотолкований мы выявили, что предсказания в сновидениях могут касаться того, кто видит сон; иметь непосредственно отношение к нему. В соннике Наки Исанбета сон и сновидения выполняют функции прогнозирования, регулирования, инициации.

Снотолкования являются источником сакральных знаний, тесно переплетенных с системой поверий татар. Доказано, что связь между интерпретируемым образом (сном) и его символическим смыслом (прогнозом) строится чаще всего на основе метафоры, принципа переворачивания значения символа-знака, сходства, тождества. В татарских снотолкованиях, собранных Н. Исанбетом, важную роль играют зооморфные метафоры (ат, елан, аю, аккош, дөя), в которых обнаруживаются следы древних тюркских верований. Текст сонника Наки Исанбета является средством проявления культурных коннотаций слова, которые отражают закрепленную в татарской культуре оценку обозначаемого словом предмета или явления действительности. Наки Исанбет зафиксировал случаи вариативного толкования. В статье доказывается, что снотолкования являются неотъемлемой частью татарской национальной языковой картины мира, отражают особенности деятельности, сознания и мышления татар.

Ключевые слова: татары, татарский фольклор, Наки Исанбет, сонник, снотолкования.

İDİL-URAL TÜRKLERİNİN BALKAN SAVAŞLARINA İLGİSİ: ALİASKER KEMAL VE BALKAN SAVAŞLARINA DAİR NOTLARI

EMRE ÖZSOY*

Öz: Osmanlı ve İdil-Ural Türkleri arasındaki ilişkiler, XX. yüzyılın başında zirveye ulaşmıştır. Bu sonucun ortaya çıkmasında iki coğrafya arasındaki dini, etnik ve kültürel bağların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu kapsamda Osmanlı devletinin hilafet gücünü elinde tutması, İstanbul'un hac güzergâhı üzerinde bulunması ve eğitim alanında İdil-Ural Türkleri için bir merkez olması söz konusudur.

XX. yüzyıl başlarında, Rusya'da yaşanan siyasi sürecin de etkisiyle, önemli bir canlanma gösteren Tatar matbuatı, sadece kendi toplumunu değil, sınırları dışında kalan Türk dünyasının diğer parçalarını da yakından takip etti. Bu çerçevede Osmanlı devletinde yaşanan pek çok gelişme mercek altına alındı ve süreli yayınlar aracılığıyla günü gününe Rusya'daki Türk toplumuna aktarılmaya çalışıldı. Bu noktada üzerinde durulan ve özel muhabirler aracılığıyla bilgiler temin edilen bir konuyu da Balkan Savaşları oluşturdu. Özel muhabir sıfatına dahil edilen isimlerin başında da Aliasker Kemal gelmekteydi.

Aliasker Kemal, İstanbul'da bulunduğu kısa süre içerisinde, Balkan Savaşları, Türk ordusu ve savaşın gölgesinde Türk toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel durumu üzerine gözlemlerde bulundu. İttihat ve Terakki Partisi liderleriyle görüşmeye çalıştı ve her ne kadar objektif davranmaya gayret etse de onlara yakın bir davranış sergiledi. Yazılarında İdil-Ural ve Osmanlı Türkleri arasındaki kültürel ilişkilere katkı sağlayan faktörlere değindi.

Elinizdeki çalışma, önde gelen Tatar aydınlarından Aliasker Kemal'in, Balkan Savaşları münasebetiyle muhabir sıfatıyla İstanbul'a gelişi sonucu tuttuğu notlar üzerine bina edilmiştir. Bu notlar, her ne kadar sınırlı bir gözlem ve görüşmelerin çıktısı olsa da İdil-Ural ve Osmanlı Türkleri arasındaki ilişkilerin hangi boyutta olduğunun belirlenmesine katkı sağlayacak düzeydedir.

Bu çalışmada Yıldız (Yoldız) gazetesi (1906-1918) Muhabiri Aliasker Kemal'in, Balkan Savaşları münasebetiyle İstanbul'a gelişi ve Osmanlı devletine dair sosyal, siyasi ve askeri gözlemlerinin aktarılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aliasker Kemal, Balkan Savaşları, Yıldız (Yoldız) Gazetesi, İdil-Ural Türkleri, Rusya Türkleri.

* Dr. Öğr. Üyesi, Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Okulu, Tarih Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, emreozsoy206@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6803-5099.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 21.02.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 19.05.2024)

DOI: 10.47089/ıuad.1440685

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

THE INTEREST OF IDEL (VOLGA)-URAL TURKS IN THE BALKAN WARS: ALIASKER KEMAL AND HIS NOTES ON THE BALKAN WARS

ABSTRACT: Relations between the Ottomans and Volga-Ural Turks, reached its peak at the beginning of the XXth. Religious, ethnic and cultural ties between the two geographies have an important place in the emergence of this result. In this context, the Ottoman Empire retained the power of the caliphate, Istanbul was located on the pilgrimage route and was a center for the Volga-Ural Turks in the field of education. Tatar press, which showed a significant revival at the beginning of the XXth with the influence of the political process in Russia. It closely followed not only its own society but also other parts of the Turkish world outside its borders. In this context, many developments in the Ottoman Empire were scrutinized and efforts were made to convey them to the Turkish community in Russia on a daily basis through periodical press. At this point, the Balkan Wars were a subject that was emphasized and information was obtained through special correspondents. Aliasker Kemal was one of the names included in the title of special correspondent.

During his short time in Istanbul, Aliasker Kemal made observations on the Balkan Wars, the Turkish army, and the social, political and cultural situation of the Turkish society in the shadow of the war. He tried to meet with the leaders of the Ittihat ve Terakki Party and, although he tried to act objectively, he behaved close to them. In his writings, he touched upon the factors that contributed to the cultural relations between Volga-Ural and Ottoman Turks.

The present study is based on the notes taken by Aliasker Kemal, one of the leading Tatar intellectuals, after his visit to Istanbul as a correspondent on the occasion of the Balkan Wars. Although these notes are the output of limited observations and interviews, they are at a level that will contribute to determining the extent of the relations between Volga-Ural and Ottoman Turks.

In this study aimed to convey Aliasker Kemal, the reporter of Yıldız (Yıldız) newspaper (1906-1918), who came to Istanbul on the occasion of the Balkan Wars and his social, political and military observations about the Ottoman state.

Keywords: Aliasker Kemal, Balkan Wars, Yıldız (Yıldız) Newspaper, Idel (Volga)-Ural Turks, Russian Turks,

Giriş

Kazan Hanlığının 1552 yılındaki işgali, Kuzey Türklerinin kaderine şekil veren ve günümüzde dahi sosyal, siyasi ve kültürel hayatlarını şekillendiren bir sürecin başlangıcını ifade etmektedir. Bu süreç, Çarlık Rusya adına Türk halklarını hâkimiyet altına almasının önemli bir aşamasını oluştururken, bölgede Türk-İslam toplumunu temsil eden Altın Orda bakiyelerinin, Hristiyan bir güçle asırlar sürececek medeniyet savaşını da beraberinde getirmiştir. Neticede, siyasi ve askerî güce sahip bir idare karşısında varlığını devam ettirme kaygısına düşmüş bir toplumun mücadelesi söz konusudur.

XX. yüzyıla yaklaşırken İdil-Ural Türkleri için sosyal, siyasi ve kültürel anlamda yeni bir dönemin başladığını belirtmek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar pek çok yönden idarenin baskı ve yok etme siyasetine maruz kalsalar da göstermiş oldukları direnç, onların göreceli de olsa Rus imparatorluğu tarafından kabul

edilmelerini sağlamıştır. Önceki yıllarda şahit olunan Çarlık imparatorluğun Türkistan'a nüfuz etme siyaseti ve Tatar toplumunun bu durumu pragmatist açıdan yorumlaması bu kabul sürecinde etkili olmalıydı. Dolayısıyla artık XIX-XX. yüzyıl arasında; Rusya'dan gelebilecek faydaları kullanmayı iyi bilen, toplumunu ve dünyayı analiz etmiş, istikbal adına bir program hazırlayabilecek dinî ve millî alandaki görüşleriyle öne çıkan bir hareket vücuda gelmişti. Söz konusu gelişme, bugün popüler adlandırılmasıyla Ceditçilik'ten başkası değildi. Ceditçi hareketin dinî ve dünyevi sahadaki ilerleyişi ya da sınırları bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, hareketin; yenileşme bağlamındaki bütün gelişmeleri içerdiği söylenebilir. Bu çerçevede ortak dil projesinden, dinî alandaki ıslah çalışmalarına kadar geniş bir alanda uygulanan faaliyetleri bu kavramla, yani çatı bir isim olarak "Ceditçilik"le ifade etmek mümkündür. Nitekim Maraş'ın da vurguladığı üzere kavram, biraz da onu kullananların tanımlamalarıyla ilgiliydi (Maraş, 2002: 23-24).

XX. yüzyıl başlarına gelindiğinde Ceditçilik, Rusya Türkleri arasında önemli bir ilerleme kaydetmiş durumdaydı. Rusya'da yaşanan sosyal, siyasi ve toplumsal gelişmelerin de etkisiyle kapsamı genişlemiş, dünyevi hayatın sorunlarıyla daha yakından ilgilenir duruma gelmişti. Diğer taraftan Ceditçiliğin belki de en önemli getirisi, toplumu çağa intibah ettirecek aydın kadroyu yetiştirmesi olmuştu. Bu kadro, her ne kadar nicelik yönünden zayıf olsa da Rus idaresi tarafından uzun süredir tatbik edilen sosyal, siyasi, kültürel, dinî ve millî baskılara karşı durmakla kalmamış; eğitim, kadın hakları, ortak dil oluşturma, mutaassıp zihniyete karşı mücadele ve siyasi temsil konularında gelişme göstermişti.

İdil-Ural Türkleri arasında ortaya çıkan ve Türk dünyasının diğer parçalarını da etkileyen bu yenilikçi kuşağın dikkat çeken özellikleri arasında modern zamanı yakından takip etmeleri de yer alıyordu. Rus eğitim kurumları aracılığıyla Batı bilimine ulaşma gayretleri, Çarlık Rusya'da siyasi atmosferi değiştiren 1905 Rus Devrimi ve 17 Ekim Manifestosu gibi gelişmelerin sunduğu imkânları kullanarak matbuat alanında gösterdikleri başarı, bu hususta onlara önemli avantajlar sağlamıştı. Çar II. Nikolay'ın ilan ettiği 17 Ekim Manifestosu (1905) ile kısıtlı da olsa hareket etme imkânına kavuşan ve bundan olabildiğince faydalanma kabiliyeti gösteren aydınlar, kısa süre içerisinde çok sayıda dergi ve gazeteyi gün yüzüne çıkarmayı başardılar.¹ Bu yayınların pek çoğunda Ceditçi düşünce çevresinde yazılar kaleme alınmakla kalmadı, farklı coğrafyalardaki dindaş ve millettaşlarının, özellikle de sosyal ve siyasi hayatları yakından takip edildi. Bu cümleden XX. yüzyıl başlarında Osmanlı devletinde meydana gelen pek çok hadise İdil-Ural süreli yayınları tarafından izlendi. Özellikle askerî alandaki gelişmelere karşı hatırı sayılır bir ilgi söz konusuydu. Bu ilginin sonucu olarak İstanbul'a özel muhabirler gönderildi; savaş ve siyaset arasında kalan toplum ve

¹ XX. Yüzyıl başı İdil-Ural Tatar matbuatı için bakınız: Gainanov, R. R., Mardanov, R. F. ve Şakurov, F. N. (2000). Tatarskaya Periodičeskaya Peçat Naçala XX Veka. Kazan: İzdatelstvo Milli Kitap.; Remiyef, İ. (1926). Vakitli Tatar Matbuatı (1905-1925). Kazan: Kejur Basimevi.

idarecilerden elde edilen bilgiler, bazı noktalarda objektifliği tartışılır olmakla birlikte gözlemlerle zenginleştirilerek Rusya'daki Müslüman-Türk toplumunu bilgilendirmek amacıyla yayımlandı. Bu kapsamda Balkan Savaşları üzerinde İdil-Ural Türklerinin ayrı bir mesai harcadıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Savaşa yönelik bu ilginin hususi bir nedeni olmalıydı.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Aliasker Kemal'in notları üzerinden Balkan Savaşlarına dair büyük çıkarımlar yapmak fazlasıyla iddialı bir yaklaşım olacaktır. Diğer taraftan bu durum, onun gözlem ve aktardıklarının değersiz olduğu anlamını taşımamaktadır. Zira tabloya farklı bir noktadan bakıldığı taktirde, her şeyden önce Aliasker Kemal'in İstanbul'a muhabir olarak gönderilmesi, İdil-Ural Türklerinin, Osmanlı devletine yönelik ilgisinin bir sonucu olarak dikkate alınmalıdır. Bu ilgiyi biraz daha genişletmek gerekirse; millet ve din kavramı etrafında şekillenen farklı coğrafyalardaki insanların, birbirlerinin hayatları konusunda duydukları endişenin bir ürünü şeklinde tanımlamak yanlış olmayacaktır. İkinci olarak, Aliasker Kemal her ne kadar Balkan Savaşlarının seyrini öğrenmeyi ve bu konuda Rusya'daki toplumunu haberdar etmeyi amaçlasa da örfi idare nedeniyle cepheye geçememesi, verdiği bilgilerin sınırlı oluşunu zorunlu kılmıştır. Bu olumsuzluklar, notların İstanbul üzerinden Türk toplumunun sosyal, siyasi ve kültürel yönden incelendiği yazılara dönüşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte Aliasker Kemal; Osmanlı Türklerinin askerî sahada karşı karşıya kaldığı gelişmelere ve bundan kaynaklı olarak toplumun şekillenen psikolojik durumuna, savaşın siyasetteki yansımalarına dair gözlemlerine de yer vermiştir. Ancak bu gözlemlerin oldukça sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Yazarın, notlarında mümkün olduğunca yorum yapmaktan kaçındığı, karşılaştığı durumları ve edindiği bilgileri tarafsız bir şekilde aktarmaya gayret gösterdiği fakat, meşrutiyet yanlısı bir aydın olmasının, siyasi konulardaki bazı yorumlarına etki ettiği söylenebilir.

Hali hazırda Türkiye'de, Aliasker Kemal'in Balkan Savaşlarına dair notları üzerine yapılan herhangi bir çalışma mevcut değildir. Her ne kadar "I. Uluslararası Tarih Sempozyumu: Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları" adıyla 2011 yılında düzenlenen sempozyumda, İsmail Türkoğlu tarafından; "Trablusgarp ve Balkan Savaşlarının Rusya'daki Türk-Tatar Matbuatında Akisleri" başlıklı bir bildiri sunulmuş olsa da yayımlanan sempozyum kitabında veya herhangi bir dergi ya da kitap içerisinde de mevcut değildir.² Bunun yanında birkaç makalede Rusya Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisine, maddi yardımlarına ve özel olarak İstanbul'a gönderilen muhabirlerin faaliyetlerine genel çerçevede temas edildiği görülmektedir.

² Prof. Dr. İsmail Türkoğlu ile yapılan görüşmede, bildirinin yayımlanmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Söz konusu sempozyum bildiri kitabının künyesi şu şekildedir: Osmanlı Devleti'nin Dağılma Sürecinde Trablusgarp ve Balkan Savaşları (16-18 Mayıs 2011 İzmir) (2013). Haz. Ersan, Mehmet ve Karakaş, Nuri. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

İdil-Ural Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisine yer veren ve bu çerçevedeki bilgileri bir bölüm olarak sunan ilk çalışma Alfina Sıbgatullina tarafından kaleme alınmıştır. Osmanlı-Rusya Türkleri arasındaki ilişkilerin, XIX-XX. yüzyıl sınırları içerisinde ele alındığı eserin üçüncü bölümünde, “Rusyalı Yazarların Kaleminden “İstanbul Mektupları” başlığı altında bahsi geçen konu üzerinde durulmuştur. Fatih Kerimî ve eseri “İstanbul Mektupları”na değinilmekle kalınmamış, Aliasker Kemal’in notlarına da yer verilmiştir. Fakat bu bilgiler çok kısa (toplamda 3 sayfaya yakın) ve genel hatlarıyla ayrıntıya girilmeden ifade edilmiştir. (Sıbgatullina, 2014: 170-173). Bir başka çalışma, çeviri türünde olup İsmail Türkoğlu tarafından yapılmıştır. Türkoğlu, Balkan Savaşları esnasında Türkiye’ye gelen Petersburg Üniversitesi öğrencilerinden Meryem Rahmet Pataşof’un Vakıf gazetesine (1906-1918) göndermiş olduğu mektupların Türkiye Türkçesine aktarımını yapmıştır. Meryem Hanım; savaşta yaralanan ve tedavi altına alınan Türk askerlerinin durumu, hastanelerin fiziksel koşulları, Türk kadını ve Türk aile yapısı gibi konulara değinmiştir (Türkoğlu, 1998: 180-187). Bir diğer çalışma, doğrudan İdil-Ural Türkleri kapsamında olmasa da Rusya Türkleri ve Balkan Savaşları şeklinde ifade edilebilecek daha geniş bir çerçevede Emin Özdemir tarafından hazırlanmıştır. “Rusya Türkleri Kamuoyunda Balkan Savaşları” başlığı altında, Kırım’dan Türkistan’a Çarlık Rusya hâkimiyeti altında yaşayan Türklerin, hususen aydın kadronun ilgisi üzerinde durulmuş; Vakıf, Şura, Türkistan, Aykap, Tercüman, Kazak, Turan, Semerkand, Sada-yı Türkistan gibi gazete ve dergilerden aktarımlar yapılmıştır. İdil-Ural Türkleri özelinde, Vakıf gazetesi ve Şura dergisi aracılığıyla bir değerlendirme ortaya konulmaya gayret edilirken; Vakıf gazetesi muhabiri Fatih Kerimî ve Balkan Savaşlarını konu edinen Kazan merkezli Yıldız gazetesine sadece ismen değinilmiş, Aliasker Kemal’in notları incelenmemiştir. (Özdemir, 2012: 33-39). Balkan Savaşlarına ilgi kapsamında İlker Alp tarafından kaleme alınan “Balkan Savaşları’ndan Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar” adlı çalışmaya da göz atılabilir. Söz konusu yazının Rusya Türkleriyle ilgili kısmında, yukarıda bahsi geçen Meryem Hanım ve beraberindekilerin Kadırga Hastanesindeki faaliyetlerine kısaca değinilmiştir. Fatih Kerimî veya Aliasker Kemal’in Balkan Savaşlarına dair gözlemleriyle ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bu durumun makalenin kapsamıyla alakalı olduğu belirtilmelidir (Alp, 2018: 282,283). Son olarak Alper Alp tarafından Rus arşiv belgeleri temelinde hazırlanan bir makalede; konsolosluklar aracılığıyla Osmanlı devletine yönelik yapılan yardım teşebbüsleri, Rus makamlarının bu faaliyetlere bakışı ve bağışların miktarı gibi konular incelenmiştir (Alp, 2013: 95-104).

Türk akademisinde Osmanlı ve Rusya Türkleri arasındaki ilişkileri, Balkan Savaşları çerçevesinde ele alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Kapsam Aliasker Kemal’in notlarıyla daraltıldığı takdirde, yayımlanmış herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı görülmektedir.

Son olarak ifade etmek gerekir ki, bilimsel araştırmaların birbirinin nedeni olduğu, dolayısıyla da yukarıda kısmen tanıtılan ve kapsam dahilinde

değerlendirilen yazıların, elinizdeki incelemeye katkı sağladığı göz önünde tutulmalıdır. Bu çerçevede; Aliasker Kemal'in notları üzerinde hazırlanan bu çalışmanın, Rusya Türkleri ve Balkan Savaşları teması üzerine yapılacak daha geniş ölçekli akademik incelemelere az da olsa katkı sağlaması temenni edilmektedir.

1. İdil-Ural Türkleri ve Balkan Savaşları

İdil-Ural Türklerinin Balkan Savaşlarına yönelik ilgisi veya daha genel bir çerçeve çizmek gerekirse Rusya Türklerinin Osmanlı devletine yönelik bakış açısının ortaya konması, Balkan Savaşlarının daha öncesine dayanmakla birlikte, matbuat alanında göstermiş oldukları başarıyla yakından ilişkilidir. Bu bakımdan, Kazan merkezli olarak ortaya çıkan ve zamanla Orenburg, Astrahan gibi şehirlerin de katılımıyla genişleyen XX. yüzyıl başlarındaki süreli yayınların gelişiminin kısaca izah edilmesi yerinde olacaktır. Zira böylesi bir yaklaşım, İdil-Ural Türkleri tarafından Osmanlı Türklerinin takip edilme konusunun Balkan Savaşlarının öncesine gittiğini açıklamaya yardım edecektir. Bu noktada, Tatar süreli yayınlarının ortaya çıkışı ile eş zamanlı bir yol çizmek gerekirse, Trablusgarp Savaşı ve II. Meşrutiyet gibi konuların İdil-Ural'ın gündeminde olduğu görülecektir.

Kazan Tatarları arasında süreli yayın konusunda bir düşünceye sahip ilk isimlerin başında Kayyum Nasırî gelmektedir. Kendisinin 1870-1871 yıllarında Türkçe bir gazete çıkarma fikrinde olduğu belirtilse de bu konuda başarısız olduğu görülmektedir. 1902-1903'da Petersburg'da Kadı Abdürreşid İbrahim tarafından çıkarılan Mirat (Ayna) adlı risaleler de Taymas tarafından "yalancı süreli yayın" olarak tanımlanmaktadır ki, bu da tam teşekküllü bir süreli yayın varlığının aksini göstermektedir (Taymas, 1966: 167,168). Sonuç olarak nedeni ne olursa olsun, XX. yüzyıl başlarında, yani 1905 Rus Devrimi'ne kadar Tatar süreli yayınlarından bahsetmek hiç de kolay değildir.

İdil-Ural Tatar matbuatının XX. yüzyıl başındaki gelişimi, Rusya'da yaşanan siyasi değişimlerle doğrudan ilgilidir. Bu açıdan 1905 Rus Devrimi ve Çar II. Nikolay tarafından ilan edilen 17 Ekim Manifestosunun özel bir yeri olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Rusya'da ilan edilen meşruti monarşi, diğer tüm halklarda olduğu gibi Tatarların da siyasi ve kültürel anlamda canlanmalarını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte daha öncesinde İsmail Gaspıralı'nın Tercüman gazetesi dışında kapsamlı bir süreli yayınlara karşılaşmayan Tatar toplumu, bir anda onlarca gazete ve dergiyi yayın hayatına sokmayı başarmıştır. Tatarskaya Periodičeskaya Peçat (1905-1924) adlı çalışmaya bakılırsa, Kazan ağırlıklı olmakla birlikte Orenburg, Uralsk, Petersburg, Moskova ve Taşkent gibi şehirlerde Tatarlar tarafından çıkarılan dergi ve gazetelerin sayısının 400'e ulaştığı görülmektedir (Kurat, 2014: 409;

Gaynanov vd., 2000).³ Bunlar arasında Kazan Muhbiri, Vakit, Yıldız, Şura, Ülfet, Koyaş, Tan Yıldızı, Nur önde gelen süreli yayınlar arasındaydı. Matbuat alanında görülen gelişmeler 1917 Ekim Devrimi'ne kadar devam etmiş, çıkarılan dergi ve gazeteler sadece kendi çevresini değil, dindaş ve millettaşları yanında dünyayı da yakından takip eden bir kuşak tarafından yönetilmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Tatar süreli yayınlarının Osmanlı devletine yönelik ilgisini, Balkan Savaşlarından önce Trablusgarp Savaşı ve II. Meşrutiyet gibi konular üzerinden takip etmek mümkündür. Süreli yayınlar incelendiği taktirde “Türkiye-İtalya Savaşı” başlığı altında savaşa dair gelişmelerin aktarıldığı, “Times” ve “Petersburg Telegraf Acentesi” gibi kaynakların yanında Fransız ve İtalyan gazetelerinden de haberlerin paylaşıldığı görülmektedir. Bu kapsamda, savaşa yönelik haberlerin, en çok Vakit ve Yıldız gazetelerinde yer aldığı görülmektedir. Yine II. Meşrutiyet de Tatar süreli yayınlarının gündeminde olan konulardandı. Burada bir noktaya dikkat çekilmelidir ki, Tatar aydınlar söz konusu hadisenin aktarımında kendi yorumlarına yer vermekten kaçınmamışlardır. Bunun nedeni, meşrutiyet rejimini geçerli bir yönetim tarzı olarak görmelerinden kaynaklanmış olmalıydı. Tanınmış isimlerden Muhammed Fatih Kerimi, “Yaş Türkler” adlı yazısında, Genç Türkleri, yenilik ve adalet talepleriyle öne çıkarıp, II. Abdülhamid rejiminin uygulamalarını ve bizzat kendisini doğrudan eleştirirken, Yusuf Akçura da Vakit gazetesinin İstanbul muhabiri olarak, “Dar’ül Hilafet Yolundan”, “Dar’ül Hilafet’ten” başlıkları altındaki mektuplarında, II. Meşrutiyet ve yaşanan gelişmeleri millettaşlarına aktarmıştır (F.K, 1908: 2,3).⁴

Balkan Savaşları söz konusu olduğu zaman, İdil-Ural Türkleri özelinde akla gelen ilk isim, Vakit gazetesi baş muharriri Muhammed Fatih Kerimî’den başkası olmasa gerek. Kerimî, muhabir olarak İstanbul’da bulunduğu dört aylık sürede (Kasım 1912-Mart 1913) payitaht merkezli olmak üzere siyasi, askerî ve toplumsal açıdan bir inceleme yapmış; Rusya Türklerinin zihninde var olan pek çok açıdan güçlü(!) Osmanlı algısını realist anlatımıyla ortadan kaldırmıştır. Notlarını Orenburg’da çıkan Vakit gazetesi ve Şura dergisinde yayımlamış, sonrasında ise “İstanbul Mektupları” adıyla kitaplaştırmıştır.⁵ Kerimî bu süreç içerisinde; İttihat ve Terakki’nin toplum nazarındaki prestijinin gerilemesinin nedeni nedir? Türk ordusu Balkan Savaşlarında neden bu kadar zayıf kaldı? Türkiye’nin topraklarını elinde tutma ümidi var mıdır? sorularının cevabını aramıştır. Ayrıca eğitimden siyasi idareye, parti çekişmelerinden yenileşme

³ 1905-1925 yılları arasında farklı sürelerle yayın hayatında kalan Tatar süreli yayınları için şu esere bakılabilir: İ. Remiyev, Vakıtlı Tatar Matbuatı 1905-1925, Kejur Matbaası 1926.

⁴ Özellikle II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında yaşanan gelişmeler Rusya Türkleri tarafından dikkatle takip edilmiştir. İhsan Demirbaş tarafından hazırlanan yüksek lisans tezi bu konuda kapsamlı bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bkz. İhsan Demirbaş, *Rusya Türkleri (Tatar, Başkurt, Kırım Tatarları) ve Rus Basınında II. Meşrutiyet (1908-1909)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009.

⁵ Fatih Kerimî, *İstanbul Mektupları*, Haz. Fazı Gökçek, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.

faaliyetlerine kadar pek çok konuda Türkiye'nin nabzını tutmuştur. Enver Paşa, Talat Paşa, Halide Edip Adivar, Sait Halim Paşa Fatma Aliye Hanım ve daha birçok kişiyle mülakatlarda bulunmuştur (Özsoy, 2023: 317-322). Balkan Savaşları münasebetiyle Orenburg Müslümanlarının topladığı ve yerine ulaştırılması için kendisine verilen yardımları da Hilâl-i Ahmer Hanımlar merkezine teslim etmiştir. Kerimî, İstanbul'da kaldığı süre içerisinde kardeşi Arif ile de görüşmeyi ihmal etmemiştir. Arif Kerimî, Balkan Savaşlarına gönüllü olarak katılmış ve sonrasında yaralanmış bir Tatar'dı (Özsoy, 2023: 319, 323; Türk Kızılay Arşivi Kutu No 191, Belge No 8).

Kerimî'nin Balkan Savaşları hakkında kaleme aldıklarını Vakit ve Şura sayfalarından okuyan Rusya Türkleri, acı gerçekle karşılaşmış, Osmanlı hakkında yazılan yenilgi haberlerini kabul etmekte zorlanmışlardır. Hatta oldukça ileriye de giderek, Fatih Kerimî ve gazetesini suçlamaktan geri kalmamışlardır. Bazı okuyuculara göre Kerimî, bu haberleri Bulgarlardan ve Ruslardan alıyordu. Hokand'dan Vakit gazetesine yazan bir okuyucu ise yaklaşımını biraz daha radikalleştirerek "sizi Müslüman bilirdik" şeklindeki ifadesiyle, yazılanları kabul etmekte direniyordu (Özsoy, 2023: 318; TMA⁶ F 1370 op.1, d.23 1.35-36ob). Kerimî'nin ifadelerinin kayda değer olduğu belirtilmelidir. O, Rusya Türklerinin zihnindeki Osmanlı fotoğrafını ortaya koymakta ve toplumun bu devlete yönelik duygusal yakınlığı konusunda ipuçları vermektedir. Bu kapsamda onun şu satırları yeterince açıklayıcı olacaktır:

"Gerek Trablus Savaşı ve gerek Balkan Savaşı sırasında biz gazetemizde haber ve vakaları olduğu gibi yazdık. "Petersburg Telgraf Acentesinin" telgrafları da aynen basıldı. Biz okuyucularımızı heyecanlandırıp ümitler vermeyi faydalı görmedik. Olduğu gibi yazılan bu haberler, okuyucularımızın çoğuna ağır ve acı geldi. Özellikle Türkistan taraflarındaki saf kalpli kardeşlerimiz, gazetemizin bu mesleğinden hiç hoşnut olmadılar. İmzalı ve imzasız olarak bizi aşağılayan, hakaret eden mektuplar yazmaya başladılar. "Siz Türklerin yenildiğini, otuz bin Türkün Yunanlılara esir olduğunu, Selanik'in teslim edildiğini yazıyorsunuz. Bu ise Kur'an'a aykırıdır. Müslüman askerlerin esir verilmesi dinen caiz değildir. Her Müslüman askerî yüz gayrimüslime mukabildir. Müslüman askerlerine melekler yardım etmektedir. Bunların hepsi dinen sabit şeylerdir. Siz bunlara inanmıyorsunuz, sizin imanınız yoktur. Bu haberleri yazan gazetenize benzin döküp ateşe verdik. Gazetenizi boykot, sizden nefret ettik" diye yazdılar... "Siz hep Bulgarların, Yunanlıların yendiklerini yazıyorsunuz. Herhâlde bunlardan para adınız. Size madalya verecekler. Siz bunlara satılmışsınız. Türkler hiçbir zaman yenilecek değillerdir" diye yazanlar oldu. Bazıları; "Türkler yenilseler de bunu yazmayın, biz bunu duymak istemiyoruz" dediler. Ağır sözlerle hakaret edip; "Öldürürüz sizi, kabrinizi hazırlayın" diye yazanlar da oldu..." (Özsoy, 2023: 356,357).

⁶ TMA: Tataristan Cumhuriyeti Milli Arşivi.

Balkan Savaşlarına ilgi gösteren İdil-Ural yayınlardan bir diğeri de Koyaş gazetesi olmuştur. Kazan merkezli çıkan gazetede tıpkı Vakit ve Yıldız'da olduğu gibi "İstanbul Mektupları" adıyla, Balkan Savaşları ve Osmanlı Türkleri hakkında bilgiler paylaşılmıştır. Bu notlar, gazetenin 1913 yılına ait 18-29 sayıları arasında yayımlanmıştır. "Muhabir" ve "A.M" imzalarını kullanan yazarın adının, Timur olması kuvvetle muhtemeldir (A.M., 1913: 3). Koyaş'ın, 10 Aralık 1912 tarihli ilk sayısında Balkan Savaşları, İslam ve Türk dünyası üzerinden değerlendirilmiş, Osmanlı devletinin endişe içerisinde izlendiği dile getirilmiştir. Yazarın; "Biz Tatarlar da bu savaş meselesinde pek tabi soğuk kanlılığımızı koruyamıyoruz. Türklerin her bir yenilgisine bizim yüreklerimiz acıyor, onların başına gelen belalar ve sıkıntılar bizi kaygılandırmaktadır" şeklindeki cümleleri, Rusya Türklerinin savaşa yönelik genel yaklaşımı hakkında ipuçları veren dikkate değer ifadelerdir (Koyaş, 1912: 1).

Balkan Savaşlarına ilgi gösterenler arasında Petersburg'da öğrenim gören Rusyalı Türk öğrenciler de bulunmaktaydı. Meryem Pataşeva, Meryem Yakubova, Rukiye Yunısova ve Ümmügülsüm Kamalova İstanbul'a gelerek, Kadırga Hastanesinde gönüllü olarak 5 ay hizmet etmişlerdir. Türk Yurdu'na yansıyan habere bakılırsa Petersburg'dan çıkışları esnasında demir yolu kenarında çok sayıda Rusyalı Müslüman Türk onları yolcu etmek için toplanmışlardır. (Türk Yurdu, 1999: 93, 111). Bu süreç içerisinde yaşadıklarını, kısa fakat oldukça değerli bir hatıra olarak Vakit gazetesinde yayımlayan Meryem Hanım; hastanedeki nizamsızlıktan, Türk kadınlarının durumundan, karşılaştığı bazı Türklerin manda ve istiklal konusundaki düşüncelerinden ve parti çekişmelerinden bahsetmektedir (Türkoğlu, 1998: 180-187; Özsoy, 2023: 319). Meryem Hanım ve beraberindekiler, Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Derneği'ne müracaatta bulunarak cepheye gitmek için gönüllü olmuşlar, hatta kadınlardan birlikler oluşturulup cephedeki askerlere moral verilmesini talep etmişlerdir (Tepekay ve Kaplan, 2003: 167). Yine Petersburg'daki Rusyalı Türk öğrenciler, Rus gazetelerinin Balkan Savaşları çerçevesinde Osmanlı devletine yönelik yaptığı haberleri yakından takip etmişler, savaşın "Slav-Türk ve İslâm-Nasraniyet" çerçevesinde yorumlanmasını ve Balkan uluslarının başarılarının desteklenip Türklerin aşağılanmasını kabul etmeyerek protesto dahi yayımlamışlardır (Türk Yurdu, 1999: 93-94).

Balkan Savaşlarına yönelik ilgi, sadece gazetecilerin gönderilmesiyle sınırlı değildi. Bu anlamda maddi yardımların toplanması adına idare nezdinde girişimlerde buldukları görülmektedir. Rusya Müslümanlarının bu konuda millî ve dinî yakınlığın yanında insani bir yaklaşım içerisinde hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Özellikle de Rusya'nın Balkan Slavlarını destekleyici tavrı, onları rahatsız etmiş, bu durum yardım taleplerinde daha da ısrarcı davranmalarını beraberinde getirmiştir. Rusya Müslümanları arasında ilk yardım toplama girişimi Orenburg'da başlamış, Vilayet Valisine ve İçişleri Bakanlığı'na müracaatlarda bulunulmuştur. Orenburg'u, Müslümanların yaşadığı diğer şehir ve bölgeler takip etmiştir (Alp, 2013: 97-98). Rus idaresi, başvuruları birkaç kez reddetmesine

rağmen yardımların Türk Kızılay'ı aracılığıyla yapılabileceği fikrine yaklaşmış, Rusya Kızılaç Cemiyeti'ne başvuruda bulunmuş ve Kızılay'ın güvenilirliği hakkında bilgi istemiştir. Gelen cevabın olumlu olması üzerine hem İçişleri hem de Dışişleri Bakanlığından izin kararı çıkmıştır. Bununla birlikte yardımların toplanması sırasında talimatlara uyulmasına özen gösterilmesi talep edilmiştir. Özellikle “Panislamist” fikre mensup kişilere dikkat edilmesi veya bu düşünceye yönelik eylemlerin gerçekleştirilmemesi hususunda yetkililere uyarılar yapılmıştır (Alp, 2013: 99-100). Balkan Savaşları sürecinde, İdil-Ural sakinlerinin de içerisinde olduğu Rusya Türkleri tarafından Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne 19.464 lira bağışta bulunulmuştur (Alp, 2018: 301). Bireysel yardımların yanında işletmelerden ve İslam cemiyetlerinden teslim edilen yardımlar muhabirler, elçilikler ve konsolosluklar aracılığıyla iletilmiştir (İzğöer ve Tuğ, 2013: 279-283).

2. Bir Tatar Aydınımın Balkan Savaşlarına Dair Notları

Aliasker Kemal, döneminin önde gelen Tatar aydınları arasında yer almaktadır. Çağdaşları arasında çok yönlülüğüyle tanınmış; eleştirmen, dramaturg, şair, gazeteci ve edebiyatçı olarak adından söz ettirmiştir. 6 Ocak 1879'da Kazan'da dünyaya gelmiş, ailede başlayan eğitimi, Osmaniye, Halidiye ve Muhammediye Medresesi'nde devam etmiştir. Muhammediye Medresesi döneminde, üç sınıflı Rus mektebinde de öğrenim görmüş ve Rus tiyatrosuna büyük ilgi göstererek bazı eserler ortaya koymuştur (Dautov ve Rahmani, 2009: 652). 1905 Rus Devrimi'nin etkisiyle Tatarlar arasında canlanma gösteren süreli yayın faaliyetleri kapsamında; Kazan Muhbiri, Azat, Azat Halık ve Yıldız gibi gazetelerde yazılar kaleme almıştır. Onun gazeteci yönünün oluşmasında devrin ideolojik atmosferinin tam olarak kendisini gösterdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu anlamda özellikle Azat ve Azat Halık dikkat çekmektedir. Azat gazetesi, Tatar Bolşeviklerin yayın organı olarak Aliasker Kemal'in de içerisinde olduğu bir grup Tatar aydın tarafından çıkarılmıştır. Bu yayınlarda sosyalizm ve Marksizm propagandası yapıldığı, bundan kaynaklı olarak sadece 15 sayı çıktıktan sonra Çarlık idaresi tarafından kapatıldığı belirtilmektedir (Dautov ve Rahmani, 2009: 652-653; Gainullin, 1966: 17, 35). Dönemin sansür idaresinde bulunan ünlü Türkolog Nikolay Federoviç Katanov da Azat Halık gazetesini, “Müslüman İttifakı” oluşumuna karşı duran sosyal-demokrat yayın organı şeklinde tanımlamıştır. “Müslüman İttifakı” ise Ceditçi aydınlara kurduğu bir yapılanmaydı ve Rusya Türklerinin siyasi ve ideolojik yönelişini büyük ölçüde belirliyordu. Bu kapsamda Azat Halık, İttifak'ı doğrudan burjuvazi karaktere bürünmüş şekilde tasvir ediyordu (Gainullin, 1966: 40).

1929'da “Tataristan Halk Dramaturgu” unvanı verilen Aliasker Kemal, 1933 yılında 54 yaşında Kazan'da vefat etti. Tatar millî tiyatrosuna çok sayıda eserler kazandırdı ve çalışmalarının kaynağını doğrudan ait olduğu toplum oluşturdu. 1908'de Birinci Tiyatro, 1909'da Hediye İçin komedisi, Göğermiş Altınlar hikâyesi, 1911'de Üç Bahtsız, 1912'de Müflis ve Deccal, 1913'te Bizim Şehrin

Sırları ile Kayın komedileri, 1918’de Kuma İle Evleneyim, Neden Evlendim, 1933’te Üç Hayat adlı tiyatroları yayımlandı (Dautov ve Rahmani, 654; Uslu, 2019). Aliasker Kemal, çalışmalarında yenileşme çizgisinde ilerlemiş, yeni-eski veya Cedit-Kadim çatışmasını bir tema olarak kullanmıştır (Gainullin, 1975: 287-292).

Aliasker Kemal, Kasım 1912-Ocak 1913 arasında İstanbul’da kalmış ve savaşa dair gözlemlerini Kazan merkezli çıkan, muharrirliğini Türkiye’de de yakından tanınan Sadri Maksudi Arsal’ın ağabeyi Hadi Maksudi’nin yaptığı Yıldız (Yıldız) gazetesine⁷ göndermiştir. Bu kapsamda 13 adet mektup gazetenin şu sayılarında yayımlanmıştır:

1. Kemal, İstanbul Yolundan, Sayı 912, 2 Dikabr 1912.
2. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları II, Sayı 916, 11 Dikabr 1912.
3. Aliasker Kemal, İstanbul Haberleri, Sayı 916, 11 Dikabr 1912.
4. A. Kemal, İstanbul Mektupları III, Sayı 918, 16 Dikabr 1912.
5. A. Kemal, İstanbul Mektupları (918. Numirden mabad), Sayı 919, 18 Dikabr 1912.
6. A. Kemal, İstanbul Mektupları IV, Sayı 920, 20 Dikabr 1912.
7. A. Kemal, Merhum Ahmed Mithat Efendi, Sayı 921, 23 Dikabr 1912.
8. A. Kemal, İstanbul Mektupları VI, Sayı 921, 23 Dikabr 1912.
9. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları VIII, Sayı 925, 1 Gynvar 1913.
10. Aliasker Kemal, İstanbul Mektupları XI, Sayı 930, 13 Gynvar 1913.
11. A. Kemal, İstanbul Mektupları XII, Sayı 932, 17 Gynvar 1913.
12. A. Kemal, İstanbul Mektupları XIII, Sayı 934, 22 Gynvar 1913.
13. Aliasker Kemal, Songı Gün Hatıraları, Sayı 937, 29 Gynvar 1913.

Aliasker Kemal, İstanbul’a gitmek amacıyla Kasım 1912 sonlarında Kazan’dan hareket etti. Yazarı olduğu Yıldız gazetesinde yer alan bir habere bakılırsa; “Muharrirlerimizden Aliasker Kemal Efendi, Balkan vakaları hakkındaki haberleri tahkik etmek için Türkiye (ve) Bulgaristan memleketlerine seyahate gitti” şeklinde 25 Kasım 1912 tarihli bir notla karşılaşılmaktadır. O, ilk durağı Moskova’da kısa bir müddet kaldıktan sonra 27 Kasım’da Odessa’ya geçerek, İstanbul’da kolera salgınına yönelik çıkan haberlerin gerçekliği konusunda bir incelemeye girişmiştir. Haberlerin doğru olduğu fakat korkulacak derecede tehlike olmadığı cevabına ulaşmıştır. Türkiye hakkında bilgi edinme gayretiyle bölgede çıkan “Yujniy Nidelya” ve “Yujniy Mısl” dergi ve gazetelerinde muharrirlik eden Polonya Tatarlarından Ali Bey Tamarin adlı bir isimle de görüşmüştür. Tamarin, Türkiye hakkında Bulgaristan’da çıkan

⁷ Yıldız (Yıldız): Ahmet Hadi Maksudi’nin kurmuş olduğu gazete, Kazan’da yayımlandı. 1906-1918 yılları arasında toplam 1900 sayı çıktı. İsmail Remiev’in milliyetçi bir çizgiye konumlandığı Yıldız’da; Ali Asgar Kemal, İbrahim Kuli, Alimcan İbrahimov, Gabdullah Battal, Fatih Seyfi, Mecit Gafurî, Kebir Bekir, Hadi Atlasî ve Zeki Velidi gibi devrin önemli isimleri yazarlık yaptılar. (Remiyef, 1926: 8,9; Gainanov, Mardanov ve Şakurov, 2000). Sonrasında “Yıldız” şeklinde yazılacaktır.

haberlerin abartıldığını, gerçeğin yazılanlardan daha farklı olduğunu ifade etmiştir (Yıldız, 1912: 4; Kemal, 1912a: 2,3.).

Aliasker Kemal, Odessa’da pasaport kaydı sırasında Türkiye konsolosu Atıf Bey’le görüşmüş ve kendisine şu soruyu yöneltmiştir; “Bir gazete muharririnin sizden işitip Genç Türkler hakkında söylediği sözleri hak mıdır? Siz vakıada Türkleri berbat ediciler İttihat ve Terakki Fırkası azalarıdır mefhumunda söz söylediniz mi dedim.” Atıf Bey ise böyle bir beyanı olmadığını dile getirmiştir (Kemal, 1912a: 2). Burada dikkat çeken nokta Aliasker Kemal’in İttihat ve Terakki’ye yönelik tutumunun bir dereceye kadar ortaya çıkıyor olmasıdır. Sonraki yazılarında da görüleceği üzere, meşrutiyet yanlısı kimliği, kendisini İttihat ve Terakki liderlerine veya yönetimine yakınlığına yakınlaştıran görünümündedir. Zira Rusya Türklerinin, en azından aydın kadronun II. Abdülhamid ve II. Nikolay yönetimi arasında benzerlikler kurduğu bilinmektedir. Aliasker Kemal’in bu tutumunu, çağdaşı diğer aydınlarda da görmek mümkündür. Örneğin, kendisiyle benzer amaçlarla Türkiye’ye gelen Tatar aydınlardan Muhammed Fatih Kerimî de İttihatçıları destekleyici bir noktada bulunuyordu. Balkan Savaşları muhabirliği sırasında tuttuğu notlar, bir kısım meşrutiyet yanlısı Rusya Türkünün İttihatçılara olan bakışı konusunda ipucu niteliğinde değerlendirilebilir:

“Saf kalpli Türklerin ayıbı İttihat ve Terakkicilerin üstlerine atmaları, onların maksat ve mesleklerinden yeteri derecede haberdar olmamalarından ve tatlı dilli Rumlar ve Ermenilerin sözüne kanmalarından dolaydır. İttihat ve Terakkiciler, Türkiye’de Türk hakimiyetini hâkim kılma amacındaydılar. Bazen bu hususta ileri giderek işi bozdular. Lakin maksatları doğrudur. Ama İtilafçıların dostları olan Arnavutlar ve Rumlar hünerlerini gösterdiler. Avrupa’da Osmanlı hakimiyetinin azalmasının ya da bitmesinin en büyük sebebi bunlardır. Biçare Türkler hâlâ Arnavutları övüyor İttihat ve Terakki’yi yeriyorlar” (Özsoy, 2023: 320).

Aliasker Kemal, Odessa’dan Bulgaristan’a, oradan da İstanbul’a geçme niyetiyle hareket etse de Varna limanının kapalı olması, doğrudan İstanbul’a gitmesine neden olmuştur. Hilal-i Ahmer’e yardım etmek amacıyla Petersburg’dan gelen Abdullah isimli bir kişiyle yol arkadaşlığı etmiş, yolculukla ilgili detay vermese de İstanbul’a girer girmez şehirde var olan sükunete ve sanki savaş yokmuş gibi insanların yüzlerinde var olan mutluluğa oldukça şaşırılmıştır. Savaştan kaynaklı olarak böyle bir manzarayla karşılaşmak aklına gelmemiş olmalıydı. Diğer taraftan Boğazın her iki yakasına konumlandırılmış, olası bir deniz savaşında kullanılacak toplar dikkatinden kaçmamıştır. Gemiden indikten sonra eşyaların taşınması için araba veya fayton bulunamaması da hayret etmesine neden olan bir diğer hususu oluşturmuştur. Bunun sebebi ise atların olmayışındır, zira büyük bir kısmı kullanılmak üzere cepheye gönderilmiştir. Kendisi, notlarının ilerleyen kısmında bu konuya yüzeysel olarak temas edecektir (Kemal, 1912a: 2,3).

Otele yerleştikten sonra Aliasker Kemal’in ilk işi, Balkan Savaşları hakkında bilgi edinmek olmuştur. Şehirde örfi idare ilan edildiğinden akşamları dolaşma

imkânı olmasa da birtakım bilgilere ulaştığı görülmektedir. Notlarından anlaşıldığı kadarıyla İstanbul'da pek çok mektep kapatılarak hastaneye dönüştürülmekle kalınmamış Ayasofya, Sultan Ahmet, Fatih ve Beyazıt camileri de savaşta yaralanan askerlerin tedavileri için ayrılmıştır. Ayrıca bu camilerin bazılarında Kırk Kilise Muharebelerinden firar eden askerler tutulmaktadır (Kemal, 1912a: 2,3).

Aliasker Kemal'in ilk günlük notları incelendiği taktirde, İstanbul halkının İttihat ve Terakki Fırkası ile savaş arasında bir ilişki kurduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu, geniş bir kitleye mal etmek doğru olmasa da toplumun İttihat ve Terakki'ye yönelik bakış açısının, savaşın gidişatına yönelik yorumların şekillenmesinde doğrudan etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede iki farklı görüş dile getirilmektedir. İlkine göre Kırk Kilise ve Selanik şehirlerinin kaybedilmesine İttihat ve Terakki Fırkası yanlısı askerlerle Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki çekişmeler neden olmuştur. İttihatçı subaylar, hükümet karşıtlıkları nedeniyle düşman karşısında durmamış, geri çekilmişler ve Selanik'i de savaşmadan vermişlerdir. Bu ifadeler, İstanbul halkının bir kısmının savaş ve siyaset arasında kurduğu bağlantıya dair yorumunu oluşturuyordu. Aliasker Kemal, bu yorumların gerçek veya yalan oluşunu tartışmamış daha çok ikinci görüşe yakın durmuştur. Bu noktada geri çekilme, cephedeki atların azlığından kaynaklanmıştı ki, bu durum ordunun cephe ve erzak ihtiyacının karşılanamamasına neden olmuştur. Aliasker Kemal, İstanbul'a ilk gelişinde atların azlığından bahsetmiş, eşyalarını taşımak için at arabasının bulunmamasını gözlemlemiş ve dolayısıyla bu fikrin daha doğru olabileceği kanısına varmıştır (Kemal, 1912a: 2,3). Diğer taraftan halk arasında "atların azlığı" konusunun gündemde olduğu anlaşılmaktadır. Tutulan notlarda, Avusturya tarafından Balkan Savaşları öncesinde Türkiye'ye 2 bin adet at gönderileceğinin taahhüt edildiği fakat bunun gerçekleşmediği, nedeninin ise Avusturya'nın kendisine lazım olma ihtimalini düşünmesi ve hâlihazırda Sırbistan ile ilişkilerin bozulmasıyla açıklandığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla da atların gönderilmesinin şimdilik durdurulduğu düşüncesinin mevcut olduğu, bunun karşısında Avusturya aracılığıyla 120 adet topun Türkiye'ye ulaştığı bilgisi paylaşılmaktadır (Kemal, 1912e: 3).

Sonraki gün cepheye gidebilmenin mümkün olup olmadığını soruşturan Aliasker Kemal, görüştüğü kişilerden şu cevabı almıştır: "Çatalca'ya varsanız da orada topuktan yukarı çıkan balçıklar dışında başka bir şey göremezsiniz. Çünkü harp meydanına hiç kimseyi göndermiyorlar, gazete muhabirlerinin tamamı da şimdi İstanbul'a gönderildiler. Onlar savaş meydanı hakkında ne yazsalar, İstanbul'dan kendi fikirlerini yazıyorlar" (Kemal, 1912d: 3). Nitekim kendisi, gazeteciler de dahil olmak üzere asker dışında hiçbir kimsenin harp sahasına alınmadığını, Büyükçekmece'den ilerisine gitmek için kimseye izin verilmediğini yazmış, buna rağmen teşebbüste bulunmuş fakat savaş alanına geçmekte başarılı olamamıştır (Kemal, 1912d: 3). Savaştan dönen ve gazi olan pek çok askerle

görüştüğünü belirten Aliasker Kemal, bir askerın ağızından Kırk Kilise Muharebeleri hakkında şu sözleri aktarmaktadır:

“İstanbul’dan çıkıp gittiğimiz vakitte, bize iki tayın kadar ekmek verdiler. “Şimdi savaş zamanı olmadığından bununla yetinirsiniz” dediler. Şu iki ekmek ile Kırk Kilise civarına ulaştık. Oraya vardığımızda yine iki günlük kadar ... verdiler. Biz ne kadar “bizim bundan fazlasını götürmeye gücümüz yeter, daha fazlasını veriniz” desek de fazlasını vermediler.” Şimdi bununla yetinip durunuz” dediler. Bu yerlerde azık, yüz binlerce kişiye aylarca yeterdi, fakat Kırk Kilise alındıktan sonra bu azıkların çoğu düşman elinde kaldı. Bizi öndeki safa gönderdiler. Oraya varıp (savaş için) pek elverişli ve pek güzel bir dağ başına çıkıp yerleştik. Bu yerde düşmana karşı durmak oldukça uygundu. Sonrasında nedendir, bize bu yerden geri çekilme emri verdiler. Biz dağdan indik. Bizim yerimizi Bulgarlar işgal ettiler. Biz tamamen ot(?) içerisinde kaldık. Buradan zor-güç kuvvetlenip ikinci bir dağ başına yerleştik. Burada da bize düşmana karşı durmak için yer pek müsait idi. Savaşlar başladı. Uzun süre savaştık. Kurşunlarımız bitti. Ardından azık da cephane de ulaşmadı. Bu nedenle kaçmaya mecbur olduk” (Kemal, 1912b: 2).

Notlardan anlaşıldığı kadarıyla askerler için sadece ulaşım ve bundan kaynaklı sorunlar mevcut değildi. Özellikle soğukların önemli derecede bir etkisi söz konusuydu. Nitekim hastalıkların arttığı ve hastanelerin bu hastalarla dolmaya başladığı şu satırlarla ifade edilmektedir:

“Havaların kötüleşmesinin askere çok büyük tesiri oldu. Asker arasında hastalıkların artmasına neden oldu. Bu günlerde Çatalca’dan binlerce hasta asker İstanbul’a gelmeye başladılar. Son günlerde boşalan hastaneler yeniden askerlerle dolmaya başladı. Havaların soğuması nedeniyle kolera az ise de romatizma ve dizanteri gibi hastalıklar günden güne artmaktadır” (Kemal, 1913a: 2).

Aliasker Kemal çok kısa da olsa savaş psikolojisinin İstanbul halkı üzerinde yarattığı olumsuzluklara da değinmiştir. Bu noktada müslim ve gayrimüslim çevrelerin birbirinden farklı tepkiler gösterdiği fakat her ikisinin ortak noktasında endişelerin yattığı anlaşılmaktadır. Müslümanlar, İstanbul’un işgal edileceği düşüncesine sahip olup, savaşın getirdiği huzursuzluktan kaynaklı olarak Anadolu’nun farklı yerlerine göç etmekte/kaçmaktadırlar. İstanbul’da bulunan gayrimüslimler ise İstanbul’un işgal edilmesi durumunda Türk askerleri tarafından katliam yapılacağını düşünmektedirler ki, bunun bir yansıması olarak başlarına fes takmaya başlamışlardır (Kemal, 1912b: 3). Aliasker Kemal’in dikkatini çekenler arasında savaş münasebetiyle göç etmek zorunda kalan muhacirler de yer almaktadır. Her ne kadar bu konuya notlarında çok kısa değinse de aç ve çıplak halde gelen bu insanlara İstanbul halkı ve Osmanlı idaresi tarafından her türlü kolaylığın sağlandığını, ücretsiz yemek verildiğini, bir kısmının mescitlere yerleştirildiğini, kalanların ise Anadolu’ya geçirildiğini yazmaktadır (Kemal, 1912f: 2).

Aliasker Kemal'in düşüncesine göre savaşın sonucu ne olursa olsun İstanbul'un normale dönmesi için uzun bir süreç gerekecektir. Zira Türkiye'nin sadece askerî değil, siyasi alanda da savaş ve huzursuzluklarla dolu olduğunu düşünmekte ve bu konuda şu yorumu yapmaktadır:

“Yeniden savaş olsa da olmasa da barış yapılırsa da yapılmassa da İstanbul'da kısa zaman içerisinde taçlıkların olma ihtimali yoktur. Çünkü barış olmasa çok ciddi savaşlar, barış olsa buradaki partiler arasında çok büyük mücadeleler başlayacaktır. Hâlihazırda iş başında bulunan İtilaf Fırkasının azaları, bütün güçleriyle İttihat ve Terakki azalarını çıkarmaya, İttihat ve Terakki Fırkası azaları ise İtilafçıları gözden düşürmeye çalışacaklardır. Bunun dışında burada bu günlerde yeniden yeni bir üçüncü fırka vücuda gelmektedir” (Kemal, 1912f: 2).

Aliasker Kemal'in üzerinde durduğu başlıklardan birisini de İttihat ve Terakki Fırkası oluşturmaktadır. Kendisi, fırkanın önde gelen lideri Enver Bey ve siyasi arenadaki durumu hakkında bilgiler paylaşmaya gayret etmiştir. Notlarında bu konuya ağırlık vermesi, dönemin Türk siyaseti çerçevesinde normal karşılanırsa da Rusya'daki meşrutiyet taraftarı Tatar aydınların İttihat ve Terakki konusundaki hassasiyetleriyle de ilişkilidir. Zira, İttihatçıların meşrutiyet yanlısı bir konumda olmaları, Çarlık baskısı altında bulunan bir toplumun aydınları için oldukça dikkate değerdi. Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Fırkasını aynı anlamda kullanan Kemal'e göre onlar, savaşın başından beri hükümete zorluk çıkarmadan memleketin kurtuluşu adına hükümetle birlikte hareket etme fikrine sahiptiler. Fakat bu konuda hükümetten beklenen yakınlaşmayı göremedikleri gibi yayın organları “Tasvir-i Efkâr” da kapatılmıştı (Kemal, 1912e: 3). Aliasker Kemal, Genç Türklerin savaş yanlısı olduklarını, zedelenen itibarlarını kazanmak için mücadele ettiklerini belirtmenin yanı sıra Kâmil Paşa hükümeti ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında sert mücadelelerin yaşandığından bahsetmektedir. Ayrıca, kısa süre sonra Kâmil Paşa hükümetinin yıkılacağını ve yerine Genç Türkler hükümetinin kurulmasının büyük bir olasılık olduğunu tahmin etmektedir. (Kemal, 1912d: 3).

Aliasker Kemal, hürriyet kahramanı olarak bahsettiği Enver Paşa ile görüşmeyi çok istese de muvaffak olamamıştır. Ancak babası Hacı Ahmet Paşa ile görüşmüş ve bu konuda şu kısa satırları kaleme almıştır:

“Bu günlerde Enver Paşa'yı görmek maksadıyla hanelerine gittim. Kendisinin evine giremedimse de babası ile yarım saat gördüm. Enver Bey'e bir tümen askerî komutanlığını vermişler. Eğer savaş olursa Çatalca Muharebelerine iştirak edecek. Enver Bey'in, Şeyh Senûsi'nin kızıyla nikahlandığı haberleri de gerçek değilmiş, Senûsi'nin kızı yokmuş. Yine de gerçi babası tasdik etmese de eğer sulh olursa Enver Bey'in yeniden Trablusgarp'a gideceğini söylüyorlar” (Kemal, 1913b: 3; Kemal 1912c: 2).

Babalı Baskına şahitlik eden Aliasker Kemal, Enver Paşa ile görüşemese de çevresindeki birkaç kişiden, yaşananlar hakkında bilgiler almayı başarmıştır. Onun yaşananlara yönelik değerlendirmelerine bakılırsa; Paşa'nın bu girişimi

sonrasında Türk ordusunun moral ve motivasyonu yükselmiş, ciddiyeti artmış ve zafere olan inancı kuvvetlenmiştir. Bu pozitif ruh halinin halk üzerinde de olumlu bir yansıması olmuştur. Zira Türkler artık hiçbir şekilde sulh konusunu gündeme getirmemekte tam aksine savaş taraftarlığı yapmaktadırlar (Kemal, 1913c: 2).

Ali Asker Kemal, Türkiye'deki eğitim kurumlarından Tıbbiye Mektebine de notlarında yer vermiştir. Burasını; laboratuvarları, kütüphanesi, botanik bahçesi ve fiziki özellikleriyle değerlendirmiş, Türkiye'nin en iyi eğitim kurumlarından biri olarak tanıtmıştır (Kemal, 1912c: 2). O, Türkiye'de eğitim işlerinin Genç Türklerle birlikte yeni bir evreye girdiğine, meşrutiyetin ilanı ile birlikte bu işlerin daha düzenli yapıldığına inanmaktadır ve şu satırları kaleme almaktadır:

“Türkler, hürriyet ilan edildikten sonra eğitim ve öğretim işlerine çok büyük ehemmiyet veriyorlar. Pek çok yerde okullar açıyorlar... İstanbul'da (ve) onun etrafında İngilizler, Almanlar, Amerikalılar, Cizvitler hem gayriler tarafından açılan büyük ve mükemmel okullar var. Abdülhamid zamanında itibar edilecek programlı okullar olmadığından çocuklarını hatta kızlarını sadece İngiliz ve diğerlerinin (okullarına) değil Cizvitlerin din-i mukaddes ile açılan okullarına verip okutmaya mecbur oldular. Genç Türkler zamanında ecnebilerin bu boyunduruklarından kurtulmak için onların mekteplerine karşı kendi okullarını tesis etmeye başladılar...” (Kemal, 1912d: 3-4).

Aliasker Kemal İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde hemşerileriyle de görüşmeye gayret etmiştir. Yazdıklarına bakılırsa Rusya Türklerinden 300 kadar kişi Balkan Savaşları münasebetiyle Türkiye'ye yardıma gelmiştir (Kemal, 1912b: 3). Yusuf Akçura'yı görmek amacıyla Türk Yurdu idaresini ziyaret etmiş, Darülfünun hastanesinde Rusya Türklerinden Kebir Bekir ve Fatih Rahimiof ile görüşmüştür (Kemal, 1912a: 3). Türk Ocağı'nda ise Yusuf Akçura, Abdürreşid İbrahim, Ahmet Ağaoğlu ve Fatih Kerimî gibi hemşerileri, İstanbul'da bulunan Tatarlar, darülfünun öğrencileri ve Türk Ocağı'nın başka şubelerinden katılımcılarla çay ziyafetinde bir araya gelmiştir (Özsoy, 2023: 323). İstanbul'da farklı mevkilerde pek çok Tatarın yer aldığına şahitlik etmesi, onu hayli şaşırtmış olacak ki bu konuda şöyle yazmaktadır: “Türkiye'ye geldikten sonra bir şey dikkatimi çekti. Ben bugüne kadar, Tatarları geride kalan, işe yaramaz kişiler deyip sayıyordum. Halbuki iş böyle değilmiş, Türkiye'de hiçbir daire yoktur ki orada Tatar olmasın...” (Kemal, 1912f: 2). Rusyalı Talebeler Cemiyeti'ne uğramayı da ihmal etmeyen Aliasker Kemal, burada Rusya'da çıkan gazetelerin takip edilmekle birlikte, özellikle eğitim işlerinde Rusya'dan gelen Müslüman Türklerin okullara yerleştirilmesine yardımcı olduğunu yazmaktadır. Cemiyetin halihazırda 150 azasının olduğu bilgisini vermektedir (Kemal, 1912c: 2).

Ali Asker Kemal'in, İstanbul'da bulunan diğer Tatar muhabirlerle birlikte “İntihab-ı Efkâr” gazetesini protesto ettikleri görülmektedir. Protesto, ilk olarak “Tasvir-i Efkâr” da yayımlanmak istense de bu mümkün olmayınca İdil-Ural süreli yayınlarından Vakıf, Yıldız ve Koyaş gibi gazetelerde çıkarılması daha

uygun görülmüştür (A.M., 1913: 3). “Urunlu Bir Protist” (Yerinde Bir Protesto) başlıklı söz konusu yazıya neden olan gelişme ise şöyledir: İki Türk kadını, Hilâl-i Ahmer tarafından Balkan Savaşlarında yaralanan askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yapılan madalyonları satmak istemişlerdir. Beyoğlu’nda, Tokatlıyan adlı bir Ermeni kahvehanesinde yerli ve yabancılara bu madalyonların satışı esnasında, yüzlerini (peçelerini) açmışlar ve bu durum orada bulunan bir Müslümanın şikayetine neden olmuştur. Polise ihbar yapılmış ve kadınlar gözaltına alınmıştır. İntihab-ı Efkâr gazetesi olayla ilgili olarak kadınları tahkir eden haberler yapmış, yapılanın şeriate ve ahlaka uygun olmadığını belirtmiştir. Bu duruma kayıtsız kalmayan Ali Asker Kemal ve diğer Tatar muhabirler bir protesto yayımlamaya mecbur kalmışlardır (Özsoy, 2023: 324; Koyaş, 1913: 3; Vakit, 1913: 2).

Son olarak Ahmet Mithat Efendi’nin cenaze törenine katılan Aliasker Kemal, beklemediği bir manzaraya şahitlik etmiştir. Zira ona göre Mithat Efendi, Türk ve İslam dünyasında adını duyuran önemli bir isimdi. Özellikle Rusya Türkleri arasında oldukça meşhur bir kişilik olup, hakkında Tatar tarihçi ve din adamı Rızaeddin Fahreddin tarafından kitap dahi yazılmıştı.⁸ Böylesi önemli bir âlimin cenaze töreninin sönük geçmesi, ona şu satırları kaleme aldirmiştir:

“Türkiye’nin ve belki de İslam âleminin en büyük muharrir ve ediplerinden hem de filozoflarından Ahmet Mithat Efendi cumartesi günü 15 Aralık gece yarısına bir saat kala vefat etti. 16 Aralık Pazar günü öğleden sonra Sultan Fatih Camisi’ndeki türbelerin birisinin yanına defnettiler... Ahmet Mithat Efendi 17 yaşında muharrirliğe başladı. Yetmiş yıllık ömrü içinde her türlü fenler ve felsefelerle dair çok sayıda kitaplar yazdı. Pek çok memuriyetlerde bulundu. Birden fazla okulda muallimlik yaptı. Pek çok cemiyet ve müesseselerde reislik yaptı. Ahir ömründe Darülfünunda en iyi-donanımlı müderris idi. Pek çok kişi ona öğrencilik etti. Lakin maatteessüf cenazesinde kişi pek az idi. Hatta iki yüzden ziyade Darüşşafaka öğrencilerini hesaba katmazsak, en fazla olsa olsa 20-25 kadar adam vardı. Eğer Mithat Efendi gibi büyük bir zat vefat etse, başka milletler dünyayı ayağa kaldırırlar, cenazesinde binlerce insan toplanırdı...” (Kemal, 1912g: 2).

Aliasker Kemal’in Balkan Savaşları ve bu sürecin gölgesinde şekillenen Osmanlı devletinin askerî, siyasi, sosyal ve kültürel durumu hakkındaki notları burada son bulmaktadır. Bununla birlikte, aynı amaçlarla İdil-Ural bölgesinden Türkiye’ye gelen bir diğer isim Muhammed Fatih Kerimî ile bir karşılaştırma ortaya koymak doğru olabilir. Bu noktada öncelikle ifade edilmelidir ki, Kerimî’nin notları oldukça geniş çerçevede kaleme alınmış, tam anlamıyla Osmanlı Türklerini her yönden gözlemleyen ve değerlendiren bir esere dönüşmüştür. Askerî sahadan eğitime, toplumsal sorunlardan ekonomiye, eğitim hayatından istikbale yönelik yorumlara kadar pek çok konunun ele alındığı görülmektedir. Yine İstanbul’da görüştüğü kimselerin siyaset ve toplumsal alanın önde gelenleri olması, Kerimî’nin notlarının ilk ağızdan bilgileri içeriyor oluşunu

⁸ Bakınız. Rızaeddin b. Fahreddin, *Ahmed Midhat Efendi*, Vakit Matbaası, Orenburg 1913.

beraberinde getirmiştir. Bunun karşısında Aliasker Kemal'in notları daha küçük bir sahayı kapsamaktadır. Değerlendirmeleri, tespitleri, mülakatları ve ileriye yönelik çıkarımları daha zayıftır. Bu yönüyle Kerimî'nin notlarının gölgesinde kaldığı düşünülebilir. Ancak her iki ismin de ortaya çıkarmış olduğu tablo, aynı sonuca kapı aralamakta, İdil-Ural Türklerine Osmanlı devletini ve toplumunu en doğru şekilde ortaya koymayı hedeflemektedir.

İki muhabir arasında karşılaştırma yapılırken Fatih Kerimî'nin İstanbul ile olan bağlarının çok öncesine dayanıyor olması, unutulmaması gereken bir husustur. Aslında bu özelliği, bilgilere ulaşmasına, üst düzey isimlerle görüşmesine ve Osmanlı toplumundaki değişimi daha sağlıklı değerlendirmesine imkân vermiştir. Kendisi Mülkiye'de okumuş, Türk aydın çevresini yakından tanımış, Ahmet Mithat Efendi gibi bir isim tarafından eğitim hayatında desteklenmişti. Dolayısıyla öğrencilik yıllarında temas kurduğu çevre devrin önemli isimleriydi. Bunun yanında hemşerisi Yusuf Akçura, kendisinin baş muharriri olduğu Vakit gazetesinin İstanbul muhabiri olarak görev yapmaktaydı. Onun, II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında İstanbul'a gelerek bu çevreyle kurduğu bağlar, Kerimî'nin Akçura öncülüğünde İttihatçı liderlerle ve devlet adamlarıyla görüşmesinde etkili olmuştur. Yine İstanbul'da buldukları süre, savaş şartları ve siyasi ortam, her iki ismin muhabirlik görevlerini yerine getirmelerinde zorlukları ve kolaylıkları beraberinde getirmiştir denilebilir.

Kerimî ve Aliasker Kemal'in notlarında, temas edilen konuların temelde aynı olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel sahaya ait gözlem, değerlendirme ve görüşmeler yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat Kerimî tarafından kaleme alınanlar daha kapsamlı olup ve üzerinde ayrıntılı değerlendirmeler söz konusudur. Notlar arasında tutarsızlıkların mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Her iki isim de objektif olmaya çalışmıştır, ancak Kerimî'nin daha eleştirel bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir. Yine Türk siyasetine dair gözlemlerinde aynı noktada yer aldıklarını iddia etmek mümkündür. Bu mevzuda Rusya Türkleri arasındaki aydın kadronun siyasi tercihinde de uygun olarak meşrutiyet taraftarı bir konumda yer almışlardır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki Fırkası ve liderlerine karşı yakın bir duruşun sergilendiği görülmektedir. Bu yaklaşım, Aliasker Kemal'de çekimser bir havada olsa da Kerimî'de daha nettir. Bununla birlikte ondaki netlik, ağır eleştirileri de beraberinde getirmiş; İttihat ve Terakki'ye, onun Türkiye'deki konumuna, Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile çekişmesine yer verilerek, Türkiye'deki siyasi parti mücadelelerinin, devletin ve toplumun geleceğinde oynadığı role dair çıkarımlar yapılmıştır.

Son olarak, Aliasker Kemal ve Fatih Kerimî'nin notlarında hacimsel olarak büyük bir fark vardır. Aliasker Kemal'in iki ay, Kerimî'nin ise yaklaşık dört ay kadar İstanbul'da kalması bunun nedeni olarak görülebilir. Bununla birlikte daha önceki satırlarda belirtildiği şekilde Kerimî'nin İstanbul'u ve Türk toplumunu yakından tanınması, Türk aydınları ile arasında kurmuş olduğu bağlar, siyasiler ile ilişkileri de etkili olmuştur. Yine unutulmamalıdır ki o, zamanının önemli bir

kalemi, ünlü bir gazetecisidir. Adeta bu meslekle özdeşleşmiş bir simadır. Kerimî, yayımladığı eserlerinin dışında, devrin önemli süreli yayınları arasında yer alan Vakit gazetesi ve Şura dergisinin de yöneticileri arasındadır. Muhtemelen bu sahadaki tecrübesi de kendisinin Aliasker Kemal'den çok önde olmasını sağlamıştır. Ayrıca aralarında kuşak ve yetişme farklılığı da bulunmaktadır. Dolayısıyla değerlendirmelerde söz konusu etkenlerin varlığı gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuç

Çalışmanın girişinde de ifade edildiği üzere Aliasker Kemal'in notlarından Balkan Savaşlarının seyrini ortaya koymak mümkün değildir. Zira bunu sağlayabilecek yeterli miktarda veri söz konusu olmayıp, notlarda her duruma yönelik çok kısa kayıtlara yer verilmiştir. Buradan beklenen çıktı, Osmanlı devleti için coğrafi olarak uzak sayılabilecek bir toplumun, dinî ve millî hisler temelinde gösterdiği tepkiye dikkat çekmektir. Dolayısıyla Aliasker Kemal'in İstanbul'a gönderilmesi, sadece tarafsız bir muhabirlik ortaya koymak için değil, Rusya içerisindeki Türk toplumunun, millettaşları için duyduğu endişenin bir sonucu olarak kabul edilmelidir. Çalışmada kaynak olarak kullanılan Fatih Kerimî'nin veya yaralılarına yardımcı olmak adıyla gelen Tatar hemşireler Meryem, Rukiye ve Ümmügülüm Hanımların yaklaşımını da aynı çerçevede yorumlamak mümkündür. Diğer taraftan, Aliasker Kemal'in siyasi, toplumsal ve askerî konularda verdiği genel bilgiler tartışmaya açık olmakla birlikte yazılanların kıymetsiz olduğu anlamına gelmemektedir.

Aliasker Kemal'in notlarında dikkat çeken noktalardan birisinin, İttihatçılara yönelik bakışı olduğu söylenebilir. Zira burada sadece Türkiye siyasetinde önemli bir rol oynayan değil, kendi toplumları içerisinde de karşılığı olan meşrutiyet taraftarı bir yapılanmaya vurgu yapılmaktadır. İttihatçıları vatanseverlikleriyle ön plana çıkarması, Enver Paşa'dan bahsederken "Hürriyet Kahramanı" şeklinde tanımlaması ve Osmanlı devletinin istikbali için İttihatçıları bir kurtuluş aracı olarak sunma gayreti, genel olarak Tatar aydınlarının siyasi tercihleriyle örtüşmektedir.

Bir diğer çıktı ise Türk toplumunun, en azından İstanbul'da bulunan halkın, siyasi olarak ikiye parçalanmış bir vaziyette olduğunun görülmesidir. Notlardan anlaşıldığı kadarıyla Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki arasında yaşanan gerginliğin, savaş şartları ve psikolojisi içerisinde daha da artarak, toplumda kutuplaşmaya neden olduğu görülmektedir.

Aliasker Kemal'in notlarında Türkiye'deki bir eğitim kurumundan az da olsa fakat dikkat çeker nitelikte bahsedilmesi, özelde İdil-Ural toplumu, genelde ise Rusya Türkleri için İstanbul'un bir eğitim merkezi olarak öne çıkarılmasıyla ilişkili görülebilir. Bir anlamda hemşerileri için okulun tanıtımını yapmaktadır denilebilir. Rusya Türklerinden pek çok kişinin bu okullarda eğitim aldığını vurgulaması, Çarlık yönetiminin baskısı altında kısıtlı imkanlarla eğitim

faaliyetlerini yürüten bir toplum için din ve milliyet yönünden yakın oldukları ülkenin tercih edilebilirliği açısından değerlendirilebilir.

Son olarak, elinizdeki çalışma dar bir alanda, sadece Aliasker Kemal'in notları üzerinde hazırlanmış olsa da Balkan Savaşları çerçevesinde Osmanlı ve İdil-Ural Türkleri arasındaki ilişkilerin daha geniş bir çerçevede incelenmesi adına bir başlangıç ya da giriş olarak değerlendirilebilir.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Emre Özsoy (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

A.M. (1913). İstanbul Mektupları IX. *Koyaş*, 24, s. 3.

Alp, Alper. (2013). Rus Arşiv Belgelerine Göre, Balkan Savaşlarına Tepki Olarak Tatar Kamuoyunun Savaş Mağduru Osmanlı Askerlerine ve Halkına Yardım Teşebbüsleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, s. 95-104.

Alp, İlker. (2018). Balkan Savaşları'nda Türk ve İslâm Dünyasından Gelen Yardımlar. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), s. 273-309.

Ediplerimiz. (2009). Haz. Reis Dautov ve Ravil Rahmani, Cilt 1, Kazan: Tataristan Kitap Neşriyatı.

Gainanov, R. R.-Mardanov, R. F.-Şakurov, F. N. (2000). *Tatarskaya Periodičeskaya Peçat Naçala XX Veka*. Kazan: İzdatelstvo Milli Kitap.

Gainullin, M. (1966). *Tatarskaya Literatura i Publitsistika Naçala XX Veka*. Kazan: Tatarskoe Khijnnoe İzdatelstvo.

Gainullin, M. H. (1975). *Tatarskaya Literatura XIX Veka*. Kazan: Tatarskoe Knijnnoe İzdatelstvo.

Hususi Muhabir. (1912). *Yıldız*, 909, s. 4.

İsimsiz. (1907). İstanbul Mektepleri. *Vakit*, 192, s. 2.

İsimsiz. (1912). Kazan 10 Dikabr. *Koyaş*, 1, s. 1-2.

İsimsiz. (1913). İstanbul'da Müslüman Hatunların Tahkirge Karşı Protist. *Vakit*, 1107, s. 2.

İsimsiz. (1999). Türklük Şuûnu. *Türk Yurdu Cilt 2: 1912-1913*, Ankara: Tutubay Yayınları, s. 92-94.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları (918. Numirden mabad). *Yıldız*, 919, s. 2.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları III. *Yıldız*, 918, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları IV. *Yıldız*, 920, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları VI. *Yıldız*, 921, s. 3-4.

Kemal, A. (1912). İstanbul Mektupları XII. *Yıldız*, 932, s. 2-3.

Kemal, A. (1912). Merhum Ahmed Mithat Efendi. *Yıldız*, 921, s.1-2.

- Kemal, Aliasker. (1912). İstanbul Haberleri. *Yıldız*, 916, s. 3.
- Kemal, Aliasker. (1912). İstanbul Mektupları II. *Yıldız*, 916, s. 2-3.
- Kemal, Aliasker. (1913). İstanbul Mektupları VIII. *Yıldız*, 925, s. 2.
- Kemal, Aliasker. (1913). Songı Gün Hatıraları. *Yıldız*, 937, s. 2.
- Kurat, Akdes Nimet. (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- M. (1906). Türk Muallimleri, *Vakit*, 93, s. 1.
- Maraş, İ. (2002). *Türk Dünyasında Dinî Yenileşme (1850-1917)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, Emin. (2012). Rusya Türklerinin Balkan Savaşlarına Tepkileri ve Osmanlı'ya Maddi-Manevi Katkıları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 198, s. 27-50.
- Özsoy, Emre. (2023). *Stalin'in Darağacında Bir Tatar Aydının Portresi: Muhammed Fatih Kerimî ve Ceditçilik Hareketi*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Padişahın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı. (2013). Haz. Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, Ankara: Türk Kızılay Yayınları.
- Remiyef, İ. (1926). *Vakıtlı Tatar Matbuatı (1905-1925)*. Kazan: Kejur Basımevi.
- Sibgatullina, Alfina. (2014). *İki İmparatorluk Arasında Rusyalı Müslüman Türkler*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Tataristan Millî Arşivi, Fond 1370 opis.1, dela.23, list.35-36ob.
- Tepekaya M., Kaplan L., (2003). Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1923). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10, s.147-202.
- Türk Kızılay Arşivi Kutu No 191, Belge No 8.
- Türkoğlu, İsmail. (1998). Balkan Savaşları Sırasında Bir Tatar Hemşirenin İstanbul Hatıraları. *İstanbul Araştırmaları*, 6, s.179-188.
- Uslu, Ayşen. (10.11.2023). Galiesgar Kamal. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/galiesgar-kamal> 31.07.2023

ИНТЕРЕС ВОЛГО-УРАЛЬСКИХ ТЮРКОВ К БАЛКАНСКИМ ВОЙНАМ: АЛИАСКЕР КЕМАЛЬ И ЕГО ЗАМЕТКИ О БАЛКАНСКИХ ВОЙНАХ

АННОТАЦИЯ

Балканские войны, развернувшиеся в начале 20 века, занимают выдающееся положение в контексте истории Османской империи, представляя собой существенное военное событие, оказавшее глубокое воздействие на социальные, политические и интеллектуальные сферы. В контексте общего процесса деградации империи, балканский конфликт является неотъемлемой частью, приведшей к существенным трансформациям. Тюркский и исламский мир пристально наблюдали за развитием этих военных событий, которые стали фундаментом для формирования религиозных и национальных идентичностей. В данном контексте заметно, что Российские тюрки, особенно из Волго-

Уральского региона, оказывали повышенное внимание Балканским войнам, видя в них важный элемент исторического развития.

В период борьбы Османской империи с балканскими народами, Волго-Уральский регион свидетельствовал о процессе, известном как джадидизм, или иногда именуемый инновационными движениями. Приблизительно начиная с начала XIX века, данное движение восходит к требованиям религиозных реформ и, продвигаясь вперед, охватывает все сферы мирской жизни. Особенно успешные достижения в образовании, совместно с воздействием российских учебных заведений, западными идеями и другими факторами, породили поколение, активно следившее за обществом и мировыми событиями. Несмотря на возникновение этого поколения с политическими, социальными и культурными требованиями в ответ на Русскую революцию 1905 года и Манифест 17 октября, оно выражало свои устремления через публикации собственных газет и журналов. Замечательной особенностью данного поколения было внимательное отслеживание государств и обществ, связанных национальными и религиозными узлами, а также внимание к своему собственному обществу. В этом контексте Османская империя занимала ведущую позицию среди государств, вызывавших интерес у Волго-уральских тюрок в начале XX века.

В анализе Волго-уральской татарской периодики за период 1912-1913 годов проявляется частое обсуждение Балканских войн, особенно в контексте политического, военного и социального положения Османского государства в указанный временной промежуток. Высказывается предположение о том, что указанные издания предоставляли читателям возможность следить за ходом событий во время Балканских войн, предоставляя детальные аналитические отчеты на ежедневной основе. Важным аспектом является также наличие специальных корреспондентов, отправленных в Стамбул для освещения военных событий. В рамках данного контекста выделяются два отдельных имени, а именно Мухаммед Фатих Керими, автор газеты «Вакит», издаваемой в Оренбурге, и Алиаскер Кемаль, один из авторов газеты «Йолдыз» (или «Йылдыз»), базирующейся в Казани. Эти журналисты, вероятно, играли ключевую роль в предоставлении подробной информации и анализа событий Балканских войн, обогащая печатные материалы своими профессиональными наблюдениями и аналитическими выводами.

В данном исследовании осуществлен анализ записей Алиаскера Кемалья, присутствовавшего в Стамбуле в ходе Балканских войн и фиксировавшего свои впечатления в газете «Йылдыз» (1912-1913 гг., страницы 912-937). Автор основательно исследовал политическую обстановку в Стамбуле, взаимосвязь политики и ходившего в тот период конфликта, а также влияние войны на социальные трансформации. В своих заметках Кемаль кратко касается вопросов образования в Турции. Однако стоит отметить, что представленный материал ограничен в своей информативности, и недостаточен для полного раскрытия хода Балканских войн, анализа военной динамики Османской империи, или объяснения её положения в ходе указанного военного конфликта. Потому что в этом контексте недостаточно данных.

Алиаскер Кемаль, столкнувшись с невозможностью участия в военных действиях на поле боя, решительно принял решение подготовить специальные записки, предназначенные для обозрения в Стамбуле. Этот подход позволяет сформировать обширную панораму изменений в политической и социальной сферах столицы в свете эволюции военных событий. Более того, содержание его записок предоставляет возможность представить заметные примеры и сформулировать выводы, которые проливают свет на глубокие взаимосвязи между османами и волго-уральскими тюрками. Следует отметить, что направление Кемалья в Стамбул в качестве специального корреспондента представляет собой важный индикатор религиозной и национальной солидарности между двумя географическими регионами. В данном контексте необходимо учитывать, что, несмотря на ограниченность территории, и данных, представленных в данном исследовании, предпринимается попытка внести скромный вклад в более глубокое понимание отношений между указанными географическими регионами.

Ключевые слова: Алиаскер Кемаль, Балканские войны, газета «Йолдыз» («Йылдыз»), Волго-уральские тюрки, российские тюрки.

FERİT YAHİN'İN ESERLERİNDE FELSEFİ YANSIMALAR

ALSU SHAMSUTOVA*

Öz: Ferit Yahin'in yaratıcı mirası, doğulu "metafizik" şairlerin yankılarının ve Tatar halkının ulusal kendi kaderini tayin etme fikirlerinin devamını bulduğu karmaşık bir ideolojik ve sanatsal olgudur. Yahin'in eserleri, mistik ve metafizik temaları işlerken, aynı zamanda Tatar kültürüne ve kimliğine derin bir bağlılık gösterir. Bu, onun eserlerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde çok katmanlı bir anlama sahip olmasına neden olur. Tatar halkının bağımsızlık ve kimlik arayışları, Yahin'in şiirlerinde ve diğer edebî çalışmalarında sıkça rastlanan temalardır. Onun sanatsal mirası, bu ulusal ve kültürel değerlerin sanatsal ifadesi olarak değerlendirilebilir. Ferit Yahin'in şiirleri, 1980'lerde Tatar edebiyatında ortaya çıkan iki eğilim olan postmodernizm ve varoluşçuluk bağlamında daha iyi anlaşılabilir. Bu bağlamda, Yahin'in şiir ve düzyazılarındaki felsefi yansımaları, imgeler sistemini incelemek ve Tatar tarihinin "endişe çağı"ndaki ana ideolojik kavramları belirlemek ilginç görünmektedir.

Bu çalışmada, Ferit Yahin'in eserleri, Tatar edebiyatında varoluşçuluğun etkileri bağlamında incelenmiş, şiirlerindeki ve "Büyükannelerin Duası" hikayesinde, "Umırzaya" romanında felsefi düşüncelerin, imgelerin sisteminin araştırılmasına ve Tatar tarihinin "endişeli çağında" temel ideolojik kavramların belirlenmesine çalışılmıştır. Tatar halkının tarihindeki önemli ideolojik kavramlar ve bireysel varoluşsal kaygılar arasındaki bağlantılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ferit Yahin, Tatar Edebiyatı, Varoluşçuluk, Felsefi Yansımalar.

PHILOSOPHICAL REFLECTIONS IN THE WORKS OF FARIT YAHIN

ABSTRACT: The creative heritage of Ferit Yahin is a complex ideological and artistic phenomenon in which the echoes of the eastern 'metaphysical' poets and the ideas of national self-determination of the Tatar people find continuation. Yahin's works, while dealing with mystical and metaphysical themes, also show a deep attachment to Tatar culture and identity. This gives his works a multilayered meaning on both the individual and the social level. The search for independence and identity of the Tatar people are themes that are often found in Yahin's poetry and other literary works. His artistic heritage can be considered as the artistic expression of these national and cultural values.

* Öğretim Görevlisi, Selçuk Üniversitesi, aatlas1@mail.ru, ORCID: 0000-0003-0746-5815

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 10.04.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 22.06.2024)

DOI: 10.47089/ıuad.1467374

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License

Ferit Yahin's poetic works can be better understood in the context of existentialism, two trends that emerged in Tatar literature in the 1980s. In this context, it is interesting to analyse the philosophical reflections, the system of images in Yahin's poetry and prose and to identify the main ideological concepts in the 'age of anxiety' of Tatar history. In this study, Ferit Yahin's creative legacy was examined in the context of the effects of existentialism in Tatar literature, and the connections between important ideological concepts and individual existential concerns in the history of the Tatar people were tried to be revealed.

Key words: Ferit Yahin, Tatar Literature, Existentialism, Philosophical reflections

Giriş

Ferit Yahin, şair, yazar, bilim insanı, filoloji bilimleri doktoru ve profesördür. 1961 yılında Tataristan'ın Sarman Bölgesi'nin Düsem Köyü'nde doğmuş, çok küçük yaşlardan itibaren memleketinin doğasının güzelliğine hayranlıkla şiir yazmaya başlamıştır. 1978'de Kazan Devlet Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesine başlamış, 1983 yılında buradan başarılı bir şekilde mezun olduktan sonra SSCB Bilimler Akademisinin Kazan Şubesi G. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Tarih Enstitüsünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Yahin, 1988 yılında Ural basın tarihi ile ilgili gazetecilik ve edebiyat alanında yüksek lisans tezini, 2000 yılında ise tasavvufu ilgili doktora tezini savunmuştur.

Ferit Yahin, gazetecilik, edebiyat bilimi ve orta dönem Türk-Tatar edebiyatı alanlarında uzmanlaşmış bir metin bilimcisidir. Özellikle bilimsel araştırma ve yüksek öğrenim alanlarında önemli katkılarda bulunmuştur. Kariyeri boyunca çeşitli önemli görevler üstlenmiştir. 1993 yılında Kazan'daki Gabbullah Tukay Müzesi'nin müdürlüğüne atanmıştır. Bu görevi sırasında Tatar edebiyatı ve kültürü üzerine çalışmalar yapmıştır. 1999 yılında Tatar Devlet Beşeri Bilimler Enstitüsü Edebiyat Bölümü Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu pozisyonda, akademik çalışmalarını ve öğrenci yetiştirmeyi sürdürmüştür. 2015 yılından itibaren ise G. İbrahimov Dil, Edebiyat ve Sanat Enstitüsü'nde baş araştırmacı olarak görev yapmaktadır. Bu enstitüde, dil, edebiyat ve sanat alanlarında araştırmalar yapmakta ve akademik çalışmalarını sürdürmektedir (Yahin, 2024:139-140).

Şair, yazar ve edebiyat bilgini olarak Ferit Yahin, Tatar edebiyatında önemli bir yere sahiptir. 1974'ten beri şiir ile ilgilenmektedir ve yetmiş kadar edebî ve bilimsel kitabın yazarıdır. Dramatik tarzda yazdığı "Möhemmedyar" manzumesi G. Kamal Tatar Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir. 1990'larda "Mezara Kadar Saklanan Aşk", "Şafağa Dönüş", "Duygu Kirpiğimde Gözyaşı" ve diğer şiir koleksiyonları yayımlanmış, 2015-2017 yılları arasında on cilt halinde seçilmiş şiir ve manzumeleri kitaplaştırılmıştır. Aynı dönemde düzyazı türünde yazılmış seçilmiş eserlerini içeren 7 ciltlik bir eser yayımlanmıştır. Ayrıca "Peygamberler Tarihi", "İman", "İslam Dininin Temelleri", "Rüya Yorumu: Tatar Rüyaların Yorumu" gibi kitaplarla da okuyucularının beğenisini kazanmıştır.

Ferit Yahin'in "Demir Dürenler (1980)", "Sıradan Zaman (1983)" ve diğer uzun hikayeleri; "Biz de Buradaydık (1984)", "Sonbahar Yağmuruna Kadar (1997-2008)" gibi romanları; "Muhammed Peygamber (1993-1999)" üçlemesi, "Ağustos Ayı (1994-1997)" dilogiyası; "Ak Analar Duası (2000)", "Sevimli Kimse (2004)", "Tuzun Tadı (2012)" gibi düzyazı eser koleksiyonları da bulunmaktadır. Son yıllarda onun "Sonbahar Yağmuruna Kadar" üçleme romanı ve "Kış Gülleri" adlı öykü koleksiyonu Kazan'da Tatarstan Kitap Neşriyatı tarafından yayınlanmıştır. Ferit Yahin, C. Velidi Ödülü'nün sahibidir ve Tataristan Yazarlar Birliği üyesidir.

Bu makalenin amacı, Ferit Yahin'in eserlerine yansıyan çeşitli felsefi yansımaları gözlemek ve araştırmaktır. Bu hedefe ulaşmak için yazarın eserlerine felsefi ve teorik yönden yaklaşılmıştır. Edebiyat bilimi için geleneksel analiz yöntemleri olan edebî-teorik, kültürel-tarihsel, hermenötik, metinlerarasılık, yapısal-anlamsal ve karşılaştırmalı yöntemlerin yanı sıra yeni anlatı analizi ve söylem analizi de kullanılmıştır. Araştırma materyali olarak kaynakça bölümünde sıralanan kitap koleksiyonları ve bunların içinde yer alan şiir ve edebiyat eserleri kullanılmıştır.

Ferit Yahin'in Şiirlerinde Felsefi Yansımalar

Ferit Yahin edebiyata ilk olarak şiirle başlamıştır. "Han'ın Kızı veya Aşık Şair", "Kuş Ruhunun Felsefesi", "Evrenin Çocukları", "Uzaktaki Kuşum", "Tarih, Gelecek Günlerin Kapısıdır", "Eski Bir Kitap gibi Açıldım da", "Bugün Yarına", "Allah'ı Tanımamın Yolu", "Büyüden Hesap", "Dünyanın Bedeli", "Utanç Perdesini Yırtmak", "Tekrarlanmaz Hayat", "Şeytanın Gururu", "Biz Tatar Değiliz", "Ben Kim Deme", "Müderriş Kişi", "Meskenim Kazan", "Sönmek", "Kur'an'a Güvenmek", "Şairler Ehli", "Mesajlarım". Ayrıca, Doğu edebiyatı üslubunda yazılmış "Dinin Hakikati", "Tahir-Zuhra", "Hz. Muhammed Peygamber", "Yaşamak Lazım" gibi şiirler bunlardan bazılarıdır. Şiirlerinin isimleri dahi şairin şiir tarzı adına fikir vermektedir.

Pek çok kişi Ferit Yahin'i yalnızca aşk şiirlerinin yazarı olarak görse de onun eserini diğer şairlerden ayıran birçok özellik vardır. Öncelikle, poemalarında ve felsefi şiirlerinde, Doğu şairleri Nizami, Harezmi ile eski Türk şairi Kutb'un üslubu ve ruhuyla düşünür ve yazar. Bu üslup, onun ölümlü dünyanın ötesindeki bir dünyanın kapılarını açmasına olanak tanır. Cennetten, dinden, insanın bu dünyada nasıl yaşaması gerektiğinden, tövbe etmesinin zorunluluğundan ve öğretiye hazır olması gerektiğinden bahseder.

Ferit Yahin'in eserlerindeki temel felsefi yaklaşımda insan ile ilahi olan arasındaki ilişkinin yansımaları açıkça görülebilir. Ona göre, Allah'a iman her insanın kalbinde yaşamaktadır. Bir insan ne kadar inançsız olursa olsun, hayatının en gergin anında, "Eğer Tanrı varsa, o güçlüdür" düşüncesine kapılacaktır. İslam öğretisine göre her insanın kalbi yüce Allah ile bağlantılıdır. Allah insana ruh veren ve hayat üfleyendir. Hayatın son anında ruh yaratıcısına geri dönecektir.

Hayatımızın son anında ruhumuz yaratıcısına geri dönecektir. Günümüzde toplumun yoğun gelişim ve değişim hızı, insan dünyasının vizyonunu elbette bilimsel tarafa kaydırmaktadır. Ancak devir ne kadar değişirse değişsin, dini vizyon yaşamaya devam etmektedir. Günümüz şairleri de insanın Tanrı ile olan bağlantısını düşünürler.

Elbette bu tema Ferit Yahin'in çalışmalarının özüdür ve eserlerinin çoğuna yansımıştır. Şair, şiirlerinde Allah'a olan inanç ve arzuyu ifade eden, geleceğe dair umutlarını teyit eden ve genel olarak Allah'a bir çağrı niteliğinde olan çok sayıda dizeye yer vermektedir. "Bu dünyadaki insan varoluşunun anlamı nedir?" şeklindeki felsefi sorusunun cevabını kendi yöntemiyle bulur. Hayatın anlamını dinî kavramlarla açıklar. Örneğin "İbadet, İş Değildir" şiirinde F. Yahin, sıkıntılı zamanlarda yalnızca Allah'tan destek arar ve yalnızca Allah'a güvenir. Allah'a tevekkül, Kuran'ın ayetleriyle dile getirilir. Bu tema "Gönül Sıkıntısı, Gönülleri Ateşe Verdiğinde" şiirinde de devam eder. "Güneş şairlerin önünde battığında" ve "göl kıyılarından hüznün taşıdığı" lirik kahraman, ruhuna destek olmak için "Kur'an" kitabını açar. "Allah'ın Verdiğinde Hata Yoktur" şiirinde bizi Allah'ın her insan için belirlediği kadere inanmaya davet eder. "Toprak Olacak" şiirinde genel olarak dünyanın geçiciliğini vurgular.

Ferit Yahin'in şiirleri, insan ruhu ve onun sonsuzluğu fikrini derinlemesine işler. Örneğin "Nefsin Hükmüne Verilen Ruh" şiirinde yazar, insan ruhunu ilahiliğin tüm renklerini bir araya toplayan bir madde olarak tasvir eder. Bu şiirde ruh, bu dünyanın "serbest kenarını" dar bir şekilde görürken beden, ruhu yeryüzünde tutar çünkü insan bedeni sonsuzluğa gitmez. Ruh, zamanı gelince bedenden ayrılarak yaratıcısına, yani Allah'a dönecektir. Bu şiirdeki betimlemeler, Yahin'in ilahi ve ruhsal konuları ne kadar derinlemesine ele aldığını gösterir. Ruhun, maddi dünyadan özgürlüğüne kavuşacağı ve ilahi kaynağına döneceği fikri, Yahin'in eserlerinde sıkça karşılaşılan bir temadır. Bu tema, şairin insanla ilahî arasındaki ilişkiye olan derin inancını ve bu ilişkinin insan yaşamındaki önemini vurgular.

Ferit Yahin'in eserleri genellikle insan ve Allah arasındaki ilişkiyi ele alır. Yahin, diğer şairlerden farklı olarak, şiirlerinde bu ilişkiyi günümüzün sorunlarıyla birlikte işler. Örneğin, "Söz ve Eylem" şiirinde Yahin, insanların imanını ve Allah'a olan inancını "bismillah" kelimesiyle ifade eder. Bu kelime, insanın imanını temsil eder ve Yahin, "tövbe" kelimesinin farklı dönemlerde kazandığı anlamları şiirine yansıtarak kullanır. Şiirin lirik kahramanına, çocukluğundan itibaren büyükler tarafından "bismillah" öğretilmiştir. Çocuk, her gece "bismillah" ve "tövbe" diyerek uykuya dalar. Bu öğretisi, bireyin hayatında derin bir yer edinir ve onun manevi yolculuğunda rehberlik eder. Yahin, bu basit ama derin ifadeleri kullanarak, iman ve tövbenin insan hayatındaki önemini vurgular. Bu şiir, aynı zamanda Sovyet dönemi Tataristan'da devletin dinî inançları baskılamaya çalışmasına da bir göndermedir. Resmî kısıtlamalara rağmen, insanların imanının sınırlandırılmayacağını ve içten gelen inancın

devam ettiğini anlatır. Yahin, “bismillah” kelimesinin halk arasında sürekli tekrarlandığını ve dinî inancın canlı tutulduğunu belirtir.

Ferit Yahin, Tatar halkının geleceğini din ve dil birliği üzerinden şekillendirir. Bu tema, özellikle “Dil ve Din” şiirinde belirgin bir şekilde görülür. Bu şiirde Yahin, dinini ve dilini unutan Tatarları eleştirir ve bu durumu anne ve babasını yüzüstü bırakan bir insanın durumu ile eşdeğer tutar. Yazar, dini ve dili, insanın ebeveynleriyle kıyaslayarak, onlara saygı göstermeyen kişilerin miskin olarak değerlendirileceğini vurgular. Bu yaklaşımıyla, Yahin, okuyucularına insanın ruhsal ve manevi boyutlarını derinlemesine ele alarak önemli mesajlar iletir.

F. Yahin'in “Millet Kızına” adlı şiirinde, Tatar kızını milletin annesi olarak tanımlar ve onu Tatar halkının dayanağı ve direği olarak görür. Şiirde, milletin anası, millete ışık veren güneşe benzetilir. Yazar, iyi bir milletin, iyi ve dürüst bir annenin verdiği terbiyeyle başlayacağını ifade eder. Bu bakış açısıyla, Yahin, kadınların toplumdaki ve ailedeki rolüne büyük bir önem atfeder, onları toplumun temel direği ve geleceğin şekillendiricisi olarak görür.

Ferit Yahin'in eserlerinde, dil ve dinin korunması ve yaşatılması, sadece bireysel bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda toplumsal bir görev olarak ele alınır. Bu eserler, okuyuculara kültürel ve manevi değerlerin önemini hatırlatarak, bu değerlerin nesiller boyunca korunmasının gerekliliğini vurgular. Yahin'in lirik ve derinlemesine anlatımı, bu temaları etkileyici bir şekilde işleyerek okuyucular üzerinde kalıcı bir etki bırakır.

Seni üzüntülerden kurtarsın,
Sarhoşlardan Allah korusun.
Kaderini kader görüp dünya
Haklarına çocuğun sahip çıksın! (Yahin, 1998:303)

Ferit Yahin'in “Tatar Tarihi Üzerine Bir Yorum” adlı şiirinde, 1552 yılında yaşanan olaylar farklı bir bakış açısıyla ele alınır. Bu şiirde, şair Tatar milletinin saf ve pak genotipinin korunmasına vurgu yapar. Bu durum Tatar halkının tarih boyunca karşılaştığı çeşitli zorluklar ve dönüşümlerle ilişkilendirilir.

Yahin'in eserlerindeki temalarıyla uyumlu bir şekilde, bu şiirde de Tatar milletinin köklerine ve kimliğine olan bağlılığı ön plana çıkar. Şair, tarihsel olayları sadece dışsal bir perspektifle değil, aynı zamanda milletin içsel gücünü ve dayanıklılığını vurgulayan bir bakış açısıyla ele alır. Bu şekilde, Yahin, Tatar milletinin geçmişteki ve günümüzdeki değerlerini ve kimliğini koruma çabalarına işaret eder.

Ülken nerde?” diye sorarsan bir Tatar'a,
“Rus aldı” diye yakınıyor o zamandan beri...
Ben verdim, desene
Neden söylemiyorsun doğrusunu?
Neyin ne olduğu torunlarca bilinsin! (Yahin, 1990: 334)

Yahin'in eserlerinde sıkça görüldüğü gibi, bu şiirde de tarih ve kimlik kavramları mercek altına alınır. Şair, Tatarların tarihindeki hainlikler ve ihanetlerin rolünü vurgular ve bu durumun Tatarlar için bir utanç kaynağı olduğunu ifade eder. Genç neslin, tarihlerinin gerçek yüzünü bilmeye ve bu tür olaylardan ders çıkarmaya hakkı olduğunu belirtir.

Ferit Yahin'in "Biz Tatar Değiliz" adlı şiiri, "Tatarlar" adını taşıyan halkın bu isme layık olup olmadığını sorgular. Bu şiirde, Yahin, Tatarların tarih boyunca oynadığı rolleri ve yaşadığı deneyimleri gözden geçirir ve bu bağlamda "Tatarlar" isminin hakkı olup olmadığını sorgular.

Biz mi Tatar? Dünyanın yarısının elinde tutmuş
Aynı kandan olmazlar böyle korkaklar,
Ataların önünde utanç
Bilseler, utanırlar! (Yahin, 1998:157)

Bu şiir, Ferit Yahin'in toplumsal ve tarihsel meseleleri derinlemesine ele aldığı ve okuyucuları düşünmeye ve sorgulamaya teşvik ettiği tipik bir örnektir. Yahin, şiirlerinde sadece geçmişi yargulamakla kalmaz, aynı zamanda geleceğe dair bir vizyon sunar ve toplumsal değişim ve ilerleme için ilham verici bir çağrıda bulunur.

F. Yahin'in "Tarihin Tasviri", "Zaman Gelir ve Geçer...", "Kulşerif Monologu", "Ana Dilim", "Millete Bir Teselli Sözü", "Tatar" "Orda", "Vaaz" gibi eserlerinde sıkça görülen tarih ve coğrafya, bir milletin kimliğinin ve geleceğinin temel taşları olarak ele alınır. Şair, Tatar ülkesinin sınırlarını fiziksel olarak değil, tarih boyunca yaşanan olaylar, kültürel etkileşimler ve toplumsal değişimlerin yansımaları olarak ele alır. Bu şekilde, Tatar ülkesinin sınırları, sadece coğrafi bir kavramdan ziyade, tarihsel bir anlam taşır.

Yahin'in "Tarihin Tasviri" şiiri, tarih ve zamanın insan yaşamına ve toplumsal yapıya olan etkilerini derinlemesine ele alır. Şair, geçmişin izlerini günümüze taşıyan ve geleceğe yön veren unsurları incelerken, Tatar ülkesinin sınırlarını belirleyen faktörleri ve bu sınırların nasıl şekillendiğini anlamaya çalışır. Bu şekilde, Yahin, okuyucularını tarih ve coğrafyanın derinliklerine çeken ve onlara Tatar milletinin kimliğini ve varoluşunu anlama fırsatı sunan etkileyici bir şiir ortaya koyar:

Tatar ülkesi, nerede onun sınırı?
Tuna, Baykal, Kafkasya?
Nerden bileyim, cevabı nerede arayacağımı
Tarihçiler ulaşıncaya dek... (Yahin, 1998:155)

Ferit Yahin "Orda" şiirinde, Tatar halkının tarihinin istikrarını ve güçlü hafızasındaki olayların sürekliliğini vurgular. Bu şiirde, şair Tatar halkının geçmişte yaşadığı trajik olayları unutmadan tarihten ders alma yeteneğine odaklanır. Yahin, Tatar halkının kültürel ve tarihsel kimliğini koruma ve yaşatma çabasını ön plana çıkarır.

“Hutbe” adlı şiirinde, Yahin, aziz halkının Tatar halkının kaderine duyduğu derin üzüntüyü dile getirir. Bu şiirde, şairin duygusal yoğunluğu ve içten ifadeleri, Tatar halkının tarihsel ve kültürel acılarına odaklanır. Yahin, halkının yaşadığı zorluklara ve acılara rağmen, kendi kimliğine ve değerlerine olan bağlılığını ve direncini vurgular:

Azizdir bu millet, vay azizler.
Üzgündür hem de acılı,
Bu günleri daha çok gürültü patırtısızdır,
İzlemeye değer ve o sağlam kaldı! (Yahin, 1990:173)

Ferit Yahin'in eserlerinde Tatar halkının kaderiyle birlikte küçülen Tatar diline de dikkat çektiği görülmektedir. Bu durum, Tatar halkının tarih boyunca yaşadığı değişimlerin ve zorlukların bir yansıması olarak sunulur. Özellikle 16. yüzyıldan itibaren, Tatarların toplumsal yaşamındaki konumunun değişimi, Tatar halkının kaderiyle yakından ilişkilendirilir:

Aziz halkım, sabrı tercih eder
Gördün hatta, kaynadığında,
Dilinden vazgeçip, kaç dil öğrendin,
Patronları anlamadığımızda. (Yahin, 1998:173)

F. Yahin, “Ana Dilim” şiirinde Tatar dilinin kaderi hakkındaki düşüncelerine devam eder. Şair, bu şiirde Tatar milletinin tarihini ana dilin kaderi üzerinden anlatır ve Tatar dilinin günümüz toplumundaki yeri konusunda derin endişelerini dile getirir.

Yahin, “Ana Dilim” şiirinde, Tatar dilinin toplumsal yaşamdaki yerinin azalması ve tehlikede olması üzerine düşüncelerini ifade eder. Şair, dilin sadece iletişim aracı olmanın ötesinde, bir milletin kimliğinin, kültürünün ve tarihinin taşıyıcısı olduğunu vurgular. Tatar dilinin güçlü bir tarih ve kültürel mirasa sahip olduğunu belirtir ve bu dilin yok olmasının, Tatar milletinin kimliğinin ve geçmişinin bir parçasının kaybı anlamına geldiğini ifade eder:

Ana dilim, seni sattılar
Gereksiz deyip bir kenara attılar
Dilini satan ebeveynler Rus
Olarak dünyaya gelen çocuklara baktılar. (Yahin, 1998:282)

Ferit Yahin'e göre, günümüzde Tatar milletinin hiçbir yetkiliye sabırla boyun eğmemesi ve hakaretlere katlanmaması gerekiyor. Ona göre, Tatar halkının artık diğer halkların önünde diz çöküp af dilemesi veya zulme boyun eğmesi gerekmektedir. Tersine, yüzyıllardır Tatar halkını üzen ve zulmeden diğer halkların, Tatarların önünde diz çöküp af dilemesi, Tatar dilini öğrenmesi ve Tatarlarla o dilde iletişim kurması gerekmektedir.

Yahin'in bu görüşü, Tatar milletinin haklarını ve kimliğini koruma konusundaki kararlılığını ve özgüvenini yansıtır. Ona göre, Tatar halkı artık ezilmişlik ve hor görülme durumunu kabul etmemeli ve kendi haklarını

savunmalıdır. Ayrıca, diğer halkların Tatar halkına karşı gösterdiği saygısızlık ve ayrımcılığın sona ermesi ve bu halkların Tatarlarla daha insani ve eşitlikçi bir ilişki kurması gerektiğini vurgular:

Artık onlar seni anlasınlar
Onlar öğrensinler dilini...
Kırılma, onlar kırılıns önlerinde,
Af dilesinler dizleri üstünde,
Böyle bir durumda yaşamak uygun değil
Ömür boyu böyle sızlanıp. (Yahin, 1998: 173)

Ferit Yahin, dilin ve kültürün korunması konusundaki endişelerini ve duyarlılığını açıkça ifade eder. Tatar dilinin ve kültürünün varlığının önemini vurgularken, dilin yok olmasıyla birlikte Tatar milletinin kimliğinin ve geçmişinin de kaybolacağı uyarısını yapar. Bu şekilde, Yahin'in "Ana Dilim" şiiri, dilin ve kültürün korunması için toplumsal farkındalık oluşturmayı amaçlayan etkileyici bir çağrı niteliği taşır.

Atalarını satan çocuklar
Ülkelerini, dinlerini, dillerini satarlarsa,
Ana dilim, sen onlara dön
Onlar da bizim Tatarlarımız (Yahin, 1998:282).

Yahin'in şiirinde, ebeveynlere yönelik bir çağrı da bulunur. Şair, şaşkın ebeveynlere Tatar dilinin geri dönmesini ve onları yeniden şanlı "Tatar" adıyla anmayı hayal eder. Bu, dilin ve kültürün gelecek nesillere aktarılması ve yaşatılması için aile içindeki rolün önemini vurgular.

Bu çağrılar, Ferit Yahin'in dilin ve kültürün korunması için duyduğu derin endişeleri ve umutlarını yansıtır. Şair, Tatar dilinin ve kimliğinin yeniden canlanması ve güçlenmesi için toplumsal bir çaba ve bilinç oluşturmayı amaçlar. Bu şekilde, Yahin'in eserleri, dilin ve kültürün korunması ve yaşatılması için toplumsal bir farkındalık oluşturmayı hedefler ve Tatar halkının birlik ve dayanışmasını güçlendirme amacını taşır.

Ferit Yahin'in şiirlerinde insan hayatının anlamı ve felsefi düşünceler ana motiflerden biridir. "Yıllar Yıllar", "Hakikatle Buluşmak", "Tevekkül Et", "Hayat O...", "Hayatın Tadı", "Melekül-katibin", "Mutlu Olmak" gibi şiirlerinde ve diğer eserlerinde, Yahin insanın varoluşunu, yaşamın anlamını ve insanın içsel dünyasını derinlemesine ele alır.

Yahin'in eserlerinde, yaşamın anlamı ve insanın varoluşu üzerine derin düşünceler ve sorgulamalar bulunur. Şair, insanın hayatını ve yaşamını sorgularken, evrensel ve derin felsefi temaları ele alır. Ölüm, aşk, acı, umut gibi insanın temel deneyimlerini işlerken, bu deneyimlerin insanın iç dünyasındaki yankılarını ve anlamını araştırır.

Ferit Yahin'in "Melekül-katibin" şiirinde insan hayatını açık bir kitaba benzetmesi oldukça anlamlı bir metafordur.

Bizim hayatımız açık bir kitaptır,
Bir gün gelecek, o da kapanacak,
Ve sonra birisi bunu okur,
Günahları bularak tökezleyecek. (Yahin, 1998:323)

Şiirin lirik kahramanının perspektifinden bakıldığında, hayat bir tür defter kalınlığında küçük bir kitap gibi tasvir edilir. Bu kitap, insanın tüm düşüncelerini, duygularını, eylemlerini ve yaşamının tüm sırlarını içinde saklar. Her insan, bu kitabın sayfalarına kendi yaşam öyküsünü yazarak katkıda bulunur.

Bu metafor, insanın yaşamını anlamaya ve değerlerini anlamlandırmaya yönelik derin bir çağrışı içerir. Hayatın bir kitap gibi olduğu düşüncesi, insanın yaşamını bir bütün olarak görmesine ve her anın önemini fark etmesine yardımcı olur. Bu şekilde, lirik kahramanın perspektifi, hayatın anlamını ve değerini araştırmaya teşvik eder.

Ferit Yahin'in "Hayat O..." adlı şiirinde, insan yaşamını doğanın çeşitli yönleriyle anlatması oldukça etkileyici bir metafor kullanımınıdır. Bu şiirde, doğanın değişen ve çeşitli yönleri, insanın yaşamının farklı aşamalarını ve deneyimlerini temsil eder:

Hayat karanlık bir sık orman,
Hayat geniş bir kırlık alan,
Hayat fırtınalı bir deniz ve
Hayat o ibaret dağlardan. (Yahin, 1998:261)

Ferit Yahin'e göre, kanatları olan bir insan, yaşamın zorluklarına sabırla katlanmalı ve gelen sevinçleri kabul etmelidir. Bu metafor, insanın yaşamındaki deneyimleri ve zorlukları anlamaya yönelik derin bir çağrışı içerir.

F. Yahin, "Mutlu Olmak" adlı şiirinde mutluluk imgesini şöyle anlatır:

Kaygı toplayıp, hesretler taşıyıp sırtta,
Hayatının geçtin mi denizini?
Toprağı sürmek ve neşe ekmek için
Çekemedim mutluluk boğasını (Yahin, 1998:405)

Şair, "Yıllar, Yıllar" adlı şiirinde insan yaşamının kesintisiz akışını şöyle verir:

Yıllar, yıllar..
Geri dönmeyi bilmiyorlar
İleri giderler de giderler Devam edecekler,
Biz zaten perde arkasındayız.
Bizden sonra da çocuklar... (Yahin, 1998:103)

Ferit Yahin'in şiirlerinde insan hayatını akan sulara benzetmesi oldukça derin bir metafordur. Bu metafor, insanın yaşamının geçici ve sürekli değişen doğasını vurgularken, aynı zamanda zamanın akışının insan yaşamı üzerindeki etkisini de anlatır.

Yılların akan sulara benzetilmesi, zamanın sürekliliğini ve insan yaşamının kaçınılmaz değişimini ifade eder. Akan suyun geri dönüşü olmadığı gibi, insanın geçmişte yaşadığı anlar da geri gelmez. Bu, insanın yaşamındaki geçmişin önemini vurgularken, aynı zamanda geleceğe doğru ilerlemenin önemini de hatırlatır.

Ferit Yahin'in eserlerinde insanın misyonu ve insanlığın misyonu önemli bir tema olarak işlenir. Şiirlerinde insanın özü ve varoluşsal amacı derinlemesine incelenirken, aynı zamanda insanlığın genel misyonu da vurgulanır.

... Şair olarak doğunca, ne yaparsın?
Yazmadan duramıyorsun işte,
Hatta dudağını ısır sen... (Yahin, 1998:204)

Ferit Yahin'in "Övgü" şiirinde gönülden gelen şiir sözlerini "Kur'an"ın sözlerine benzetmesi, şiirin kutsallığını ve derinliğini vurgulayan güçlü bir metaforudur. Bu benzetme, şairin şiirin gücünü ve etkisini ifade etme biçimindeki derin inancını yansıtır:

Birileri seni Kur'an sözü gibi
Hüda'dan diye kabul ederler,
Ve birilerinin hafızası zayıftır
Sadece el silkip giderler. (Yahin, 1998:309)

Dolayısıyla yazar burada şairlerin düşüncelerinin Allah'tan olduğu fikrini aktarmaktadır. Aynı zamanda F. Yahin "Şiirin Sırrı" adlı eserinde şiir yazmayı en büyük eylemlerden biri olarak görmekte ve bunu Allah'a ibadet etmekle aynı şey olarak değerlendirmektedir:

Şiir yazmak da bunlardan biri
Güzel ve beyaz bir ruh onu doğurur,
Bu nedenle ibadete eşdeğerdir,
Şiir ruhu cennete götürür. (Yahin, 1998:359)

"Şiirin Sırrı" adlı eserde, şairlik eyleminin büyüklüğü ve kutsallığı vurgulanır. Şairlik, yaratıcılığın ve ilhamın en yüce ifadesi olarak görülür ve şairlerin bu yaratıcı gücü kullanırken, aslında Allah'a ibadet ettikleri düşünülür. Şiir yazmak, Allah'ın yarattığı dünyanın bir yansıması olarak kabul edilir ve bu eylem, insanın içsel dünyasını ifade etmenin ve manevi arayışının bir yoludur.

Ferit Yahin'in eserlerinde insanın varoluşunun anlamını bulma süreci genellikle dinî kavramlarla ilişkilendirilir. Özellikle "İbadet İş Değildir" gibi şiirlerinde, insanın yaşamının anlamını Allah'a olan güven ve tevekkülle ilişkilendirir. Bu şekilde, Ferit Yahin'in eserlerinde insanın varoluşunun anlamı dinî kavramlarla açıklanırken, yaşamın derinliklerine inme ve manevi olarak beslenme süreci vurgulanır. İnsanın hayatındaki anlamı bulma çabası, Allah'a olan bağlılık ve güvenle iç içe geçmiştir ve bu da şairin eserlerinde sıkça vurgulanan bir tema haline gelmiştir.

Ferit Yahin'in eserlerinde bu temanın devam ettiği görülür. “Gönül Gamı Gönülleri Ateşe Verdiğinde”, “Şairlerin Önünde Güneş Batsa”, “Göl Kıyısından Hüzün Taştığında” gibi şiirlerinde, lirik kahramanın ruhsal destek arayışında Kur'an'ı açması bu temayı güçlendiren örneklerdir. Bu, şairin eserlerinde sıkça görülen bir motif olarak öne çıkar.

Eğer kader ağır yükünü yükleyip
Belimi ikiye bükse
Dünyeviliğe boyun eğip,
Rabbimden vazgeçmedim. (Yahin, 1998:153)

“Kaderden Gelende Hata Yoktur” şiiri, Ferit Yahin'in insanın yaşamındaki kaderin önemine ve kabul edilmesi gerektiğine yönelik bir davetiye niteliğindedir. Bu şiirde, şair insanın yaşamında karşılaştığı her olayın Allah tarafından belirlendiğine, dolayısıyla kaderin insanın hayatında önemli bir rol oynadığına vurgu yapar.

Ferit Yahin'in felsefi lirik eserlerinde insana bu dünyada verilen görevi ve insanın yerine getirmesi gereken “misyonu” vurgulaması, onun şiirlerinin merkezinde yer alır. Yahin, insanlık misyonunu ve şairin misyonunu ele alırken, ölüm ve ölümsüzlük temalarını da sıkça işler. Bu temalar, Yahin'in şiirlerinde insan ruhunun sonsuzluğu ve ilahi boyutlarını derinlemesine keşfetme arzusunu yansıtır.

Örneğin, “Nefsin Hükmüne Verilen Ruh” şiirinde Yahin, insan ruhunu ilahiliğin tüm renklerini bir araya toplayan bir madde olarak betimler. Bu, ruhun ilahi bir öz taşıdığı ve bu dünyanın sınırlamalarından daha geniş bir perspektife sahip olduğu fikrini vurgular. Şiirde, ruhun bu dünyanın “serbest kenarını” dar bir şekilde görmesi, ruhun dünyaya ait olmayan, daha büyük bir varoluşsal gerçekliğin parçası olduğunu ima eder.

Ferit Yahin'in şiirlerinde tövbe etme ve Allah'tan bağışlanma dileme temaları özel bir önem taşır. Şair, insanın manevi arınma ve aydınlanma yolunda tövbenin ve bağışlanma dilemenin merkezi bir rol oynadığını vurgular. Bu temalar, insanın ruhsal arayışında önemli bir yer tutar ve Yahin'in dini ve felsefi bakış açısını yansıtır.

Örneğin, “Tekrarı Olmayan Hayat” şiirinde, Ferit Yahin insan ruhunun “karanlıktan” aydınlığa kavuşmasının tek yolunun Allah'tan af dilemek ve tövbe etmek olduğuna inanır. Bu şiirde, tövbe ve bağışlanma, ruhsal bir dönüşüm ve arınma sürecinin anahtarları olarak sunulur. Şair, tövbenin insanın manevi karanlıktan çıkıp aydınlığa ulaşmasında kritik bir adım olduğunu vurgular.

Bu hayatı tekrar yaşamak olmaz.
Düzelmeden olmaz yapılan hatayı,
Sadece tövbe ve mağfiret isteyip
Ruhu aydınlatırız, karanlıktan. (Yahin, 1998:160)

“Söz ve Amel” şiirinde tövbenin faydalı eylemiyle ilgili ifade şöyle devam eder.

Tövbeden kaçıp yoldan çıkmış
Yolsuzlar cennete yükseldi,
Diye yalan sözü söylemiş
Boynuna bir taş asmıştır. (Yahin, 1998:197)

Ferit Yahin’in şiirlerinde tövbe ve bağışlanma, insanın manevi temizliği ve doğru yola yönelmesi için vazgeçilmez unsurlardır. Tövbe, insanın içsel dönüşümünü ve Allah’a olan bağlılığını ifade ederken, samimi ve doğru bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanır. “Affede Gör” şiirinde, tövbenin kabulü ve Allah’ın bağışlaması, lirik kahramanın manevi yolculuğunda merkezî bir tema olarak öne çıkar. Yahin’in bu temaları işleyişi, okuyuculara derin manevi ve ahlaki mesajlar sunar.

Tövbe ruhu güçlendirir,
Bedenimde huzur bulur,
Namaz olmazsa beden ağırlaşır,
Affede gör, ey Gaffar! (Yahin, 1998:301)

F. Yahin’in insan-Allah ilişkisine dair düşünceleri “Mevlidü’n-Nebi”, “Peygamber”, “Allah’ın Kazası”, “Cennet Çeşmesi’nin Sırrı”, “Kudretin Geniştir, Allah’ım”, “Aciz Kaldığımda”, “Ölüm”, “Allah’a Bağlanmış”, “Beden-Ruh Ritmi”, “Dünyaya Karşı Duam” gibi şiirlerde de görülebilmektedir.

Ferit Yahin’in Düzyazılarında Felsefi Yansımalar

Ferit Yahin’in düzyazı eserleri, lirik renkler, anlamlı, duygusal ve psikolojik ayrıntılar açısından oldukça zengindir. Bu detaylar genellikle doğal süslemelerle birlikte kişinin ruhuna ve iç dünyasına yakın bir yerde sunulur. Yazarın kahramanları için doğup büyüdüğü yerin doğası, hayatlarının ayrılmaz, organik bir parçasıdır. Doğa nesnelere, canlı niteliklerle zenginleştirilir ve hiçbir yapaylık hissedilmez. Bu nitelikler, yazarın eserlerini okuyucuya yaklaştırır ve popüler kılar.

Yahin, lirik imgeyi ustaca kullanır ve yerini ve değerini bilir. Edebî detaylar, hayatın kendisinde küçük görünse de edebiyat ve sanatta önemli bir işlevi yerine getirir. Bu detaylar, fikri açıklığa kavuşturur, karakterleri derinleştirir ve daha eksiksiz bir şekilde ortaya çıkarır.

Yazarın eserlerinde, Tatar halkının düşünce merkezini ve dünyaya karşı tutumunu gösteren etnografik detaylar vardır. Bu detaylar, okuyucunun duygusal etkisini artırır ve aynı zamanda lirik bir nitelik taşır. Ferit Yahin’in düzyazı çalışmalarında, yaşamın parlak sahnelerinde, görüntülerin hayata iyimser bir güvenle dolu olduğu gerçeği özellikle dikkat çekicidir.

Ferit Yahin'in edebiyattaki başarılarından biri, okuyucuları hayata yeni bir bakış açısıyla yaklaşmaya teşvik etmesidir. Edebî eserlerinde, hayatın farklılıklarını ve derinliklerini keşfetmeye yönlendirirken, okurların durgunluk ve kayıtsızlık halinden sıyrılarak yaşama daha yakıcı ve davetkâr bir bakış açısıyla bakmalarını sağlar.

Bu tür çalışmalar, edebiyatın sadece bir sanat formu olmanın ötesine geçerek, toplumsal ve kültürel dönüşümlere katkıda bulunan bir araç haline geldiğini gösterir. Ferit Yahin'in eserleri, bu dönüşüm sürecinde önemli bir rol oynar ve okurları daha derin ve anlamlı bir yaşam deneyimine yönlendirir.

Ferit Yahin, 1990'ların sonlarında ulusal gerçekçiliğini etnografik ve ezoterik ayrıntılarla zenginleştiren “Büyükannelerin Duası” adlı öyküsüyle Tatar okurlarını derinden etkiledi. Bu öykü, Garsiya Marques'in büyüleyici gerçekçilik tarzını andırır şekilde, gerçeklikle ezoterik teması harmanlar. Beyaz kolluklu ve beyaz şal giyen büyükanneler, kuraklıktan ve susuzluktan mustarip insanları dualarıyla kurtarır. Ancak bu olay sadece yazarın hayal gücünün ürünü değildir; aksine, Tatar yaşamının temel özü olması gereken ilahi bir sırrın unutulmasıyla ilgilidir.

Şamsutova, 2022'deki çalışmasında (s. 66-67), Yahin'in öyküsünde yoksulluk, korku ve hayat mücadelesi gibi “iş” sahneleri içinde kaybolan ilahi bir sırrın unutulmasını ele aldığını belirtir. Bu, modern hayatın maddi koşuşturmacası içinde, insanların manevi ve kültürel köklerinden kopuşunu eleştiren bir perspektifi yansıtır.

Ferit Yahin'in düzyazılarını değerlendirirken, doğruluk, dürüstlük ve ulusal gerçekçilik ilk olarak dikkat çeken özelliklerdir. Eserlerinde, ulusal gerçekçilik akımının izlerini taşıırken, Tatar kültürünü ve yaşamını etnografik ayrıntılarla hassas ve saygılı bir şekilde ele alır. Bu, okuyucuya zengin bir kültürel deneyim sunarken, aynı zamanda eserlerine derinlik kazandırır.

Yahin'in düzyazılarında, az sözle derin fikirler ve duygular yaratma yeteneği de ön plandadır. Bu, onun Emirhan Yeniki'nin düzyazılarındaki “sessizlik felsefesi”ne benzer özgün bir üsluba sahip olduğunu gösterir. Düzyazıdaki bu kendine özgü üslup, yazma becerisiyle birleşerek, onu diğer Tatar yazarlarının edebî geleneğinden ayırır.

Ferit Yahin, Gomer Beşirov ve Fatih Hüsni gibi diğer Tatar yazarlarının millî gerçekçiliğini Ayaz Gıylacev'in ve Möhemmet Mehdiyev'in ateşli ve millî duruşuyla bir araya getirir. Bu, onun eserlerini nesrin sanatsal mükemmelliğini yükselten ve yeni niteliklerle zenginleştiren bir kalem ustası yapar.

Ferit Yahin'in öne çıkan nitelikleri ve edebî üslubunu belirleyen unsurlar, onu diğer yazarlardan ayıran önemli özelliklerdir. Ferit Yahin'in eserlerinde belirgin bir dünya görüşü ve yaşamı derinlemesine anlama yetisi vardır. Bu, olayları sadece yüzeyde değil, altında yatan derin anlamlarıyla birlikte ele almasını sağlar. Onun eserlerindeki anlatım, lirik bir bakış açısını yansıtır. Olayları ve karakterleri

rengarenk bir prizmadan gözlemlemesi, eserlerine duygusal ve estetik bir derinlik katar. O, hayatı toz pembe göstermek yerine, gerçekçi bir perspektifle sunar. Olayların ve karakterlerin içsel çatışmalarını ve karmaşıklıklarını yansıtırken, okuyucuya gerçekçi bir deneyim sunar. Aynı zamanda Ferit Yahin, eserlerinde sıradan insanların inanılmaz zenginliğini keşfetmeye odaklanır. Onun için, insanların günlük yaşamlarındaki küçük detaylar ve iç dünyaları, büyük önem taşır ve bu da eserlerindeki karakterlerin derinliğini artırır. Ferit Yahin, 20. yüzyılın sonunda şekillenen ancak zamanla geri planda kalan Ulusal Gerçekçilik akımına bağlı kalır. Bu akım, sıradan insanların yaşamlarını ve toplumsal yapıları gerçekçi bir şekilde yansıtmayı amaçlar. Ferit Yahin, bu akımın temel prensiplerini eserlerinde sıkça kullanarak, edebî mirasa katkı sağlar (Şamsutova, 2024: 14-15).

Bu çalışmada Ferit Yahin'in 2015 yılında yayınlanan “Kardelen” romanına odaklanacağız. Bu eser için yazar, Tatar edebiyatında Gabdulla Tukay Ödülü'ne aday gösterilmiştir. Roman, yazarın modern düzyazıdaki en güçlü ve en etkili düzyazı eseri olarak kabul edilir. Romanın kahramanı ünlü şairin edebi enkarnasyonudur, diğer karakterler de hayattan alınmıştır; Roman bu nedenle büyük yankı uyandırır. Sonuçta, bundan önce şair K. Bulatova'nın hayatının zorlukları hakkında konuşmaya cesaret eden bir yazar yoktur, F. Yahin bu görevi eseriyle üstlenmiştir.

F. Yahin'in “Umırzaya” adlı romanı, yazar tarafından “metafizik roman” olarak adlandırılmıştır ve 2014-2018 yılları arasında yayınlanan 7 ciltlik seçilmiş düzyazı eserlerinin beşinci cildinde yer almaktadır. Bu eser, Tataristan Kitap Neşriyatı tarafından 2015 yılında yayınlanan versiyonda yaratıcı yönü dikkate alınmaksızın sadece “roman” olarak adlandırılmıştır.

“Umırzaya” romanının yazım tarihi 31.03.2009 ile 14.01.2010 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Eser, klasik roman formlarına uygun bir yapıya sahiptir ve genellikle “Giriş”, “Gelişme” ve “Sonuç” bölümlerinden oluşur.

Gelişme bölümü, beş bölüme ayrılmıştır ve her bir bölüm ayrı alt bölümlerden oluşur. Ana karakterler olan Kerime, Sabira, Gazizçik, Fehri ve Henife Galiyevna, kaderlerine, duygularına, özlemlerine ve hayat anlayışlarına göre gelişirler. Ancak, dördüncü bölümden itibaren hikâyenin beklenmedik bir yöne doğru gitmeye başladığı ve karakterlerin tamamen değiştiği bir döneme girilir.

Toplum yasalarının bireyin kaderi üzerindeki etkisi, E. Yeniki'nin “Saz Çiçeği”, “Reşe”, “Söylenmeyen Vasiyet” gibi eserlerinde ve É. Bayanov'un “Çalıntı Ay” gibi modern koşullara uygun eserlerinde kendini farklı yollarla gösterir. Bu, objektif tarih ve gerçeklik algısının güçlenmesiyle birlikte her zaman görmezden gelinen gerçekliklerin farklı bir şekilde değerlendirilmesinin sonucudur. “Umırzaya” gibi eserlerin sosyal ve estetik önemi, hayattaki tipik karakterlerin doğru ve eksiksiz bir şekilde yansıtılmasıyla belirlenir. Genelleme ve bireyselleştirmenin başarıyla gerçekleştirilmesi, hayat dersinin en yüksek sanatsal düzeyine ulaşabilmesi için önemli bir koşuldur. Batı edebiyatından

ziyade Doğu edebiyatının şekillendirdiği ve Batı'ya taşınan gerçeklerin bolluğu, “metafizik gerçekçilik” olarak nitelendirilen bir yaklaşımı karakterize eder. Bu yaklaşım, aynı anda farklı düzeylerde gerçekleştirilir ve etnografik ayrıntılara, sessizlik felsefesine sahiptir (Şamsutova, 2021).

“Umırzaya” romanında da bu temalar önemli bir yer tutar. Henife Galiyevna, oğlunun mutluluğunu isteyen bir anne olarak kendi fikirleri ve endişeleriyle hareket eder. Kardeşi Gölşat Faikovna'ya dertlerini anlatır ve Gazizçik'in aşkını Kerime'ye nasıl anlattığını aktarırken, bu duruma Sabira'nın müdahil olmasını da anlatır. Oğulları ve ailesi için kaygı duyar ve onların mutluluğu için çaba sarf eder. Bu görevi kardeşi Garif'e verir. Ancak, beklenmedik olaylarla dolu bir hikâyede daha da şaşırtıcı gelişmeler yaşanır. Garif, Sabira ile evlenir ve düğün hazırlıkları sürerken Kerime ansızın ortadan kaybolur. Bu olaylar, okuyucunun iç dünyasında acıların ve mücadelelerin şeklini alır ve hikâyenin ilerleyişini etkiler.

Romanda her karakterin kaderi, yaşamın gerçekleri çerçevesinde belirginleşir. Her cümle, yazarın yeteneğini, zekasını, bilgisini ve insanın kaderine duyduğu üzüntüyü yansıtır. Okurken bazen sessizlik hâkim olur ve yürek dolu dolu hissedilir. Bu duyguların ortaya çıkmasının temel nedeni, metafizik duyguların harekete geçmesi ve hayatın gerçeklerini anlama, adaleti savunma çabasıdır.

Romandaki kahramanlar, genellikle yüksek ideallere sahip kişiler olarak tasvir edilir. Onlar, dünyayı tecrübe etmiş ve deneyim kazanmış bireyler olarak görülürler. Bu karakterler bazen sadece eserin içinde belirirler ancak ana karakterlerin karakter oluşumunda önemli bir etkiye sahiptirler.

Yazar, bu tür insanları genellikle güzel ve zengin tabirlerle betimler. Bu kişiler, dışarıdan bakıldığında parlayan ve başarılı gibi görünenlerdir, ancak gerçekte umursamaz, anlamsız, tembel veya dalkavuk olanlarla karşılaştırıldıklarında gerçek doğaları ortaya çıkar. Karakterlerin bu şekilde iki farklı gruba ayrılmasında hiçbir sistematiklik yoktur ve bu durum eserin karmaşıklığını ve gerçekçiliğini artırır.

Ferit Yahin, her türlü adaletsizliğe, sahtekârlığa ve insanların duygularının incinmesine karşı oldukça duyarlı bir yazardır. İyi ile kötünün geleneksel çatışması ve yeniliğin zaferi gibi aşırı basitleştirilmiş konuları ele almaz; yaşamın karmaşıklığını ve toplumun gelişiminde, kişilerin ilişkilerinde kaçınılmaz olan rahatsızlıkları ve dramatik anları fark eder.

“Umırzaya” romanında Kerime'nin trajik kaderi, masumiyeti ve yetenekleriyle büyük bir Tatar şairi olacak bir insanın yaşadığı haksızlığı ve felaketi anlatır. Zerre kadar günahı olmayan bir çocuk olan Kerime, kendi ülke çıkarlarını koruma adı altında kıskançlık duygularına hizmet edenlerin oyununa gelir ve trajik bir sonla karşılaşır.

Bu düzlemde, insanın insanlığını, neşesini, güzelliğini, adaletini, hakikatini ve ilişkilerin uyumunu tanıma yeteneğinin yazar için en önemli konulardan biri olduğu anlaşılır. “Umırzaya” romanı, Tatar yaşamıyla bağlantılı açık gerçekleri

anlatan güçlü bir eserdir. Okurken Tatar kimliğini hissettiren ve okuyucuya derin bir saygı, huşu ve heyecan hissi veren bir eserdir. Bu roman, klasikler arasında yer alacak niteliklere sahiptir.

“Umırzaya” romanındaki ana karakterlerden biri olan Kerime Dulatova, gerçek Tatar yaşamından ilham alınmıştır. Onun prototipi, Tatar halk şairi Klara Bulatova’nın kaderi ile yakından ilişkilidir. Kerime’nin yaşadığı yerden, ailesinden ve hatta giydiği kıyafetlerden bile gerçeklikle bağlantılı olduğu görülür. Ferit Yahin, sevilen şair Klara Bulatova’nın kaderini anlatarak onu büyütmiş ve 20. yüzyılda bir Tatar kadınının zorlu yolunu hayal etmiştir. Bu şekilde, roman Klara Bulatova gibi büyük yürekli kadınlara ve Tatar kadınlarına derin bir saygıyla bakmamızı sağlar.

Klara Bulatova, hayatında karşılaştığı engelleri aşacak gücü kendinde bulmuştur. İlk başta pes etmiş olabilir ancak sevdikleri tarafından desteklenerek adaletin peşinde koşmuştur. Ancak “Umırzaya” romanında Kerime Dulatova tamamen yalnızdır. Hatta en yakın arkadaşı Sabira bile, şairin şiirlerini öğrenmekten çekinmeyerek Kerime’yi yalnız bırakır. Ancak Kerime, hak ettiği mutluluğu bulur ve hatta şiirlere sahip çıkar, bu da onun karakterinin güçlü yanlarını ortaya koyar.

Adalet, doğruluk ve ilişkilerin uyumu gibi kavramlar, yazar için insanlığı, neşeyi ve insanın güzelliğini tanımanın önemli konularıdır. Bu kavramlar, insanın özünü ve insanı insan yapan nitelikleri yansıtır. Ferit Yahin’in eserleri, bu temel insan değerlerini anlama ve vurgulama üzerine kuruludur.

Sonuç

Ferit Yahin’in çalışmasının incelenmesiyle aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Onun yaratıcılığı gelişmekte ve mükemmelleşmektedir. Aadel bir kişi olarak döneminin güncel konuları ve sorunlarını nasıl bulacağını bilmekte ve kamuoyunun dikkatini daha önemli, daha az ihmal edilen konulara yönlendirmektedir.
2. O, Genellikle şiirlerinde gündeme getirdiği her konuya somut cevaplar ve çözümler bulmayı, okuyucuya çözüm önerileri hazırlamayı sevmektedir.
3. Ancak düzyazılarında büyük yazarın sadece hayatın getirdiği yenilikleri ve çelişkileri anlatamayıp hayat felsefesini tasviri olarak dile getirdiği durumlar da görülmüştür. Mutlak kafa karışıklıkları onun eserlerine de yansımıştır. Yazar, gerçekliği yalnızca belirli bir tanımlama yönteminin yardımıyla tanımlamanın imkansız olduğunu anlamış, bu nedenle “metafizik gerçekçilik” yöntemine başvurmuştur. “Sihirçi Kız” eserindeki gibi “metafizik realizme” de “Umırzaya” romanındaki gibi gerçekçi tasvire de başvurmuştur.
4. Yahin’in şiirinde ve düzyazısında, insan yaşamının yeri, amacı hakkındaki yeni felsefi, estetik, sosyo-kültürel görüşler yansıtılmıştır. Yazarın bu görüşleri,

dünya algısının, vizyonunun ve sanatsal ifadesinin kendine özgü bir paradigmaya dayandığını göstermektedir.

5. Ferit Yahin'in eserlerindeki zaman aralığının genişliği, hem karakterlerin güncel yaşamlarını hem de geçmişlerini kapsar. Bu, hikayelerin ve romanların zenginliğini ve derinliğini artırır. Yakın, karakterlerinin düşünceleri, hayalleri ve anıları aracılığıyla zaman dilimlerini genişletir. Bu sayede okuyucular, karakterlerin sadece bugünlerini değil, aynı zamanda geçmiş yaşantılarının önemli anlarını da keşfederler.

Yahin'in eserlerinde, karakterlerin yanı sıra dönem ve zaman dilimleri de önemli bir yer tutar. Okuyucular, karakterlerin yaşadığı dönemi, zamanın akışını, dönüm noktalarını ve gelişimleri gözlemleyerek daha derin bir anlayış elde ederler.

6. Varoluşçuluğun etkisi, Yahin'in eserlerinde insanın varoluşsal kaygıları, özgürlük arayışı ve kimlik sorunları gibi temalarla kendini gösterir. Tatar halkının tarihindeki "endişe çağı" ile örtüşen bu temalar, Yahin'in şiir ve düzyazılarında içsel çatışmaları ve anlam arayışlarını yansıtır. Aynı zamanda Yahin'in eserleri, insanın Tanrı ile olan ilişkisini ve bu ilişkinin hayatın anlamını nasıl şekillendirdiğini derinlemesine ele alır. Şiirlerinde sıkça karşılaşılan dini temalar, onun Allah'a olan derin inancını ve bu inancın insan yaşamındaki önemini vurgular. Yahin'in şiirleri, okuyucularına hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli mesajlar vererek, onları derin düşüncelere sevk eder.

Bu çalışmada, Ferit Yahin'in yaratıcı mirası, Tatar edebiyatında postmodernizm ve varoluşçuluğun etkileri bağlamında incelenerek, Tatar halkının tarihindeki önemli ideolojik kavramlar ve bireysel varoluşsal kaygılar arasındaki bağlantılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yahin'in sanatsal mirası, Tatar kültürünün ve kimliğinin sanatsal ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Onun eserleri, Tatar edebiyatında benzersiz bir yol bularak, okuyucunun dikkatini çeker.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Alsu Shamsutova (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Кайнаклар

Şamsutova, A. (2021). Şağıyr Ferit Yexin icatında icadi ėzlenüvler hem tabışlar // Sbornik Materialov Mejdunarodnogo kruglogo stola “Natsionalniyı literaturı v kontekste kulturnoy integratsii”. Kazan, Akademiye nauk Tatarstana. S.282-287.

Şamsutova, A. (2021). Traditsii aşugow w sovremennoy tatarskoy poezii (na primere poezii Radifa Gataşa i Farita Yexinà) // Sbornik materialov Mejdunarodnoy konferentsii “Aşiq Elesger: Sazin Sehri ve Sözüñ Şöhreti” mövzusunda Beynelxalq Elmi Konfrans. Baki Şeheri (24 may 2021-ci il). S.118-127.

Şamsutova, A. (2022). Tatar and Turkish Literatures in the Cultural Context Of Postmodernism in the End Of The 20th – Early 21st Centuries (Murat Uzun bēlen bērlēkte yazıldı) doi: 10.26907/2311-2042-2022-18-1-46-74 // Tatarica: Literature. №2. R.46-79.

Yahin, F. (1998). His kērfēgēmdē küz yeşēñ. Şigriy eserler cıyıntığı. Kazan: TGCN. 431 b.

Yahin, F. (2000). Ak ebiyler doğası: Hikeyeler, povēstlar. Kazan: Tatar kit. neşr. 255 b.

Yahin, F. (2014). Umırzaya. Kazan: Tatar kit. neşr. 287 b 7.

Yahin, F. (2015). Şıgırlar hem poēmalar: Poēziye. Altınçı tom. Kazan: «Süz» neşriyeti, 2015.439 b.

Yahin, F. (2015). Şıgırlar hem poēmalar: Poēziye. Bişēñçē tom. Kazan: «Süz» neşriyatı, 2015. 429 b.

Yahin, F. (2024). Koyaşnı kürem elē: Şıgırlar. Kērēş süz – Alsu Şamsutowa. Konya, 2024. 142 b.

ФИЛОСОФСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ФАРИТА ЯХИНА

АННОТАЦИЯ

Творческое наследие Фарита Яхина – это сложный идейно-художественный феномен, в котором нашли свое продолжение отзвуки восточных поэтов «метафизиков», а также идеи национального самоопределения татарского народа. Его поэтические произведения лучше всего поддается осмыслению в контексте постмодернизма и экзистенциализма, двух направлений, которые возникли в татарской литературе в 80-е гг. XX столетия.

Фарит Яхин путем сказаний в поэтической форме демонстрирует нам изменение системы традиционных ценностей народа, национальных ориентаций и, что еще важнее, систему традиционных знаний татарского народа. В его поэзии ощущаются тенденции непосредственного участия читателя (слушателя) в создании, сохранении истории, языка, культуры татарского народа. Поэт громким голосом призывает обратить внимание, что видоизменяется и искажается вся традиция, история и культура.

В его стихах также мы можем проследить стиль «великолепия», созданный еще в далекие столетия ашугами и наиболее распространенную «любовную лирику». В них мы слышим голоса “озанов”, “ашыгов”, “Деде”, “жырау”. Фарит

Ягин не только доволствуется рассказами о повседневной жизни татарского народа, он как советчик, лечит душу нации. Он сказитель, мудрец и поэт в одном лице.

Следует заметить, что у поэта Фарита Яхина в разных жанрах используются разные по смысловой нагрузки мотивы, образы и сюжеты. Например, если одни мотивы предназначены для общественно-героических произведений, другие мотивы встречаются в любовной лирике. Даже манера письма в разных стилях различна и зависит от концептуального содержания послания. Наиболее распространенным жанром в лирике поэта являются «устаднамэ», дастаны, эпосы в стихах, любовная лирика, в стиле «великолепия». В связи с этим представляется интересным исследование философских размышлений, системы образов в поэзии и в прозе Фарита Яхина и определение основных идейных концепций в «век тревоги» татарской истории.

Произведения в жанре «устаднамэ» посвящены раздумьям об эпохе, бытию человека: “Тарихка тасвир” (“Описание истории”), “Замана килер, китэр...” (“Эпоха приходит и проходит.”), “Колшәриф монологы” (“Монолог имама Кул Шарифа”), “Туган телем” (“Родной мой язык”), “Милләткә юату сүзе” (“Слова утешения народу”), “Татар”, “Урда” (“Орда”), “Хәтбә” (“Наставление”). В поэтическом произведении “Тарихка тасвир” (“Описание истории”) поэт размышляет вслух для своих современников и в своих раздумьях вспоминает масштабы тюркско-татарских границ.

Воспитанному в духе социалистического реализма и наряду с этим утерявшему свое концептуальное самосознание как части великого и масштабного тюркского мира татарскому читателю поэзия Фарита Яхина кажется не совсем «традиционным». Здесь читатель, да и поэты татарской литературы даже сами не могут ответить на вопрос «А что значит традиционный?». О каких традициях мы должны говорить, когда речь идет о татарской поэзии? Ведь татарская культура претерпела несколько трансформаций: в XVI веке и в XX веке. Изучая поэтические произведения поэта, мы пришли к выводу: одна часть поэзии Фарита Яхина написана в стиле «философии тишины». Она тяготеет, скорее, к суфийским традициям, где поэт размышляет о смысле Жизни, Бытия, о Душе как о части Вечности. Другая часть поэзии поэта требует громкого прочтения, именно она звучит как продолжение традиций некогда утраченного ашугского искусства. Поэтому мы можем сказать, что наряду с верностью к классическим традициям татарской поэзии, которые были заложены в начале XX столетия еще поэтом Габдуллой Тукаем, поэзия Фарита Яхина сохранила в себе и оттенки, жанры, звучание поэзии ашугов. А поскольку эта традиция, практически, утрачена в самосознании современного татарского народа, читателя, то и поэзия такого рода кажется не совсем «модным», «традиционным», «новаторским».

Ключевые слова: творчество Фарита Яхина, философские концепции в татарской литературе, татарская проза, современная философская лирика.

XVII. YÜZYILDA İDİL KALMUKLARI İLE RUSLAR ARASINDAKİ MESELELER

MECNUN TARIK YILMAZ*

ÖZ: Moğolistan'da Halhalar ile yaptıkları mücadeleler neticesinde anayurtlarını terk etmek zorunda kalan Kalmuklar, 1562 yılında İrtiş Nehri'ne doğru göç etmişler, nihayetinde Batı ve Orta Kazakistan'a yerleşmişlerdir. Ancak bazı Kalmuk grupları, çeşitli iç ve dış faktörler nedeniyle bu topraklarda uzun süre kalamamışlar, 1625 yılından itibaren belirli periyotlarda batıya doğru ilerlemeye başlamışlardır. Nitekim 1630 yılında Tayşa Ho-Urlük liderliğinde batıya doğru göç eden Kalmuk grupları, tarih literatüründe İdil Kalmukları olarak adlandırılmışlardır. Bu Kalmuk gruplarının batıya doğru göçleri sırasında Astrahan civarındaki Nogay gruplarına saldırması, Rusların onlara tepki göstermesine neden olmuştur. Böylece Kalmuklar ile Ruslar arasında ciddi mücadeleler başlamıştır. Ancak Ruslar, Kalmuklar ile yaptıkları mücadelelerde herhangi bir başarı sağlayamamışlardır. Bu durum, Kalmukların önce İdil Nehri'ne kadar sokulmasına, ardından da hem İdil Nehri civarındaki hem de Kuzey Kafkasya'daki Rus şehirlerine saldırılar düzenlemesine imkân vermiştir. Tayşa Dayçin, iki taraf arasındaki mücadelelere son vermek ve barışı sağlamak amacıyla 1649 yılında Ruslara yemin etmiş, ancak kısa süre içerisinde onu bozmuş ve 1655, 1656, 1657 yıllarında yenilerini etmiştir. Onun torunu Ayuka döneminde de benzer durumlar yaşanmıştır. Kalmuklar ile Ruslar arasında yayılma ve yemine dair meselelerin devam ettiği sıralarda Rusların Kalmuklara karşı misyonerlik faaliyetlerine başlaması iki taraf arasında yeni bir meselenin daha ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu makalenin amacı, XVII. yüzyılda İdil Kalmukları ile Ruslar arasındaki meseleleri ortaya koymaktır. Makale, kronolojik bir düzlemde ele alınmakta ve iki taraf arasındaki meselelere bağlı olarak üç başlık altında incelenmektedir. Makalede kaynak olarak, arşiv belgelerinden ve Rusça literatürden istifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalmuklar, Nogaylar, Astrahan, Ho-Urlük, Dayçin

PROBLEMS BETWEEN THE IDIL KALMYKS AND THE RUSSIANS IN THE 17TH CENTURY

ABSTRACT: The Kalmyks, who had to leave their homeland as a result of the struggles with the Khalkhas in Mongolia, migrated towards the Irtysh River in 1562 and eventually settled in Western and Central Kazakhstan. However, some Kalmyk groups could not stay in these lands for a long time due to various internal and external factors, and they began to move westward in certain periods starting from 1625. As a matter of

* Dr., mecnun.1925@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2002-235X.

(Yazının Geliş Tarihi/Received Date: 13.01.2024, Yazının Kabul Tarihi/Acceptance Date: 16.04.2024)

DOI: 10.47089/ıuad.1419241

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License

fact, the Kalmyk groups, who migrated westward under the leadership of Taisha Kho-Orluk in 1630, were called the Idil Kalmyks in the historical literature. The attacks of these Kalmyk groups on the Nogai groups around Astrakhan during their westward migration caused the Russians to react them. Thus, serious struggles began between the Kalmyks and the Russians. However, the Russians could not achieve any success in their struggles with the Kalmyks. This situation allowed the Kalmyks to first invade the Idil River, and then to attack Russian cities both around the Idil River and in the North Caucasus. Taisha Daichin swore an oath to the Russians in 1649 in order to end the struggles between the two sides and ensure peace, but he soon broke it and took new ones in 1655, 1656 and 1657. Likewise, similar situations occurred during the reign of his grandson Ayuka. While the problems regarding expansion and oath continued between the Kalmyks and the Russians, the Russians started missionary activities against the Kalmyks causing a new problem to arise between the two sides. The aim of this article to reveal the problems between the Idil Kalmyks and the Russians in the 17th century. The study is discussed chronologically, and examined under three sections depending on the problems between the two sides. Archive documents and Russian literature are used as sources in the article.

Keywords: Kalmyks, Nogais, Astrakhan, Missionary, Kho-Orluk, Daichin

Giriş

Cengiz Han zamanında Baykal Gölü'nün batısında ve Altay dağlarının eteklerinde yaşayan Kalmuklar, Moğol İmparatorluğu'nun askerî kanadını teşkil etmişlerdir. Onlar, askerî açıdan bu özelliklerini Cengiz Han'ın torunları döneminde de devam ettirmişler, özellikle Kubilay Han ile batıya giderek 1271 yılında Çin merkezli Yuan Hanedanlığı'nın kuruluşunda rol oynamışlardır. Ancak Kubilay Han'ın ölümünün ardından Çin'de Moğol otoritesinin azalması ve birbiri ardına isyanların yaşanması neticesinde 1368 yılında Yuan Hanedanlığı dağılmış, dolayısıyla Kalmuklar ana yurtlarına geri dönmek zorunda kalmışlardır (Berber, 2014: 37-39).

Ana yurtlarına geri dönen Kalmuklar, burada başka bir Moğol grubu olan Halhalar ile mücadele etmeye başlamışlardır. Kalmuk Tayşası Togan, XV. yüzyılın başlarında Halhaların lideri Argutay'ı mağlup etse de onun halkını itaat altına alamamıştır. Buna karşın Togan'ın ölümünün ardından yerine geçen oğlu Esen, kısa süre içerisinde Halhaları itaat altına almayı başarmış ve kendisini tüm Moğolistan'ın hanı ilan etmiştir (Erdniev, 1985: 25).

Esen'in ölümünün ardından Kalmukların Moğolistan'daki siyasî gücü zayıflamış, Kalmuk-Halha mücadeleleri tekrar başlamıştır. Bu mücadeleler sırasında Halhalar tarafından birbiri ardına yenilgiler alan Kalmuklar, ilk önce 1552 yılında Orhon Nehri'ne, daha sonra da 1562 yılında İrtiş Nehri'ne doğru göç etmek zorunda kalmışlar (Puzanov, 2010: 125) ve nihayetinde Batı ve Orta Kazakistan'ı yurt edinmişlerdir. Ancak bir yandan doğuda Halha baskısı hâlen devam ettiği gibi kuzeydeki güçlü Rus garnizonları ve güneydeki Kazak Ordası tarafından yeni tehditlere maruz kalmaları diğer yandan da zaman içerisinde boy kavgalarının ve otlak bulma meselelerinin baş göstermesi, Kalmuklar arasında

yeni bir göç dalgasına neden olmuştur (Trepavlov, 2002: 411-412). Böylece 1625 yılından itibaren Dalay-Batur, Mangıt, Batur, Çokur, Guşi, Durguçi ve Ho-Urlük başta olmak üzere birçok Kalmuk tayşası, tek göç istikameti olan batıya doğru ilerlemeye başlamıştır (Tepkeev, 2014: 18:21). Bahsi geçen Kalmuk tayşaları arasından özellikle Ho-Urlük'ün batıya göçü önemlidir. Zira Ho-Urlük, etrafına topladığı kalabalık Kalmuk grupları ile beraber 1633 yılında İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgede hanlık kurmuştur. Tarih literatüründe İdil Kalmukları olarak adlandırılan bu gruplar, XVII-XVIII. yüzyıllarda Ruslar ile bazen dostâne bazen de hasmâne olmak üzere ciddi ilişkilerde bulunmuşlardır. Bu çalışmada, XVII. yüzyılda iki taraf arasındaki olumsuz ilişkilere değinilecektir.

İdil Kalmukları-Rus İlişkilerinde Yayılma Meselesi

1630 yılının sonbaharında Tayşa Ho-Urlük, 6 oğlu ve 50.000 Kalmuk ile beraber (Tsürümov, 2007: 48-49) önce Karakum'a, ardından da Emba Nehri'ne göç etmiştir. Bu olay, Astrahan'daki Rus yönetimi ve Ulu Nogaylarla sürekli mücadele hâlinde olan Altıul Nogay mirzalarını Kalmuklar ile ittifak yapmak üzere harekete geçirmiştir. Altıul Nogay Mirzası Saltanay, Kalmuklar ile iletişim kurarak Astrahan civarında ikamet eden Ulu Nogaylara karşı ortak bir saldırı düzenleme teklifinde bulunmuştur (Bogayavlenskiy, 1939: 67). Saltanay'ın teklifini kabul eden Kalmuklar, 27 Aralık 1630 tarihinde Ulu Nogaylara saldırarak çok sayıda ganimet ve esir ele geçirmişlerdir. Bu durum karşında Astrahan nişancıları ve Ulu Nogaylar, Astrahan'dan yaklaşık iki günlük mesafede yer alan Sarazman çayırında Kalmukları kuşattılsa da ciddi bir başarı sağlayamamışlar, esirlerin ve ganimetlerin yalnızca bir kısmını kurtarabilmişlerdir (Novoselskiy, 1948: 224).

Kalmukların Ulu Nogaylar üzerindeki baskısını mücadele yoluyla bertaraf edemeyen Astrahan yönetimi, 1631 yılının Mayıs ayında diplomatik yollara başvurmaya karar vermiştir. Astrahan Askerî Valisi Fyodor Semyonoviç Kurakin, Tayşa Ho-Urlük'e mektup göndererek Ulu Nogayların Rus Devleti'ne bağlı olduklarını, bu nedenle onlara saldırmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Askerî Vali, aynı yılın ağustos ayında Astrahan'daki Kalmuk elçilerine "*Buhara ve Ürgenç'ten Rus şehirlerine gelen ticaret kervanlarının taciz edilmemesi*" yönünde ricada bulunmuştur. Ho-Urlük ise 12 Eylül 1631 tarihinde Askerî Vali'nin isteklerini kabul ettiğine dair yemin etmiştir (RGADA, F. 119, Op. 1, 1640 g., D. 3, L. 1-18). Ancak bu isteklerin Ho-Urlük tarafından hiçbir karşılık beklenmeden apar topar kabul edilmesi ilginçtir. Düşüncemize göre Ho-Urlük, bu istekleri kabul ederek muhtemelen Kalmukların batıya doğru yayılmasında Astrahan yönetimini gaflet içerisine düşürmek istemiştir. Nitekim kaynaklar, 1632 yılında Ho-Urlük'ün İdil Nehri'ne kadar sokulduğunu ve İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgede 40.000-50.000 kişilik karargâh kurduğunu belirtmektedirler (Sançirov, 2011: 68; Miyawaki, 2003: 146).

Ho-Urlük tarafından Astrahan yönetimine verilen sözlerin tutulmadığını, 1633 yılında Kalmuklar tarafından Ulu Nogaylara karşı yeni bir saldırının

düzenlendiğini görmekteyiz. 13 Nisan 1633 tarihinde yaklaşık 1.800 Kalmuk, Tepkir çayırındaki Urus ve Kanay mirzalara bağlı Ulu Nogay gruplarına saldırarak çok sayıda kişiyi esir almıştır. Bu olayın üzerine Astrahan yönetimi, Ulu Nogaylara yardım etmek için İvan Aristov komutasında askerî birlik hazırlamıştır. Askerî birlik, 22 Nisan'da Büyük Uzen Nehri kıyısında Kalmuklara yetişse de onlara karşı herhangi bir başarı sağlayamamış, mağlup olmuştur (RGADA, F. 127, Op. 1, 1633 g., D. 1, L. 106, 108-109, 112, 116-118, 139). Tarihçi S. K. Bogayavlenskiy'e göre bu savaş, Rusların siyasî prestijini azaltırken Kalmuklara ün kazandırmış; ayrıca daha önce Astrahan kuvvetleri hakkında yeteri kadar bilgisi olmayan Tayşa Dayçin¹, bu savaşın ardından kendisini İdil Nehri civarındaki bozkırların efendisi olarak kabul etmeye başlamıştır (Bogayavlenskiy, 1939: 69). Bu savaşın Kalmuklar açısından başka bir olumlu sonucu da İdil Nehri'nin doğusunda tutunamayacağını anlayan bazı Ulu Nogay gruplarının Don Nehri'ne göç etmesidir (Mannapov, 2008: 156). Ancak Ulu Nogaylar tarafından gerçekleştirilen bu göç hareketi son değildir. Zira İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgede kalabalık bir sayıya ulaşan Kalmukların Ulu Nogaylar üzerindeki baskıları devam etmiş, dolayısıyla da Ulu Nogayların yaşam alanı kısıtlanmıştır. 9 Ocak 1634 tarihinde İdil Nehri'nin doğusundaki Ulu Nogaylar, Kalmuklar tarafından yeni bir yenilgi almış, bunun sonucunda da Ulu Nogayların bir kısmı daha buldukları bölgeyi terk etmiştir. Tarihçi V. V. Trepavlov'a göre bu olayın ardından İdil Nehri'nin sol kıyıları, yani doğusu, "Nogay tarafı" yerine "Kalmuk tarafı" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Trepavlov, 2002: 407).

Ulu Nogayların İdil Nehri'nin doğusunu terk etmelerinin ardından Kalmukların hâlâ yayılma çabası içerisinde olduklarını ve bu kez İdil Nehri civarındaki ve Kuzey Kafkasya'daki Rus şehirlerine saldırılar düzenlemeye başladıklarını görmekteyiz. Bu durum, Ruslar ile Kalmuklar arasında yayılma meselesinin hâlen devam ettiğine işaret eder.

İdil Kalmukları-Rus İlişkilerinde Yemin Meselesi

Bitmek bilmeyen iç meselelerden dolayı güç kaybederek 1616 yılında Rusların denetimine giren Ulu Nogay Ordası (Alpargu, 2016: 428), kısa süre içerisinde İdil Nehri civarındaki ve Kuzey Kafkasya'daki Rus şehirlerini doğudan gelebilecek dış tehlikelere karşı korumada tampon vazifesi görmeye başlamıştır. Ancak Ulu Nogayların Kalmuk baskısına dayanamayıp 1633-1634 yıllarında gruplar hâlinde İdil Nehri'nin doğusunu terk etmeleri, bahsi geçen bölgelerdeki Rus şehirlerini tehditlere açık hâle getirmiştir. Ayrıca Rus Devleti'nin dönem itibarıyla güney sınırlarında Lehistan ve Litvanya ile ciddi mücadelelere girişmesi, doğuda yeterince askerî kuvvet konuşlandırılmamasına, dolayısıyla da doğuda Ulu Nogayların askerî gücüne her zamankinden fazla ihtiyaç duyulmasına

¹ Ho-Urlük'ün oğludur. 1633 yılında Büyük Uzen Nehri kıyısında Ruslar ile Kalmuklar arasında meydana gelen savaşın ardından yapılan anlaşma sırasında kendisini babasının mirasçısı olarak tanımlamıştır. Bkz. (RGADA, F. 127, Op. 1, 1633 g., D. 1, L. 144).

neden olmuştur. Bu sebepten dolayı özellikle Astrahan yönetimi, bölgeden daha fazla Ulu Nogay göçünü engellemek amacıyla sert tedbirlere başvurmuştur. Mesela, Boris Mirza Kalmuklarla iş birliği yaptığı, Ali ve Çubarmamet mirzalar Kırım ile iletişim kurduğu ve Ak Mirza Kırım'a kaçmaya çalıştığı gerekçeleriyle Astrahan'da rehin tutulmuştur (Novoselskiy, 1948: 228).

Astrahan yönetimi tarafından Ulu Nogay göçünü engellemek amacıyla yapılan bu girişimler sırasında, 1635 yılının Ocak ayında, Tayşa Dayçin, yaklaşık 10.000 Kalmuk ile Astrahan önlerine yaklaşmıştır. Buna karşın Astrahan'daki askerî kuvvetler, Kalmuklarla sıcak temasa girmekten imtina etmişlerdir. Herhangi bir mukavemetle karşılaşmayan Kalmuklar ise ele geçirdikleri çok sayıda büyükbaş hayvan ve esirle birlikte geri dönmüşlerdir (RGADA, F. 127, Op. 1, 1635 g., D. 1, L. 1-4, 6-7, 10-13).

İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgede ikamet eden Kalmuklar, Batı Sibirya'daki Kalmuk gruplarıyla yaşadıkları birtakım anlaşmazlıklar nedeniyle bahsi geçen olayın ardından Ruslara karşı herhangi bir saldırı girişiminde bulunmamışlar, hatta Ruslarla olan ilişkilerin düzelmesi için çaba göstermişlerdir. 1636 yılında Tayşa Dayçin, Astrahan'a elçiler göndererek ticaret yapmak için izin istemiştir (Tsürümov, 2007: 58). Dayçin'in isteği, Astrahan yönetimi tarafından kabul edilse ve iki taraf arasındaki ilişkiler dönem itibariyle olumlu bir seyir izlemeye başlasa da bu durum çok uzun sürmemiştir. Dayçin'in oğlu Dayan-Erke'nin 1642 yılının sonbaharında İdil Nehri civarındaki Ruslara karşı gerçekleştirdiği soygun girişiminin ardından iki taraf arasındaki ilişkiler tekrar bozulmaya başlamıştır (RGADA, F. 119, Op. 1, 1643 g., D. 1, L. 5-7, 10). Kalmukların 1644 yılının Ocak ayında İdil Nehri'nin batısına geçerek Kuzey Kafkasya'da yer alan Rus şehirlerinden Terek'e saldırılarının ardından (RGADA, F. 115, Op. 1, 1644 g., D. 1, L. 74-78, 145) ise iki taraf arasındaki ilişkiler tamamen kopmuş, mücadeleler tekrar başlamıştır (RGADA, F. 115, Op. 1, 1644 g., D. 1, L. 146-148; RGADA, F. 127, Op. 1, 1645 g., D. 1, L. 112; RGADA, F. 119, Op. 1, 1644 g., D. 2, L. 62-64).

İlişkilerin yeniden normalleşmesi amacıyla 1645 yılının yaz aylarından itibaren iki tarafın diplomatik temaslarda bulduklarını görmekteyiz. Bu temaslarda Rus tarafı, Kalmuklardan rehin bırakmalarını ve Kırım'a karşı düzenlenecek seferlere askerî destek vermelerini talep etmiştir. Kalmuk tarafı ise bu talepleri başlangıçta reddetmiş (RGADA, F. 119, Op. 1, 1645 g., D. 2, L. 291-293, 331-332), ancak daha sonra Çerkezlerle karşı düzenlenecek saldırılara Rus kuvvetlerinin de katılmaları durumunda bu taleplerin kabul edilmesinin mümkün olabileceğini belirtmiştir. Buna karşın iki taraf arasındaki temaslarda uzadıkça Kalmuk tarafının özellikle rehin bırakma konusunda kaçamak cevap vermeye başlaması, Rusların kafasında Kalmukların güvenilirliğine dair birtakım şüphelerin oluşmasına neden olmuştur (RGADA, F. 119, Op. 1, 1646 g., D. 1, L. 6-10). Netice itibariyle iki taraf arasında gerçekleşen diplomatik temaslarda olumlu sonuçlanmamıştır.

İki taraf arasındaki temasların olumsuz sonuçlanmasını bir bakıma Dayçin'in dönem itibarıyla İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgede bulunmayıp yerinin tez canlı ve diplomasiden yoksun kardeşleri, oğulları ve yeğenleri tarafından vekaleten doldurulmaya çalışılmasına bağlamak mümkündür. Öyle ki 1648 yılında İdil-Yayık nehirleri arasındaki bölgeye dönen Dayçin, barış amacıyla gelen Rus elçilerine olumsuz davranışlar sergiledikleri gerekçesiyle akrabalarını azarlamıştır (RGADA, F. 127, Op. 1, 1648 g., D. 1, L. 34, 131). Bununla birlikte Dayçin, iki taraf arasındaki ilişkilerin tekrar düzeltilmesi amacıyla derhâl Rus temsilcileriyle iletişime geçmiş, Çar'a ihanet etmeyeceğine, Çar'ı düşmanlarına karşı yapacağı mücadelelerde destekleyeceğine ve bir daha Kalmuklar tarafından Rus şehirlerine saldırı gerçekleştirilmeyeceğine dair 1649 yılında yemin etmiştir. (RGADA, F. 119, Op. 1, 1650 g., D. 1, L. 6-9).

İşte bahsi geçen yıl itibarıyla Dayçin tarafından edilen bu yemin, Ruslar ile Kalmuklar arasındaki ilişkilerde yıllarca devam edecek yeni bir meselenin başlangıcı olacaktır. Zira Dayçin, yeminini bozacak ve 1655 (RGADA, F. 119, Op. 1, 1655 g., D. 1, L. 76-80), 1656 (Preobrajenskaya, 1960: 65), 1657 (Khodarkovsky, 1992: 92) yıllarında yenilerini edecektir. Aynı şekilde onun torunu Ayuka da 1673 yılında ettiği yemini (Yılmaz, 2023: 80-81) bozacak ve 1677, 1683, 1710 yıllarında yenilerini edecektir (Tepkeev, 2018: 50-55, 84; Plipçuk, 2015: 142-143). Kalmuk tayşalarının yeminlerini bozmalarının en önemli nedeni, onları Rus liderlerden farklı algılamalarıdır. Rus liderler, Kalmuk tayşaları tarafından edilen yeminleri sadakat ve itaate dair verilen teminatlar olarak algılamışlardır. Kalmuk tayşaları ise yeminleri kendi çıkarları doğrultusundaki düşüncelerini gerçekleştirmek için bir araç olarak görmüşler, dolayısıyla yeminlerde belirttikleri sadakat ve itaate dair ifadelerle sıkı sıkıya bağlı kalmamışlar, kendi çıkarları için daha iyi bir fırsat yakaladıkları takdirde onları bozmuşlardır (Berber, 2010: 101).

İdil Kalmukları-Rus İlişkilerinde Misyonerlik Meselesi

Rus Devleti, çeşitli toprakları ele geçirebilmek ve buralarda yaşayan gayr-i Rus toplulukların merkeze entegrasyonunu sağlayabilmek amacıyla XIV. yüzyıldan itibaren misyonerlik faaliyetlerine başlamıştır. IV. İvan'ın 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı zapt etmesinin ardından ise misyonerlik faaliyetleri bilhassa İdil Nehri civarındaki gayr-i Rus topluluklara karşı sistematik bir şekilde yürütülmüştür (Topsakal, 2009: 139). Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki Kalmuklara karşı yürütülen misyonerlik faaliyetleri istisnâ bir sürece sahiptir. Zira onlara karşı misyonerlik faaliyetleri, ilk zamanlarda Rus Devleti tarafından değil, dindar Rus halkının inisiyatifi doğrultusunda yürütülmüştür. Bunun temel sebebi, Rus Devleti'nin özellikle askerî açıdan müttefiklik ilişkilerini sürdürebilmek amacıyla Kalmukların dinî inancına saygı göstermesi, dolayısıyla da ikili ilişkilere zarar verebilecek muhtemel girişimlerden kaçınmak istemesidir (Cuncuzov, 2014: 70-71).

Rus Devleti'nin ilk zamanlardaki misyonerlik faaliyetlerine dâhil olmasa bile 1660'lı yıllardan itibaren ülke sınırları dâhilindeki Ortodoks Kalmukların himâyesini üstlenmesi, iki taraf arasındaki ilişkilerin gergin bir hâl almasını beraberinde getirmiştir. Öyle ki 1661 yılında Tayşa Monçak, Çar Aleksey Mihayloviç'e gönderdiği elçiler vasıtasıyla Ortodoks Kalmukların kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Ancak Çar, bu talebi reddetmiş, hatta onlar için yerleşim yerleri oluşturmuştur. Bu durum, 1654-1667 tarihli Rus-Leh Savaşı yıllarında Rus Devleti'nin Kırım Hanlığı'na karşı yaptığı mücadelelerde Kalmuklardan askerî destek alamamasına neden olmuştur (Tepkeev, 2012: 22).

Rus Devleti'nin bahsi geçen dönemden itibaren ülke sınırları içerisindeki Ortodoks Kalmukların hâmilliğini üstlendiği gibi 1670'li yıllardan itibaren iç meseleler, siyasî hırslar ve işledikleri çeşitli suçlardan dolayı Rus şehirlerine kaçan Kalmuk aristokratları ve kaçaklarını vaftiz etmeye başlaması (Goryaev, Avliev ve Koltsov, 2018: 44), iki taraf arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Rus Devleti, 1673, 1677 ve 1683 yıllarında Tayşa Ayuka tarafından edilen yeminler sırasında Rus topraklarındaki Ortodoks Kalmukların himâyesini üstlendiğini resmî bir şekilde karşı tarafa kabul ettirerek meseleyi bir bakıma kendi lehine çözmeyi başarsa da (Orlova, 2006: 41-42) bu, sadece kısa bir süreliğine geçerli olmuştur. Zira Rus Devleti, 1724 yılından itibaren misyonerlik faaliyetlerine hız vermiş ve bunu özellikle Kalmuklarla meskûn olan İdil-Yayık nehirleri arasındaki topraklara girerek yürütmüştür. Bu andan itibaren Kalmuklar, misyonerlik faaliyetlerine karşı hem diplomatik hem de fiziksel açıdan tepki göstermeye başlamışlardır (Cuncuzov ve Lyubiçankovskiy, 2017: 180-181; Kurapov, 2020: 41-43).

Sonuç

İdil Kalmukları ile Ruslar arasındaki meseleler hem siyasî hem de sosyal konularla ilişkilidir. İki taraf arasındaki siyasî meselelerin ortaya çıkışından Kalmuklar, sosyal meselelerin ortaya çıkışından ise Ruslar sorumludur. İki tarafın da meseleleri kendi lehine çözmeye çalışması, meselelerin sadece XVII. yüzyılda değil, daha sonraki zamanlarda da devam etmesine sebep olmaktadır.

İki taraf arasındaki meseleler, birbirlerini tetikleyen bir yapıya sahiptir. Nitekim Kalmukların kendileri için güvenli bir yurt bulmak amacıyla batıya göç ederek Rusların ve onlara tâbi olan Ulu Nogayların nüfuzundaki topraklara girmesi, akabinde de bu hareketlerinin kısa süre içerisinde yayılmacı bir tavra dönüşmesi sonucunda iki taraf arasında ilk mesele ortaya çıkmıştır. Bu meselenin çözümü için Rus liderler tarafından sunulan anlaşma şartlarına Kalmuk tayşalarının uymamaları yeni bir meseleyi beraberinde getirmiştir. Rusların Kalmukları devlete entegre ederek bahsi geçen meseleleri tamamen ortadan kaldırmak istemesi ve bu doğrultuda Kalmuklara karşı misyonerlik faaliyetleri yürütmesi ise iki taraf arasında yeni bir meseleye daha neden olmuştur.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Mecnun Tarık Yılmaz (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

- RGADA, F. 115, Op. 1, 1644 g., D. 1, L. 146-148
RGADA, F. 115, Op. 1, 1644 g., D. 1, L. 74-78, 145.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1640 g., D. 3, L. 1-18.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1644 g., D. 2, L. 62-64.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1645 g., D. 2, L. 291-293, 331-332.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1646 g., D. 1, L. 6-10.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1650 g., D. 1, L. 6-9.
RGADA, F. 119, Op. 1, 1655 g., D. 1, L. 76-80.
RGADA, F. 127, Op. 1, 1633 g., D. 1, L. 106, 108-109, 112, 116-118, 139.
RGADA, F. 127, Op. 1, 1633 g., D. 1, L. 144.
RGADA, F. 127, Op. 1, 1635 g., D. 1, L. 1-4, 6-7, 10-13.
RGADA, F. 127, Op. 1, 1645 g., D. 1, L. 112
RGADA, F. 127, Op. 1, 1648 g., D. 1, L. 34, 131.

II. Araştırma Eserler ve Makaleler

- Alpargu, Mehmet (2016). *Nogay Ordası*. Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları (s. 407-439). İstanbul: Ötüken.
- Berber, Oktay (2014). *Kalmuk İstilas ve Türk Dünyasına Etkileri*. [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Bogayavlenskiy, Sergey Konstantinoviç (1939). *Materiali po İstorii Kalmukov v Pervoy Polovine XVII Veka*. İstoriçeskie Zapiski 5 (s. 48-102). Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.
- Cuncuzov, Stepan Viktoroviç (2014). *Kalmiki v Srednem Povoljye i na Yujnom Urale: İmperskie Mehanizmi Akkultüratsii i Problema Sohraneniya Etniçeskoj İdentičnosti (Seredina 30-x Godov XVIII-Pervaya Çetvert XX Veka)*. Orenburg: OGAU.
- Cuncuzov, Stepan Viktoroviç ve Lyubiçankovskiy, Sergey Valentinoviç (2017). *Missionerskaya Deyatelnost Nikodima Lenkeeviça v Kalmitskom Hanstve (1725-1734 Godı)*. *Noviy İstoriçeskiy Vestnik*, 3, s. 172-191.
- Erdniev, Uryubcur Erdnieviç (1985). *Kalmiki, İstoriko-Etnografiçeskie Oçerki*. Elista: Kalmitskoe Knijnoe İzdatelstvo.
- Goryaev, Mergen Sanaloviç, Avliev, Vyaçeslav Nikolayeviç ve Koltsov, Pyotr Mihayloviç (2018). *Rasprostranenie Hristianstva Sredi Naseleniya Kalmitskoy Stepi Astrahanskoj*

Gubernii v Posledniy Treti XVII – XVIII vv. *Gumanitarnie i Yuridiçeskie İssledovaniya*, 4, s. 43-48.

Khodarkovsky, Michael (1992). *Where Two Worlds Met: The Russian State and the Kalmyk Nomads, 1600-1771*. Ithaca-New York: Cornell University Press.

Mannapov, Marsel Muritoviç (2008). K Voprosu o Mejetniçeskih Kontaktah i Letnih Koçevkah Başkir i Kalmıkov v XVII v. v Stepnom Zavolje. *İzvestiya Altayskogo Gosudarstvennogo Universiteta, İstoriya, Politologiya*, 3(4), s. 156-159.

Miyawaki, Junko (2003). *History of the Dzungars: Introductory Survey*. History of Civilization of Central Asia (Development in Contrast: From the Sixteenth to the Mid-Nineteenth Century) 5 (s. 142-152). Paris: Unesco Publishing.

Novoselskiy, Aleksey Andreeviç (1948). *Borba Moskovskogo Gosudarstva s Tatarami v Pervoy Polovine XVII Veka*. Moskva: İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Orlova, Keemya Vladimirovna (2006). *İstoriya Hristianizatsii Kalmıkov*. Moskva: Vostoçnaya Literatura.

Pilipçuk, Yaroslav Valentinoviç (2015). Kalmıtskoe Hanstvo vo Vremena Pravleniya Ayuka-Hana i Ego Otnoşenie s Tyurkami. *Srednevekovie Tyurko-Tatarskie Gosudarstva*, 7, s. 139-151.

Preobrajenskaya, P. S. (1960). *İz İstorii Russko-Kalmıtskih Otnuşeniy v 50-60-x Godah XVII v. Zapiski Kalmıtskogo NİİYALÍ* (s. 49-83). Elista.

Puzanov, Vladimir Dmitreviç (2010). *Voennie Faktori Russkoy Kolonizatsii Zapadnoy Sibiri (Konets XVI-Naçalo XVIII v.)*. [Dissertatsiya na Soiskanie Uçenoy Stepeni Doktora İstoriçeskih Nauk, Rossiyskoe Akademiya Gosudarstvenniy Slujbi pri Prezidente Rossiyskoy Federatsii].

Sançırov, Vladimir Petroviç (2011), K İzuçeniyu Toponimiki Oyratov i Kalmıkov (XVII-XVIII vv.). *Noviy İstoriçeskiy Vestnik: Nauçnoe İzdanie*, 29(3), s. 67-72

Tepkeev, Vladimir Toltaeviç (2014). Kalmıtsko-Nogayskie Otnoşeniya v Naçale XVII Veka. *Oriental Studies*, 2, s. 16-21.

Tepkeev, Vladimir Toltaeviç (2012). O Poyavlenii Pervih Kreşennih Kalmıkov v Moskve v Seredine XVII v. *Noviy İstoriçeskiy Vestnik*, 33(3), s. 18-25.

Tepkeev, Vladimir Toltaeviç (2018). *Ayuka Han i Ego Vremya*. Elista: KalmNTS RAN.

Topsakal, İlyas (2009). *Rus Misyoner Kaynaklarına Göre Rus Çarlığı ve Türkler (1552-1917)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Trepavlov, Vadim Vintseroviç (2002). *İstoriya Nogayskoy Ordi*. Moskva: Vostoçnaya Literatura.

Tsürümov, Aleksandr Viktoroviç ve Kurapov, Andrey Alekseeviç (2020). Hristianizatsiya Kalmıkov v Rossiysko-Kalmıtskom Vzoimodeystvii v Kontse XVII-Seredine XVIII vv. *Vestnik Kalmıtskogo Universiteta*, 48(4), s. 38-45.

Tsürümov, Aleksandr Viktoroviç (2007). *Kalmıtskoe Hanstvo v Sostave Rossii: Problemi Politiiçeskih Vzaimootnoşeniy*. Elista: ZAO r NPP Jangar.

Yılmaz, Mecnun Tarık (2023), Elçilik Dairesi (Posolskiy Prikaz) Belgelerine Göre Tayşa Ayuka'nın 1673 Tarihli Yemini. *Anasay*, 26, s. 78-83.

ПРОБЛЕМЫ МЕЖДУ ВОЛЖСКИМ КАЛМЫКАМИ И РУССКИМИ В XVII ВЕКЕ

АННОТАЦИЯ

После падения династии Юань в Китае калмыки вернулись в Монголию и начали борьбу с халхами за господство над ней. Тайша Эсэн сумел в середине XV в. подчинить себе халхов и провозгласил себя ханом всей Монголии. Однако, после его смерти политическая власть калмыков в Монголии ослабела, и вновь началась борьба между калмыками и халхами. В ходе этих боев калмыки, терпевшие одно за другим поражение, были вынуждены мигрировать сперва к реке Орхон в 1552 г., затем к реке Иртыш в 1562 г., и в конце поселились в Западном и Центральном Казахстане. Из-за внутренних и внешних факторов некоторые калмыцкие тайши не могли долго оставаться и поэтому после 1625 г. начали мигрировать на запад. Среди этих калмыцких тайшей особенно важное значение имеет миграция Хо-Урлюка на запад. Потому что Хо-Урлюк вместе с многочисленными группами калмыков в 1633 г. основал ханство в междуречье Волги-Яика. Эти группы, называемые в исторической литературе волжскими калмыками, в XVII-XVIII вв. имели с русскими серьезные отношения, как дружественные, так и враждебные. Данная статья посвящена проблемам между волжскими калмыками и русскими в XVII в. Тема статьи рассмотрена в хронологическом порядке и разделена на три части в зависимости от проблем между двумя сторонами. Статья написана с использованием архивных источников и русской литературы.

Осенью 1630 г. Хо-Урлюк вместе со своими 6 сыновьями и 50 тыс. калмыков переселился сначала в Каракумы, а затем к реке Эмбе. 27 декабря того же года калмыки напали на больших ногайцев в районе Астрахани и захватили много добычи и пленников. После этого события начались первые войны между калмыками и русскими, но последние не имели никаких успехов. Такое положение позволило калмыкам сначала вторгнуться в реку Волгу, а затем атаковать русские города, как вокруг реки Волги, так и на Северном Кавказе.

Для обеспечения мира и с целью положить конец борьбе между двумя сторонами, Тайша Дайчин дал шерть русским в 1649 г., но вскоре нарушил ее и принес новые в 1655, 1656 и 1657 гг. Точно так же его внук Тайша Аюка нарушил свою шерть, которую он дал в 1673 г., и принес новые в 1677, 1683 и 1710 гг. Самая важная причина, по которой калмыцкие тайши нарушили свои шерти, заключалась в том, что они воспринимали их иначе, чем правители Руси. По сути, шерти, данные калмыцкими тайшами, правители Руси воспринимали, как заверения в верности и послушании. Калмыцкие тайши, напротив, рассматривали шерти, как инструмент реализации своих идей в соответствии с собственными интересами, поэтому они не придерживались строго заявленных в шертах выражений верности и послушания, и нарушали их, если получили лучшую возможность реализовать свои интересы.

В то время, как между калмыками и русскими продолжались проблемы, связанные с экспансией и шертей, русские начали миссионерскую деятельность

против калмыков, что привело к возникновению новой проблемы между двумя сторонами. При этом, со временем правители Руси основали на предалах страны поселения для православных калмыков, а также начали обращать в православие калмыцких аристократов и беглецов, бежавших в русские города из-за внутренних проблем, политических амбиций и различной противоправной деятельности, что еще больше ухудшило отношения между двумя сторонами. Хотя правителям Руси в каком-то смысле удалось решить миссионерскую проблему, но это было действительным лишь в течение короткого времени. Таким образом, с 1724 г. правители Руси активизировали миссионерскую деятельность против калмыков. Эта ситуация заставила калмыцких тайш вновь поднять миссионерскую проблему.

Ключевые слова: Калмыки, Ногайцы, Астрахань, Хо-Урлюк, Дайчин

YAYIN İLKELERİ

GENEL İLKELER:

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi, İdil-Ural Bölgesi hakkında sosyal bilimler alanında yazılan bilimsel makalelerin yayımlandığı uluslararası hakemli bir dergidir.

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi'nde; a) İdil-Ural araştırmaları alanına katkı sağlayan, alanındaki bir eksikliği giderecek özgün makaleler b) İdil-Ural araştırmaları alanını ilgilendiren yayımlara ilişkin tanıtım veya eleştiri yazıları c) İdil-Ural araştırmaları alanına katkı sağlayacak çeviriler/aktarmalar yayımlanır.

Yazıların **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**'nde yayımlanabilmesi için daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya başka bir yayının yayım sürecine girmemiş olması gerekir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek şartıyla yayımlanabilir.

Yazım dili Türkçe olan **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**'nde Yayın Kurulu'nun kararı ile İngilizce ve Rusça dışında Türk şive ve lehçelerinde yazılmış olan makaleler de tüm sayının %30'unu geçmeyecek şekilde yayımlanabilir.

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi, yaz ve kış (Haziran-Aralık) sayıları olmak üzere yılda iki defa yayımlanır ve her yıl bir cilt oluşturulur.

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanan yazıların her türlü ilmî ve hukukî sorumluluğu yazarlarına, telif hakları ise **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**'ne aittir. Dergide yayımlanan yazılar, Yayın Kurulu'nun izni olmaksızın herhangi bir yerde kısmen veya tamamen yayımlanamaz, çoğaltılamaz. Yazılardan ve sair verilerden (istatistik, tablo, fotoğraf vs.) kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılabilir.

YAZILARIN DEĞERLENDİRİLMESİ:

Dergiye gönderilen yazılar öncelikle derginin yayım ilkelerine uyumu açısından değerlendirilir. Derginin yayım ilkelerine uymayan yazılar değerlendirme sürecine alınmaz.

Değerlendirme sürecine alınan yazılar, yazar adları gizlenmek suretiyle Yayın Kurulu tarafından belirlenen iki hakeme gönderilir. Değerlendirme sürecinde yazarın/yazarların kimliğine dair herhangi bir bilgi hakemlere kesinlikle verilmez ve yazarlara da hakem adları kesinlikle açıklanmaz. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olursa yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir ve/veya Yayın Kurulu raporlar üzerinden bir değerlendirme yapmak suretiyle son kararını verebilir. Yazarlar hakemlerin ve Yayın Kurulu'nun eleştiri, tavsiye ve düzeltme taleplerini dikkate alırlar. Varsa katılmadıkları hususları gerekçeleriyle birlikte ayrı bir rapor hâlinde Yayın Kurulu'na bildirebilirler. Hakem raporları beş yıl süreyle saklı tutulur.

Yayım kararı verilen yazılar, Yayın Kurulu'nun uygun gördüğü bir sayıda yayımlanırlar.

Çeviri yazılar telif yazılar ile aynı yayım sürecine tabidir.

Tanıtma yazıları editör onayı ile hakemlere gönderilmeksizin yayımlanabilir.

YAZIM KURALLARI:

Dergiye gönderilecek olan makaleler aşağıda belirtilen düzen çerçevesinde MS Word dosyası olarak (.doc / docx uzantılı) ve ayrıca PDF (.pdf uzantılı) olarak hazırlanmalıdır.

A) Sayfa Düzeni:

Yazı Tipi: Times New Roman

Yazı Boyutu: 11 punto

Dipnot Yazı Boyutu: 9 punto

Satır Aralığı: Tek

Paragraf Aralığı: 6 nk

Paragraf Girintisi: 1 cm

Sol Kenar Boşluğu: 3 cm
Sağ Kenar Boşluğu: 2 cm
Üst Kenar Boşluğu: 3 cm
Alt Kenar Boşluğu: 2 cm

B) Başlık: Bold ve büyük harflerle yazılmalı ve 12 kelimeyi geçmemelidir. Başlığın İngilizce karşılığı küçük harflerle ve Türkçe başlığın altında yer alacak şekilde yazılmalıdır. (İngilizce veya Rusça yazılan makalelerde ikinci dil Türkçe olmalıdır.)

C) Yazar Adı: Yazar ad/adları başlığın altında yazılıp; unvan, kurum adresi ve e-posta bilgileri ismin sonuna ilintilendirilecek bir yıldızla sayfanın altında gösterilmelidir.

D) Öz: Makale özeri ortalama 200 kelimedenden oluşmalıdır. Öz metninin içinde kaynak, şekil ve çizelgelere yer verilmemelidir. Özün hemen altında en az 5, en fazla 8 kelimedenden ibaret anahtar kelimeler yer almalıdır. Öz ve anahtar kelimelerin İngilizceleri de yazılmalıdır. Türkçe dışında bir dilde yazılan makalelerde özler Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmalıdır. Her makalenin sonunda en az 500 kelimelik Rusça genişletilmiş özet ve 5 kelime anahtar kelime yer almalıdır.

E) Alıntı ve Kaynak Gösterme: Üç satırdan uzun olmayan birebir alıntılar tırnak içinde verilmelidir. Üç satırdan daha uzun alıntılar ise ayrı bir paragraf halinde satırın sağından ve solundan 1,25 cm içeride, yazı boyutu 10 punto olacak şekilde dizilmelidir. Kaynaklar metin içinde aşağıda belirtilen düzende gösterilmelidir:

Tek Yazarlı Kaynak: (Türkoğlu, 2000:101)

Aynı Yazarın Aynı Yıl Yayımlanan Birden Fazla Eseri: (Arık, 2007a; Arık, 2007b)

İki Yazarlı Kaynak: (Demir ve Yılmaz 2005: 4)

Çok Yazarlı Kaynak: (Zheltoy vd., 2009:7) İlk yazarın adı yazılmalı.

Birden Fazla Kaynak: (Türkoğlu, 2000:60; Maraş, 2002:21)

Görülemeyen Kaynaktan Aktarma: (Clauson, 1962; Tekin, 2003:19'dan)

Metin içinde internet sayfalarına gönderme yapılacağı zaman yine yukarıdaki düzene uyulmalıdır. Yazar adı bulunmayan kaynaklarda yazar adı yerine metin başlığı yazılmalıdır. Tarih yerine ise erişim tarihi yazılmalıdır.

Dipnota yalnızca açıklamalar için müracaat edilmeli ve dipnottaki bilgilere kaynak gösterileceği zaman yukarıda belirtildiği şekliyle metin içi kaynak gösterme şekli uygulanmalıdır.

F) Kaynakça: Makale metninin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak aşağıdaki şekilde yazılmalıdır:

Kitap:

Türkoğlu, İsmail. (2000). *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ceylan, Emine (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Makale:

Alp, Alper. (2013). Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi. *Gazi Akademik Bakış*, 13, s. 117-126.

Devlet, Nadir (1983). Sovyetler Birliğindeki Türkleri Ruslaştırma Yeni Adımlar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 28, s. 1-10.

İnternet:

İnternet ortamındaki metinlere yapılan göndermeler kaynakçada aşağıdaki düzene uygun bir şekilde yapılmalıdır:

Soyadı, Adı. (erişim tarihi). Başlık. *Sayfa/site adı*. sayfa. link. (Yazar adı olmayan kaynaklarda metin başlığı yazar künyesinin yerine çekilmek suretiyle aynı düzen takip edilmelidir.)

Ses ve Görüntü Kayıtları:

Ses ve görüntü kaynaklarına yapılacak göndermelerde ilgili eserin künyesi yazılırken katkısı öne çıkarılacak kişinin (yapımcı, yönetmen, senarist, oyuncu, yazar, solist vb.) soyadı

ve adından sonra eserdeki görevi, eserin yayınlanma tarihi, eser adı, eserde katkısı olan diğer kişi veya kurumlar, eserin formatı (VCD, DVD vb.)

Sınav, Osman. yön. (2012). Uzun Hikâye. Sen. Yiğit Güralp. Oyun. Kenan İmirzaloğlu, Tuğçe Kazaz, Ushan Çakır, vd. DVD. Sinegraf Film.

PUBLISHING PRINCIPLES

GENERAL PRINCIPLES:

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi (*The Journal of Volga-Ural Studies*) is an internationally refereed journal in which scientific articles in the field of social sciences about Volga-Ural Region are published.

In *the İdil-Ural Araştırmaları Dergisi* a) authentic articles that contribute to the field of Volga-Ural studies and fill a gap in the field b) introductory articles and reviews of publications concerning the field of Volga-Ural studies c) translations/quotations that would contribute to the field of Volga-Ural studies are published.

Academic manuscripts should not have been published in any other publication or should not be in the publishing process of any other publication so as to be published in the **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**. The proceedings which have been presented in an academic conference can be published only if this situation is clearly stated.

Publishing language of the **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi** is Turkish; with the approval of the editorial board the manuscripts written in other languages such as English, Russian and Turkic languages can also be assessed and published. The amount of such content would not exceed %30 of that those written in Turkish.

İdil-Ural Araştırmaları Dergisi is published twice yearly as in summer and winter (June-December) and one volume is composed every year.

Every kind of scientific and legal responsibility of the manuscripts published in *the İdil-Ural Araştırmaları Dergisi* pertains to writers, and copyrights pertain to the **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**. The manuscripts published in the journal are not allowed to be published anywhere or be copied partially or wholly without permission of Editorial Board. It can be cited on condition of providing reference from articles and other data (statistics, tables, photos, etc.).

ASSESSMENT OF MANUSCRIPTS:

The manuscripts that have been sent to the journal are first assessed in terms of the consistency to the publishing principles of the journal. The manuscripts are not fulfilling the publishing principles of the journal will not be peer reviewed or assessed for publication.

The manuscripts that are in the process of assessment are sent to two reviewers determined by Editorial Board thereby hiding the names of writers. During the assessment phase any information about the identity of writer/writers is not given to the reviewers and the names of the reviewers are not disclosed to the authors. If one of the referee reports is positive and another is negative, the manuscript is sent to the third referee and/or Editorial Board can give the last decision by means of assessing the reports. The authors consider reviews, suggestions and correction requests of the referees and Editorial Board. If any, they can notify their disagreements to Editorial Board in a separate report with justification. The referee reports are hidden for a period of five years.

The issues of the manuscripts which are chosen for publishing are determined by the Editorial Board.

Translated articles are subject to the same publication process as copyrighted articles.

Non-critical articles can be published with the approval of the editor without being sent to the referees.

SPELLING RULES:

The articles that are to be sent to the journal should be prepared in both MS Word (.doc or .docx) and PDF (.pdf) formats.

A) Page Layout

Typefont: Times New Roman

Font size: 11 point

Font size in footnote: 9 point

Line spacing: Single

Paragraph spacing: 6 pt

Indent : 1 cm

Left margin: 3 cm

Right margin: 2 cm

Top margin: 3 cm

Bottom margin: 2 cm

B) Title: It should be written in bold capital letters and should not exceed 12 words. The English translation of the title should be in lowercase letters and below the Turkish title. (The second language of the articles written in English and Russian must be Turkish.)

C) Writer's Name: Author's name/s should be written below the title and the information about job title, institution address and email should be indicated with an asterisk that would be attached to the end of the name.

D) Abstract: Abstracts of the article should not exceed 200 words. In the abstract, resources, tables and figures should not be indicated. Below the abstract there should be keywords composed of minimum 5 words and maximum 8 words. The abstract and keywords should be translated into English. The abstracts of the articles, which are not written in Turkish, should also be prepare in English and Turkish. At the end of each article, an extended summary of at least 500 words in Russian and 5 word keywords should be included.

E) Citation and Giving Reference: Exact quotations which are not longer than three lines should be placed in inverted commas. Longer quotations than three lines should be indented 1,25 cm from the left and right margin in a separate paragraph, font size should be ranged as 10 point. The references should be indicated in a text in the layout below stated.

Single Author: (Türkoğlu, 2000:101)

Two Authors: (Demir ve Yılmaz 2005: 4)

More than one work of the same author in the same year: (Arık, 2007a; Arık, 2007b)

More than one resource: (Türkoğlu, 2000:60; Maraş, 2002:21)

More than one author: (Zheltovd., 2009:7) The name of the first author should be written.

Citation from an unseen resource: (Clauson, 1962; Tekin, 2003:19'dan)

To refer to internet pages in a text the above mentioned layout must be followed. In resources which author's name is not available, title of the text should be written instead of the author's name. Date accessed should be written instead of the date.

Footnotes should be used only for explanations and the above mentioned in-text referencing style should be used while providing a reference to the information in footnotes.

F) References: By the end of the text in an article should be listed in an alphabetical order by surname of authors.

Book:

Türkoğlu, İsmail. (2000). *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ceylan, Emine (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

Article:

Alp, Alper. (2013). Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi. *Gazi Akademik Bakış*, 13, s. 117-126.

Devlet, Nadir (1983). Sovyetler Birliğindeki Türkleri Ruslaştırmada Yeni Adımlar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 28, s. 1-10.

Internet:

The references to the texts in the internet should be written in bibliography in accordance with the layout below.

Surname, Name. (Date accessed). Title. Page/Website name. page. link. (When author's name is not available in resources, title of the text should be replaced with author's name and the same layout should be followed.)

Sound and Video Records:

With regard to the references to the sound and video resources, surname and name of a person whose contribution would be highlighted (producer, director, scenarist, actor/actress, writer, soloist, etc.) and then his/her position, broadcast date, name of work, other people or institutions that contribute to work, format of work (VCD, DVD etc.)

Sınay, Osman. yön. (2012). Uzun Hikaye. Sen. Yiğit Güralp. Oyun. Kenan İmirzalıoğlu, Tuğçe Kazaz, Ushan Çakır, vd. DVD. Sinegraf Film.

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ ЖУРНАЛА И ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ

ОСНОВНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ:

Журнал **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi** (Журнал Волжско-Уральских Исследований) имеет свою научную редколлегию и является международным журналом по гуманитарным наукам, публикующим научные исследования по Волжско-Уральскому региону России.

В журнале **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi** печатаются: а) статьи, содержащие новые исследования по Волжско-Уральскому региону России и восполняющие пробел в данной области исследований; б) ознакомительные и критические статьи к изданиям, относящимся к Волжско-Уральским исследованиям; с) переводы, восполняющие исследования по Волжско-Уральскому региону России.

Наш журнал- издание, в котором будут опубликованы только те статьи, которые ранее не были напечатаны в других изданиях и не приняты для публикации в другой журнал. Статьи, которые раньше были представлены на научной конференции, будут напечатаны с указанием данного положения.

Рабочим языком журнала является турецкий язык. Резюме статей, написанных не на турецком языке, должны быть представлены на турецком и английском языках.

Журнал **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi** выходит в свет два раза в год летом и зимой (июнь-декабрь) и каждый год издаётся в виде единого сборника.

Все научные и юридические права статей, опубликованных в журнале **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi** принадлежат авторам. А авторское право принадлежит журналу **İdil-Ural Araştırmaları Dergisi**. Статьи, напечатанные в нашем журнале, не могут быть напечатаны и размножены в других изданиях частично или полностью без разрешения на то редакционной коллегии. Могут быть использованы ссылки на статьи и другие данные (статистика, таблица, фотография и др.) с условием, что будет указан источник.

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ

Общие требования:

Принятие статей к публикации:

Статьи, присланные для публикации в журнале, прежде всего будут оценены с точки зрения соответствия требованиям публикации. Статьи, не соответствующие требованиям публикации нашего журнала, к публикации приняты не будут.

Статьи, принятые к публикации, с условием, что авторы будут держаться в тайне, отправляются на рецензию другим рецензентам, выбранным редакционной коллегией. В процессе оценки статьи данные, содержащие сведения об авторе/авторах, рецензентам категорически не сообщаются. Точно также не сообщаются и имена рецензентов авторам статей. Если один из рецензентов пришлёт положительную, а другой отрицательную рецензии, статья будет отправлена третьему рецензенту и/или редакционная коллегия примет решение сама, исходя из имеющихся в наличии рецензий. Авторы статьи должны принять во внимание критику, советы и поправки рецензентов и редакционной коллегии. Имеющиеся претензии, могут быть присланы в редакционную коллегия вместе с обоснованиями в виде отдельного отчёта. Отчёты редакторов сохраняются в тайне в течение пяти лет.

Статьи, принятые к публикации, будут опубликованы в одном из номеров журнала, согласно решению редколлегии.

Редакция сохраняет за собой право не возвращать присланные в журнал статьи.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ:

Для подготовки и отправки статьи должен использоваться **текстовый редактор MS Word (.doc/ docx)** и формат PDF (.pdf). Статьи должны оформляться согласно указанным ниже правилам:

А) Параметры страницы:

Программа: Times New Roman

Размер шрифта: 11

Размер сносок: 9

Междустрочный интервал: одинарный

Интервал между абзацами: 6 пк

Красная строка

Поля: 1 см

Слева: 3 см

Справа: 2 см

Сверху: 3 см

Снизу: 2 см

В) Заголовок: должен быть набран прописными буквами полужирным шрифтом и выравнивается по центру. Не должен превышать 12 слов. Английский вариант заголовка должен быть написан строчными буквами и размещён под турецким заголовком. (В статьях, написанных на английском или русском языках, как второй язык должен быть использован турецкий).

С) Фамилия и инициалы авторов: Ф.И.О. авторов должны быть написаны под заголовком; должность, название организации и электронный адрес должны быть указаны в виде ссылки звездочкой в конце инициалов.

Д) Аннотация: Средний объём аннотации – приблизительно 200 слов. Указание литературы, ссылки и таблицы в аннотации недопустимы. В конце аннотации должны быть даны ключевые слова, содержащие минимум 5, максимум 8 слов. Аннотация и ключевые слова должны быть даны и на английском языке. Резюме статей, написанных не на турецком языке, должны быть представлены на турецком и английском языках. В конце каждой статьи должно быть включено расширенное резюме содержащее не менее 500 слов на русском языке и 5 ключевых слов.

Е) Ссылки и список литературы: ссылки, не превышающие трёх строк, должны быть даны в кавычках. Ссылки, превышающие три строки, должны быть даны в другом

обзаце (отступ справа и слева 1,25 см, шрифт 10). Ссылки в статье должны быть оформлены в следующем порядке:

Ссылка, имеющая только одного автора: (Türkoğlu, 2000:101)

Ссылка, имеющая двух авторов: (Demir ve Yılmaz 2005: 4)

Ссылка на два или более источников одного и того же автора, написанных в одном и том же году: (Arık, 2007a; Arık, 2007b)

Ссылка на несколько источников: (Türkoğlu, 2000:60; Maraş, 2002:21)

Ссылка на источник, имеющий несколько авторов: (Zheltovd vd., 2009:7) Должна быть написана фамилия первого автора.

Ссылка на невидимый источник: (Clauson, 1962; Tekin, 2003:19'dan)

Если в статье есть ссылка на сайты интернета, то соблюдаются те же правила, что указаны выше. В источниках, где не указаны фамилия и имя автора, вместо фамилии автора должно быть указано название статьи. Там, где указывается год издания, должна быть указана дата доступа к сайту.

Сноски должны быть даны только для пояснений и при указании ссылки на сведения, содержащиеся в сноске, должны быть соблюдены правила ссылки внутри статьи, данные выше.

Ф) Список литературы: список литературы размещается в конце статьи, фамилии авторов размещаются по алфавитному порядку:

Книга:

Türkoğlu, İsmail. (2000). *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Ceylan, Emine (1997). *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınlar.

Статья:

Alp, Alper. (2013). Rus Çarlığında Müftülüklerin Kuruluşu ve Gelişimi. *Gazi Akademik Bakış*, 13, s. 117-126.

Devlet, Nadir (1983). Sovyetler Birliğindeki Türkleri Ruslaştırmada Yeni Adımlar. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 28, s. 1-10.

Интернет:

Ссылки на сайты интернета должны быть указаны в Списке литературы в следующем порядке:

Фамилия, Имя. (дата доступа). Заглавие. *Название страницы /сайта*. Страница. Ссылка. (в источниках, где не дан автор, указывается название статьи по тому же порядку.)

Звукозаписи и видео:

В ссылках на звукозаписи и видео при указании на теги данных источников должны быть указаны имя и фамилия первостепенного источника (продюсер, режиссёр, сценарист, артист, писатель, солист и др.), а затем его миссия в исследовании, дата издания источника, название источника, личности и организации, также принявшие участие в источнике, формат источника (VCD, DVD и др.)

Sınav, Osman. реж. (2012). *Uzun Hikâye*. Сцен. Yiğit Güralp. Арт. Kenan İmirzalıoğlu, Tuğçe Kazaz, Ushan Çakır, vd. DVD. Sinegraf Film.

